

**Socijalna dimenzija studiranja u
Bosni i Hercegovini -
EUROSTUDENT V izveštaj za
Republiku Srpsku**

Socijalna dimenzija studiranja u Bosni i Hercegovini - EUROSTUDENT V izveštaj za Republiku Srpsku

Urednici i autori   **Tijana Jokić i Jasminka Čekić Marković**

Autori   **Vitomir Jovanović**

Dejan Stanković

Izdavač   **Univerzitet u Beogradu**

Sadržaj

Spisak tabela.....	2
Spisak grafikona.....	5
Spisak skraćenica.....	6
Predgovor	7
1. Kontekst.....	11
2. Metodologija istraživanja.....	14
3. Socio-ekonomski i demografski profil studenata	16
3.1. Starosna struktura i poreklo studenata.....	17
3.2. Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Republici Srpskoj.....	18
3.3. Studenti sa invaliditetom.....	26
4. Obrazovanje pre studija i tranzicija ka visokom obrazovanju	32
4.1. Internacionalni studenti.....	36
4.2. Tranzicija ka visokom obrazovanju i prekidi u studiranju	37
4.2.1. Odložena tranzicija ka visokom obrazovanju.....	37
4.2.2. Prekidanje studija	39
4.2.3. Tranzicija na master studije.....	41
4.3. Zaposlenje pre studija	43
5. Tok studija, zadovoljstvo studiranjem i planovi nakon studija	45
5.1. Tok studija.....	45
5.2. Zadovoljstvo studiranjem.....	50
5.3. Nastavak studija i zaposlenje nakon studija	52
6. Uslovi studentskog života	56
6.1. Studentski smeštaj.....	59
6.2. Troškovi života i studiranja	61
7. Zaposlenje.....	65
8. Međunarodna mobilnost.....	75
8.1. Međunarodna mobilnost prema karakteristikama studenata	77
8.2. Programi studentske mobilnosti	79
8.3. Prepreke za studiranje u inostranstvu.....	81
8.4. Kratkoročna mobilnost.....	83
8.5. Poznavanje stranih jezika.....	83
Rezime.....	84
Literatura.....	90
Prilog 1. EUROSTUDENT upitnik	93

Spisak tabela

Tabela 1: Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Republici Srpskoj (u %)	18
Tabela 2: Odnos nivoa studija studenata i najvišeg stepena obrazovanja roditelja studenata (u %)	19
Tabela 3: Distribucija roditelja studenata prema vrsti trenutnog ili poslednjeg zanimanja (u %)	20
Tabela 4: Odnos stepena obrazovanja roditelja studenata i trenutnog/poslednjeg zanimanja roditelja (%)	21
Tabela 5: Društveni status roditelja studenata u odnosu na pol studenata (u %)	22
Tabela 6: Društveni status u odnosu na nivo obrazovanja roditelja studenata (u %)	23
Tabela 7: Društveni status roditelja u odnosu na nivo studija studenata (u %)	23
Tabela 8: Distribucija studenata prema nivou zadovoljstva opterećenjem u toku studija u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)	26
Tabela 9: Distribucija studenata prema finansijskim teškoćama koje osećaju u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)	26
Tabela 10: Distribucija studenata prema vrsti zdravstvenih problema u odnosu na ukupan broj studenata (u %)	26
Tabela 11: Distribucija studenata prema vrsti invaliditeta, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju u odnosu na ukupan broj studenata sa invaliditetom (u %)	27
Tabela 12: Percepcije studenata u kojoj meri im invaliditet predstavlja prepreku za studiranje	27
Tabela 13: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na nivo prepreke koju taj problem za njih predstavlja (u %)	28
Tabela 14: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na institucionalnu podršku koju dobijaju u toku studija (u %)	29
Tabela 15: Planovi studenata da nastave studije nakon što završe studijski program koji trenutno pohađaju (u %)	29
Tabela 16: Planovi za nastavak studija (u %)	30
Tabela 17: Zadovoljstvo organizacijom studija i rasporedom predavanja (u %)	30
Tabela 18: Zadovoljstvo odnosom zaposlenih u administraciji prema studentima (u %)	30
Tabela 19: Zadovoljstvo odnosom zaposlenih u nastavi prema studentima (u %)	31
Tabela 20: Zadovoljstvo opremljenošću fakulteta (biblioteka, kompjuteri, zgrada, učionice)(u %)	31
Tabela 21: Procena finansijskih teškoća (u %)	31
Tabela 22: Prethodno obrazovanje studenata i obrazovanje roditelja (u %)	32
Tabela 23: Prethodno obrazovanje studenata i zanimanje roditelja (u %)	33
Tabela 24: Prethodno obrazovanje studenata (u %)	33
Tabela 25: Prethodno obrazovanje studenata i intenzitet studiranja (u %)	34
Tabela 26: Prethodno obrazovanje studenata i dominantan izvor prihoda (u %)	34
Tabela 27: Oblast studija u zavisnosti od srednjoškolskog obrazovanja (u %)	35
Tabela 28: Internacionalni studenti u odnosu na obrazovanje roditelja (u %)	36
Tabela 29: Odnos studenata iz Republike Srpske i internacionalnih studenata u različitim oblastima studija (u %)	36
Tabela 30: Odložen upis na visokoškolsku ustanovu u zavisnosti od obrazovanja roditelja (u %)	38
Tabela 31: Odlaganje upisa na visokoškolsku ustanovu u zavisnosti od oblasti studija (u %)	38
Tabela 32: Odložen upis na visokoškolske ustanove i dominantan izvor prihoda (u %)	39
Tabela 33: Radno iskustvo pre studija i odložen upis na visokoškolsku ustanovu (u %)	39
Tabela 34: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)	40
Tabela 35: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine po oblastima studija (u %)	40
Tabela 36: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %)	41
Tabela 37: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %)	41

Tabela 38: Pauziranje između dva nivoa studija u zavisnosti od zanimanja roditelja (u %)	41
Tabela 39: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine po oblastima studija (u %)	42
Tabela 40: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %)	42
Tabela 41: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %)	43
Tabela 42: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od zanimanja roditelja (u %)	43
Tabela 43: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od intenziteta studiranja (u %)	44
Tabela 44: Radno iskustvo studenata pre upisa na visokoškolsku ustanovu prema dominantnom izvoru prihoda (u %)	44
Tabela 45: Distribucija studenata po statusu na studijama (u %)	45
Tabela 46: Status na studijama u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)	46
Tabela 47: Status na studijama u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %)	46
Tabela 48: Status na studijama u odnosu na intenzitet studiranja (u %)	47
Tabela 49: Mesto studiranja u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)	47
Tabela 50: Studijski program u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja i pol studenata (u %)	49
Tabela 51: Zadovoljstvo studijama u odnosu na polje studija (u %)	51
Tabela 52: Nastavak studiranja u odnosu na intenzitet studiranja i u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %)	53
Tabela 53: Procena mogućnosti zaposlenja u odnosu na studijski program (aritmetička sredina petočlane skale)	55
Tabela 54: Dominantan izvor finansiranja studenata u Republici Srpskoj, Federaciji BiH, Crnoj Gori i Srbiji (u %)	56
Tabela 55: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na izvor prihoda studenata (u %)	57
Tabela 56: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)	58
Tabela 57: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na studijski program koji studiraju (u %)	58
Tabela 58: Zadovoljstvo studenata smeštajem (u %)	59
Tabela 59: Studenti koji žive u studentskom domu u odnosu na pol, obrazovanje roditelja i izvor finansiranja (u %)	60
Tabela 60: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji žive sa roditeljima (u KM)	62
Tabela 61: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji ne žive sa roditeljima (u KM)	63
Tabela 62: Prosečni mesečni troškovi studija za studente koji ne žive sa roditeljima prema dominantnom izvoru prihoda (u KM)	64
Tabela 63: Prosečni mesečni troškovi studenata koji ne žive sa roditeljima prema ostalim karakteristikama (u KM)	64
Tabela 64: Odnos radnog statusa studenata i stepena obrazovanja njihovih roditelja (u %)	67
Tabela 65: Odnos radnog statusa studenata i vrste studijskog programa (u %)	67
Tabela 66: Zadovoljstvo studenata opterećenjem na poslu i opterećenjem na studijama	68
Tabela 67: Odnos pola i radnog opterećenja studenata u toku studija (u %)	69
Tabela 68: Ocena mogućnosti zaposlenja na međunarodnom nivou nakon završetka programa u odnosu na procenu društvenog statusa roditelja (u %)	70
Tabela 69: Distribucija studenta prema razlogu zaposlenja	71
Tabela 70: Izjave kojima se najbolje opisuje trenutna situacija studenta	72
Tabela 71: Povezanost posla koji radi student sa studijskim programom koji pohađa	72
Tabela 72: Odnos društvenog i radnog statusa studenata (u %)	73
Tabela 73: Odnos društvenog statusa studenata i broja radnih sati u nedelji	74

Tabela 74: Mobilnost studenata prema načinu finansiranja školovanja (u %).....	77
Tabela 75: Mobilnost studenata u odnosu na starost studenta i nivo studija (u %).....	78
Tabela 76: Priznatost sertifikata (ECTC, diplome) stečenih na studijama u inostranstvu u matičnoj visokoškolskoj ustanovi (u %)	80
Tabela 77: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu u zavisnosti od toga da li su studenti bili na studijskom boravku ili (ne)planiraju odlazak (u %)	82
Tabela 78: Vrsta kratkoročne mobilnosti u odnosu na nivo studija (u %).....	83

Spisak grafikona

Grafikon 1: Distribucija studentske populacije i uzorka prema nivou studija.....	14
Grafikon 2: Distribucija studentske populacije i uzorka prema polu	15
Grafikon 3: Distribucija studentske populacije i uzorka prema području obrazovanja	15
Grafikon 4: Starost studenata u Republici Srpskoj po nivoima studija	17
Grafikon 5: Distribucija roditelja studenata prema nivou obrazovanja roditelja u odnosu na pol studenata (u %)	22
Grafikon 6: Distribucija studenata u odnosu na pol i nivo studija	24
Grafikon 7: Distribucija studenata prema roditeljskom statusu, polu i broju dece	25
Grafikon 8: Distribucija studenata sa invaliditetom u odnosu na status na studijama.....	28
Grafikon 9: Zadovoljstvo studijama (u%)	50
Grafikon 10: Procena mogućnosti zaposlenja (u %)	54
Grafikon 11: Distribucija studenata prema radnom statusu i tome da li žive sa roditeljima ili ne (u %)	66
Grafikon 12: Distribucija studenata prema radnom statusu i nivou studija (u %)	68
Grafikon 13: Distribucija studenata prema zadovoljstvu radnim opterećenjem i primarnom delatnošću u toku studija (u %)	69
Grafikon 14: Distribucija studenata prema radnom statusu i statusu studija (u %)	70
Grafikon 15: Distribucija radnog statusa studenata prema polu (u %)	71
Grafikon 16: Distribucija studenata prema nivou studija i povezanosti posla koji obavljaju sa vrstom studija (u %)	73
Grafikon 17: Distribucija stope mobilnosti u ukupnoj studentskoj populaciji (u %)	76
Grafikon 18: Mobilnost studenata u odnosu na oblast studija.....	77
Grafikon 19: Mobilnost studenata u odnosu na stepen obrazovanja roditelja	78
Grafikon 20: Distribucija mobilnosti studenata prema vrsti programa mobilnosti.....	79
Grafikon 21: Distribucija zemalja u kojima su student studirali u inostranstvu	80

Spisak skraćenica

CEEPUS	Central European Exchange Program for University Studies
EHEA	Evropski prostor visokog obrazovanja (European Higher Education Area)
EU	Evropska unija
ECTC	Evropski sistem prenosa bodova
KM	Konvertibilna marka
RZS RS	Republički zavod za statistiku Republike Srpske
VŠU	Visokoškolske ustanove
VO	Visoko obrazovanje

NAPOMENA

Termini u ovom tekstu se koriste u gramatičkom muškom rodu i podrazumevaju prirodni muški i ženski rod lica na koja se odnose.

Reč roditelj se koristi u značenju biološki roditelj(i), staratelj(i) i svi koji su vodili ili vode primarnu brigu o studentima.

Predgovor

Veza obrazovanja, posebno visokog, i ekonomskog rasta i razvoja društva je potvrđena mnogim istraživanjima, a potreba razvoja ljudskog kapitala i priprema građana za obavljanje poslova koji zahtevaju visoke kvalifikacije je neosporna. Stoga ne čudi što sve veći broj zemalja sistemski i strateški pristupa reformama u oblasti obrazovanja. U spomenutim reformskim procesima važno mesto su zauzimale i reforme visokog obrazovanja ali su u evropskim zemljama dugi niz godina prvenstveno bile usmerene ka temama koje direktno ili indirektno imaju veze sa ekonomskim rastom i razvojem (npr. stvaranje Evropskog prostora visokog obrazovanja, mobilnost studenata i radne snage, itd.) i prednjačile su u odnosu na teme koje se tiču socijalne dimenzije visokog obrazovanja.

U procesu prilagođavanja i usaglašavanja obrazovanja kontekstu modernog društva dvadeset prvog veka Bosna i Hercegovina, i njeni entiteti, nisu izuzetak.

Ustav Bosne i Hercegovine i entitetski ustavi (Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske) ne referišu posebno na visoko obrazovanje niti su institucije visokog obrazovanja i njihov status u njima posebno spomenute, već je visoko obrazovanje regulisano sa nekoliko zakona na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou.

Proces reformi u oblasti visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini je započeo potpisivanjem Bolonjske deklaracije 2003. godine. Bosna i Hercegovina je započela sa reformama koje su, kao i u drugim zemljama, posledica šireg talasa reformi u oblasti visokog obrazovanja i koje su za cilj imale usaglašavanje sistema visokog obrazovanja sa evropskim trendovima u visokom obrazovanju zasnovanim na principima Bolonjske deklaracije i Lisabonske konvencije. Takođe, od 2004. godine Bosna i Hercegovina je potpisnica Konvencije Saveta Evrope/UNESCO-a o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskom regionu (ETS No. 165, 1997). Reforme sistema visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini su, u svojoj početnoj fazi, uključivale restrukturiranje sistema visokog obrazovanja uvođenjem trociklusnog modela studiranja, modernizaciju studijskih programa, razvoj mehanizama za obezbeđenje kvaliteta, povećanje mobilnosti studenata i zaposlenih na visokoškolskim ustanovama, promovisanje evropske saradnje, priznavanje studijskih perioda provedenih u inostranstvu i razvoj kvalifikacijskih okvira (Branković i Branković, 2013), da bi se kasnije reforme i potrebe za reformom proširile i na druge oblasti u visokom obrazovanju kao što su podrška studentima, veće uključivanje podzastupljenih grupa studenata i promena sistema finansiranja visokog obrazovanja.

U **Republici Srpskoj** su, u periodu od 1993. do 2006. godine, na snazi bili Zakon o univerzitetu ("Službeni glasnik Republike Srpske " br. 12/93, 14/94, 99/04 и 92/05) i Zakon o višim školama ("Službeni glasnik Republike Srpske " broj 13/94). Zatim je 2006. godine usvojen Zakon o visokom obrazovanju ("Službeni glasnik Republike Srpske " br. 85/06 I 30/07) kojim su, u skladu sa Bolonjskom deklaracijom, uspostavljeni principi pružanja visokog obrazovanja u skladu sa evropskim standardima (načela nediskriminacije, prava na obrazovanje, autonomija univerziteta, integrisani univerzitet, mobilnost studenata i drugog akademskog osoblja, osnivanje i funkcionisanje institucija vlasti odgovornih za provođenje zakona itd.). Takođe, izvršena je i integracija javnih univerziteta 2008. godine, završen je proces uspostavljanja

upravljačkih organa na univerzitetima i zajedničkih administrativno-tehničkih funkcija, posebno funkcija planiranja budžeta univerziteta i finansijskog poslovanja.

Donošenjem novog Zakona o visokom obrazovanju 2010. godine ("Službeni glasnik Republike Srpske " br. 73/10, 104/11, 84/12 i 108/13), koji je u potpunosti usklađen sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini iz 2007. godine kao najvišim pravnim aktom koji reguliše visoko obrazovanje u zemlji, je nastavljena reforma visokog obrazovanja u skladu sa bolonjskim principima. Tim zakonom se uspostavljaju Agencija za akreditaciju visokoškolskih ustanova Republike Srpske (osnovana 2011. godine) i Savjet za razvoj visokog obrazovanja i obezbjeđenje kvaliteta. Osnovni zadatak Agencije je organizovanje i sprovođenje procesa eksterne evaluacije i akreditacije visokoškolskih ustanova i studijskih programa koje izvode, odnosno da obezbedi nezavisnost i međunarodnu priznatost postupka akreditacije. Savjet je formiran kao savetodavno telo radi unapređivanja kvaliteta visokog obrazovanja, te deluje kao nezavisno akademsko telo i u njegovoj nadležnosti su pružanje saveta i davanje mišljenja svim učesnicima u sistemu visokog obrazovanja o politici rada i razvoja visokog obrazovanja u Republici Srpskoj. Osim pomenutih zakona, dodatno je u Republici Srpskoj uređena problematika studentskog standarda i studentskog organizovanja kroz: Zakon o studentskom standardu ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 34/08) kojim je van snage stavljen ranije važeći Zakon o učeničkom i studentskom standardu ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 18/94); Zakon o školovanju i stipendiranju mladih talenata ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 73/10); Zakon o Uniji studenata Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 71/09).

U drugom entitetu, Federaciji Bosne i Hercegovine, visoko obrazovanje je regulisano kantonalnim zakonima. Odjeljenje za obrazovanje Distrikta Brčko obavlja stručne, administrativne i ostale poslove u oblasti obrazovanja .

Takođe, kao rezultat reformi obrazovanja, na nivou Republike Srpske i Bosne i Hercegovine je usvojeno nekoliko strateških dokumenata koji se odnose na visoko obrazovanje, od kojih su najvažniji Strategija razvoja obrazovanja Republike Srpske za period od 2010. do 2014. godine, Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementacije od 2008. do 2015. godine (Službeni glasnik BiH, broj 14/08), Preporuke za implementaciju osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2007), Standardi i smjernice za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2007), Državni akcioni plan za priznavanje kvalifikacija u Bosni i Hercegovini (2006), Provođenje okvira za kvalifikacije za visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini (2007), Okvir za visokoškolske kvalifikacije u Bosni i Hercegovini (2007). Dodatno, na nivou Bosne i Hercegovine uspostavljene su i Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta i Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz područja visokog obrazovanja.

Ako imamo u vidu opisanu situaciju koju karakterišu razućedenost sistema visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, uspostavljen strateški i zakonodavni okvir ali i mnogo reformskih procesa koje strateška dokumenta predviđaju u budućnosti, jasno je da je važnost istraživanja kojima se dobijaju validni i uporedivi podaci velika. Jedno od takvih istraživanja je i EUROSTUDENT istraživanje koje se sprovodi na širem evropskom području s ciljem analize socio-ekonomskog statusa studenata i koje nudi uporedive, detaljne i pouzdane podatke o socijalnoj dimenziji visokog obrazovanja u Evropi. Podaci koji se kroz ovo istraživanje prikupljaju odnose se, pre

svoga, na društvene i ekonomske pokazatelje statusa studenata i uslove života. EUROSTUDENT istražuje i privremenu međunarodnu mobilnost, a osnovno polazište ovog istraživanja predstavlja stav da je poznavanje karakteristika studenata i njihovog života ključ za procenu pravičnosti i efikasnosti jednog sistema visokog obrazovanja. Važnost ovog istraživanja se, takođe, ogleda i u činjenici da su do sada sprovedena četiri kruga EUROSTUDENT istraživanja, pri čemu se broj zemalja učesnica u istraživanju povećavao u svakom sledećem ciklusu.

Tako se Bosna i Hercegovina, kroz TEMPUS projekat „Ka održivom i jednakopravnom finansiranju visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji“ (*Towards sustainable and equitable financing of higher education in Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia - FINHED*), 2012. godine po prvi put pridružila petom ciklusu EUROSTUDENT istraživanja i tako postala jedna od 30 zemalja Evrope koja je sprovedla ovo istraživanje. Ovaj ciklus istraživanja je trajao u periodu od 2012. do 2015. godine, a terenski deo istraživanja je sproveden tokom letnjeg semestra 2013/14. godine.

U okviru EUROSTUDENT istraživanja, podaci su prikupljeni za Bosnu i Hercegovinu, odnosno njena oba entiteta – Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku za koje su rađeni posebni izveštaji, a izveštaj koji se nalazi pred vama predstavlja analizu podataka prikupljenih za **Republiku Srpsku**. Vrednost ovog izveštaja se ogleda na tri nivoa – prvo, zbog toga što daje uvid u podatke koji se odnose na dostupnost i jednakopravnost visokog obrazovanja u Republici Srpskoj, ali pruža i mogućnost komparativnog pregleda (u smislu procene prednosti i slabosti datog sistema visokog obrazovanja); drugo, zbog činjenice da se Bosna i Hercegovina, pa samim tim i Republika Srpska, kao i većina zemalja regiona, nalazi u periodu reformi obrazovanja gde adekvatni podaci predstavljaju oslonac za prilagođavanje politika visokoškolskog obrazovanja potrebama studenata; i treće, analize vezane za socijalnu dimenziju visokog obrazovanja su rađene na osnovu ciljane metodologije koja omogućuje uvid u različite aspekte socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Srpskoj, pa tako ovo istraživanje predstavlja prvo sveobuhvatno i ciljano istraživanje studentske populacije u entitetu. Odnosno, EUROSTUDENT upitnik je poslužio kao sredstvo kojim su se prikupili i dostupnim učinili podaci koje treba iskoristiti za donošenje politika koje će podsticati pravednost kako evropskog, tako i visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj.

Kada je reč o strukturi izveštaja, osim prvog (uvodnog) poglavlja koje daje pregled konteksta i drugog poglavlja koje sadrži metodološka obrazloženja istraživanja, u izveštaju su podaci i njihova analiza sistematizovani u preostalih šest poglavlja koja se odnose na društveni i ekonomski status i poreklo studenata, pristup visokom obrazovanju, vezu između prethodnog školovanja i studija koje pohađaju, karakteristike i različite dimenzije tranzicije ka visokom obrazovanju, tok studija, zadovoljstvo studiranjem, planove nakon studija, uslove studentskog života, zaposlenje i međunarodnu mobilnost.

Kao posebno važne za sticanje uvida u socio-ekonomski status studenata, procene prilika na domaćem i međunarodnom tržištu rada, kao i planovi za nastavak studija su posebno detaljno analizirani.

Dodatno, gde god je to bilo moguće, podaci dobijeni za Republiku Srpsku su upoređivani sa podacima dobijenim za druge zemlje petog ciklusa EUROSTUDENT istraživanja, gde se vodilo računa o tome da se predstave podaci za zemlje koje imaju sličnosti sa Republikom Srpskom (ekonomske, na nivou sistema obrazovanja, istorijskog nasleđa itd.), ali i za zemlje Zapadne

Evrope koje su po mnogo čemu različite i koje na izvestan način predstavljaju primere dobre prakse i koje mogu poslužiti kao vodilja u razmatranju prilagođavanja sistema visokog obrazovanja potrebama studenata.

I na kraju, nadamo se da će nalazi predstavljeni u ovom izveštaju biti informativni i značajni donosiocima odluka i kreatorima politika na nacionalnom nivou, ali i predstavnicima istraživačke zajednice, organizacijama civilnog društva koje se bave obrazovanjem, predstavnicima visokoškolskih ustanova, samim studentima i svima ostalima zainteresovanim za ovu temu.

1. Kontekst

Ustav definiše Bosnu i Hercegovinu kao nezavisnu državu sastavljenu od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS). Brčko Distrikt (BD) je osnovan kao posebna administrativna jedinica pod suverenitetom Bosne i Hercegovine. Federacija BiH se sastoji od deset kantona. U zemlji postoji 14 nosilaca izvršne vlasti državnom nivou, dva na entitetskom, deset kantonalnih i na nivou Brčko Distrikta kojim predsedava gradonačelnik. Pored Ministarstva civilnih poslova BiH koje ima koordinacionu ulogu i ulogu informisanja, postoje i dva entitetska ministarstva obrazovanja (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke i Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske), 10 kantonalnih ministarstava obrazovanja i Odjel za obrazovanje u Vladi Brčko Distrikta. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine uz obaveznu saglasnost nadležnih ministarstava koordiniše aktivnosti u oblasti obrazovanja i međunarodne saradnje u oblasti visokog obrazovanja. U Federaciji BiH, glavna funkcija Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke je da koordinira aktivnosti među deset kantonalnih ministarstava obrazovanja, dok u Republici Srpskoj, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske ima puno ovlašćenje da razvije i implementira politiku visokog obrazovanja u ovom entitetu.

Ministarstvo prosvjete i kulture RS je odgovorno za: koordinaciju i razvoj visokog obrazovanja u Republici; kreiranje upisne politike u skladu sa ciljevima razvoja visokog obrazovanja i potrebama tržišta rada; sprovođenje procedure licenciranja visokoškolskih ustanova u Republici; vođenje Registra visokoškolskih ustanova i Registra nastavnika i saradnika i drugih podataka od značaja za razvoj sistema visokog obrazovanja; propisivanje oblika i sadržaja javnih dokumenata koje izdaju visokoškolske ustanove; vođenje registra o priznavanju stranih diploma; predlaganje Vladi broja studenata za upis u prvu godinu studija za sve cikluse; predlaganje Vladi visine školarine, na predlog javnih visokoškolskih ustanova; promociju integracije nastavnog i istraživačkog rada i stimulaciju istraživačkih programa na univerzitetima i visokim školama; promociju mobilnosti studenata i nastavnog osoblja i obezbeđenje mobilnosti studenata i nastavnog osoblja unutar Republike, BiH, evropskog područja visokog obrazovanja i u svetu; promociju i obezbeđenje saradnje između visokoškolskih ustanova u Republici, BiH i visokoškolskih ustanova u regionu i u svetu; promociju i zakonsku mogućnost jednakog pristupa visokom obrazovanju, stručnom razvoju i obuci, celoživotnom učenju i svim drugim aspektima visokog obrazovanja u Republici i podržavanje i podsticanje jačih veza između sektora visokog obrazovanja, industrije, privrede i društva.

Imajući u vidu predstavljenu situaciju, jasno je da je teško govoriti o jednom sistemu visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini i jasno je da konstitutivna složenost Bosne i Hercegovine ima svoju refleksiju i u odgovornostima vezanim za visoko obrazovanje.

Ipak, sve ovo ne znači da ne postoji izvestan stepen saradnje između ovih "sistema". Kao što je već rečeno, visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini je regulisano Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, koji je usvojen 2007. i dopunjen 2009. godine. Visoko obrazovanje, prema ovom zakonu, je obrazovanje nakon srednje škole koje vodi do međunarodno priznatog stepena visokog obrazovanja. Pristup visokom obrazovanju imaju svi oni koji su završili četvorogodišnju srednju školu. Visokoškolska ustanova utvrđuje kriterijume i način na osnovu kojih se obavlja klasifikacija i izbor kandidata za upis, uzimajući u obzir: a)

uspeh stečen tokom prethodnog obrazovanja, b) vrstu prethodnog obrazovanja, c) rezultate postignute na prijemnom ispitu, d) rezultate postignute na ispitu za proveru sklonosti i sposobnosti i e) druge rezultate značajne za upis kandidata. Visoko obrazovanje se može ostvarivati redovno, vanredno, učenjem na daljinu, ili kombinovanjem ova tri načina studiranja, onako kako to predviđa statut visokoškolske ustanove.

Konkretnije, upisne kvote na visokoškolske ustanove odobravaju nadležna ministarstva na predlog visokoškolske ustanove. U skladu sa tim, studenti mogu biti redovni (oni studenti čije se školarine u potpunosti ili delimično pokrivaju iz budžeta i vanredni studenti (oni koji samostalno finansiraju studije), a selekcija se bazira na akademskim postignućima što znači da se studenti rangiraju po redu do određene odobrene kvote za redovne studente, dok ostali studenti koji ispunjavaju uslove mogu se upisati kao vanredni – odnosno samofinansirajući studenti. Ministarstvo prosvjete i kulture RS obezbeđuje stipendije samo za studente koji su redovni studenti i koji su postigli visoke rezultate na prijemnim ispitima, a da se pri tom u obzir ne uzima socio-ekonomski status studenta. Vanredni studenti nemaju pravo na prethodno spomenute beneficije. Na nivou entiteta ne postoje studentski krediti namenjeni bilo kojoj od kategorija studenata.

Visokoškolske ustanove se dele na univerzitete i visoke škole, a visoko obrazovanje se organizuje se tri ciklusa – prvi stepen su osnovne studije (najmanje 180, odnosno 240 ECTS bodova), drugi ciklus vodi do akademskog naziva magistra ili ekvivalenta (60 ili 120 ECTS bodova)¹ i treći ciklus koji vodi do zvanja doktora nauka koji se boduje 180 ECTS bodova.

Kao što je već rečeno, Republika Srpska je 2006. godine usvojila Zakon o visokom obrazovanju koji predviđa status pravnog lica samo za univerzitet i na taj način van snage stavlja praksu da fakulteti imaju status pravnih lica (Branković i Branković, 2013). U 2010. godini, usvojen je novi Zakon o visokom obrazovanju u Republici Srpskoj (i dopunjen nekoliko puta u narednim godinama), kojim se podstiče ideja o integrisanom univerzitetu. Tako je na osnovama ovog zakona i integrisan Univerzitet u Banjoj Luci. Ovo je samo jedna od novina koju je u Republiku Srpsku doneo talas reformi podstaknut Bolonjskim procesom i te promene su postale vidne posebno u dva slučaja: veliki rast broja studenata i povećanje broja privatnih visokoškolskih ustanova. Odnosno, od 2004. godine je osnovano nekoliko privatnih univerziteta koji trenutno školuju oko trećine studentskog tela, što je značajan uspeh s obzirom da postoje tek desetak godina. Sa druge strane pojavili su se i neki drugi trendovi npr. stalni pad broja studenata doktorskih studija i broja doktora nauka, što znači da broj akademskog osoblja nije povećan istom brzinom kao i broj studenata i broj studijskih programa.

Kada je u pitanju upravljanje visokim obrazovanjem, u Republici Srpskoj se primećuje dominacija učešća predstavnika akademske zajednice u upravljačkim strukturama i telima i neuključivanje predstavnika privrede i poslovnog sektora u odlučivanje. Ovo je veoma važna informacija kada se razmatra sistem finansiranja visokog obrazovanja u Republici Srpskoj jer se javno finansiranje visokoškolskih ustanova u ovom entitetu još uvek određuje na osnovu ulaznih parametara kao što su broj zaposlenih i broja studenata. Ovakav model finansiranja podrazumeva i to da visokoškolske ustanove nemaju zakonsku obavezu da opravdaju korišćenje

---

¹ U ovom izveštaju, kada su u pitanju studenti drugog ciklusa studija, na njih će se referisati kao na studente master studija da bi se obezbedila uporedivost sa drugim zemljama.

sredstava, što može negativno uticati na kvalitet obrazovanja. Odnosno, kako se visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini najvećim delom finansira iz javnih sredstava entitetskog, kantonalnog, budžeta Brčko distrikta i opštinskog budžeta, zavisno od nadležnosti (Ministarstvo prosvjete i kulture RS je odgovorno za finansiranje visokoškolskih institucija u ovom entitetu), to znači da ovakav model finansiranja podstiče institucionalnu zavisnost od državne podrške, a ne postoje ni sistemski mehanizmi kojima se visokoškolske ustanove podstiču u pronalaženju efikasnijih načina trošenja javnih sredstava. Takođe, iz predviđenih sredstava se uglavnom pokrivaju operativni troškovi visokoškolskih ustanova.

Uzimajući u obzir sve prethodno rečeno, može se zaključiti da sistem podrške studentima u Republici Srpskoj još uvek nije u potpunosti razvijen, ali da je Republika Srpska reformu visokoškolskog obrazovanja učinila strateški važnim pitanjem. U prilog ovoj tvrdnji ide i činjenica da Bosna i Hercegovina podržava projekat „*Ka održivom i jednakopravnom finansiranju visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji*“, u okviru koga je i nastao ovaj izveštaj i koji za cilj ima da doprinese unapređenju sistema finansiranja visokog obrazovanja kroz (a) prikupljanje i analizu osnovnih i najbitnijih dokaza o finansiranju na sistemskom i institucionalnom nivou i pravičnosti u visokom obrazovanju; (b) uvođenje i redovno sprovođenje istraživanja EUROSTUDENT; (c) jačanje lokalne ekspertize u razvijanju politika o finansiranju i jednakopravnosti u visokom obrazovanju; (d) razvijanje sistemskog okvira za efikasne, efektivne i jednakopravne sisteme visokog obrazovanja; (e) osmišljavanje modela finansiranja univerziteta zasnovanih na pametnoj diversifikaciji izvora prihoda; i (d) osnivanje regionalnog resursnog centra usmerenog na održivost rezultata i njihovu diseminaciju po regionu.

Takođe se može zaključiti da navedeni strateški pravci i mere navedene u strateškim dokumentima, poput Strategije razvoja obrazovanja Republike Srpske za period od 2010. do 2014. godine, čine dobru polaznu osnovu za kreiranje i ostvarivanje pojedinačnih mera podrške studentima. Ipak, važno je ustanoviti stvarne potrebe studentske populacije, ispitati koliko je operacionalizacija ovih opredeljenja jasna i primenjiva u odnosu na studentsko telo, da li postoje neke značajne prepreke koje studente sprečavaju u ostvarivanju njihovih prava da pod jednakim uslovima dobiju kvalitetno obrazovanje i šta bi, na osnovu dobijenih podataka, mogli da budu oslonci donosiocima odluka u procesu kreiranja adekvatnih mera podrške studentima, o čemu će biti reči u narednim poglavljima.

2. Metodologija istraživanja

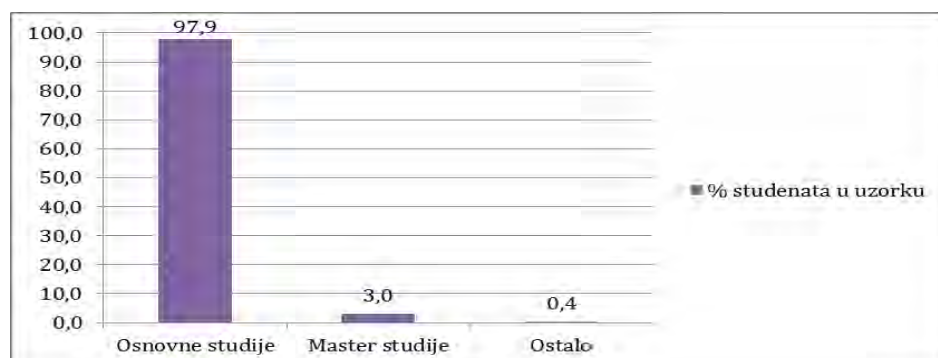
Pridruživanjem Bosne i Hercegovine, pa samim tim i Republike Srpske, 2012. godine petom ciklusu EUROSTUDENT istraživanja o socijalnoj dimenziji visokog obrazovanja u Evropi, započete su pripreme za njegovu realizaciju, a istraživanje je sprovedeno tokom letnjeg semestra školske 2013/14. godine.

Istraživanje je sprovedeno putem papirnog upitnika, a u ulozi anketara učestvovali su, prethodno stručno obučeni, predstavnici Unije studenata Republike Srpske, a formiranje reprezentativnog uzorka studenata izvršeno je na osnovu raspoloživih podataka Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske (RZS). Kreirani uzorak predstavlja kombinaciju stratifikovanog uzorka i kvotnog uzorka. Radi dobijanja uzorka čija struktura najviše odgovara strukturi studenata zabeleženoj u službenim podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske, uzorak je ponderisan koristeći promenljive: pol, status, nivo studija i područje obrazovanja.

Nakon detaljne provere popunjenih upitnika, sprovedene po metodološkim pravilima EUROSTUDENT istraživanja, deo upitnika je isključen iz dalje analize podataka zbog nedovoljnog broja odgovora na obavezna pitanja. Tako je u krajnju analizu uključeno 1375 studenata predstavnika 33 visokoškolske ustanove i organizacionih jedinica nekih od visokoškolskih ustanova iz 8 različitih gradova Republike Srpske. Prema podacima iz Republičkog zavoda za statistiku iz 2012. godine ukupan broj studenata u Republici Srpskoj je bio 46547, što govori da realizovani uzorak čini približno 2,95% cele populacije. Dodatno, važno je istaći da je specifičnost podataka Republike Srpske u tome što se *u uzorku nalaze samo studenti upisani na fakultete, odnosno u uzorku nije bilo nijednog studenta koji pohađa visoku školu. Takođe, u uzorku nije bilo studenata koji su u statusu vanrednog studenta niti studenata koji studiraju na privatnim fakultetima i samim tim u potpunosti samostalno plaćaju za svoje školovanje. Shodno tome, u uzorku su studenti podeljeni na budžetske i sufinansirajuće, odnosno one čiji su troškovi studija u potpunosti pokriveni iz budžeta i one čiji su troškovi studija delimično pokriveni iz budžeta.*

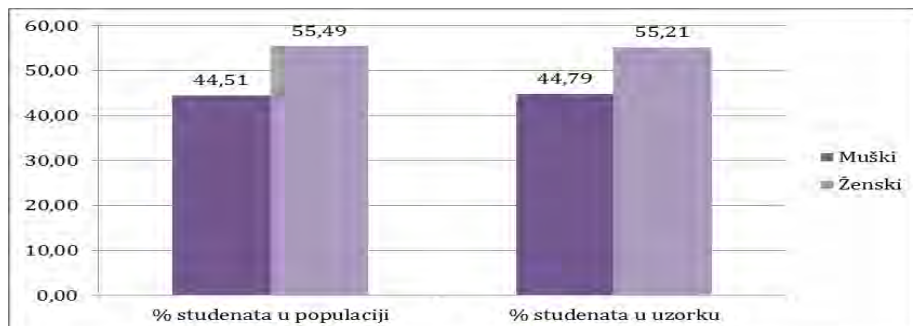
Grafikon 1 predstavlja raspodelu studenata Republike Srpske na osnovu nivoa upisanih studija prema realizovanom uzorku gde vidimo da u uzorku prevladavaju studenti osnovnih studija, dok je udeo studenata master studija veoma mali. Kategorija „ostalo“ uključuje studente koji studije još uvek pohađaju po predbolonjskom sistemu, studente integrisanih akademskih studija, studente strukovnih studija i doktorante.

Grafikon 1: Distribucija studentske populacije i uzorka prema nivou studija

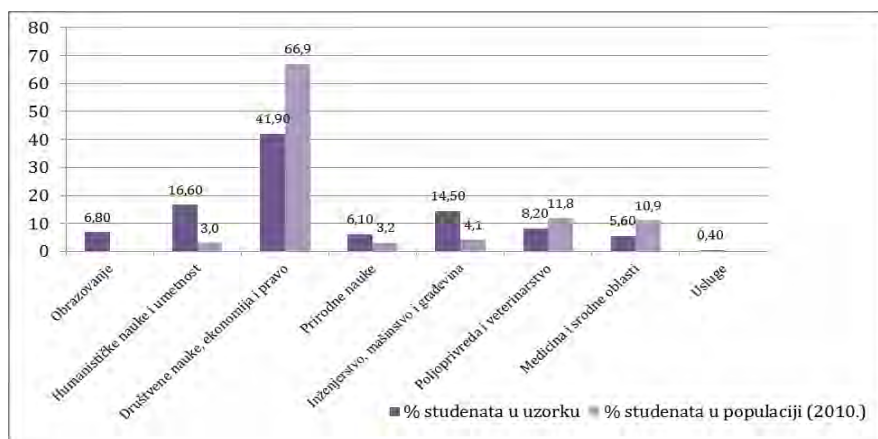
Polna struktura studentske populacije prema podacima RZS-a i prema realizovanom uzorku prikazana je na Grafikon 2. U studentskoj populaciji u Republici Srpskoj, prema podacima za 2011/2012. školsku godinu, 55,49% studenata čine žene dok 44,51% čine muškarci. U realizovanom uzorku, školske 2013/2014. godine odnos studenata prema polu je balansiran i gotovo identičan polnoj distribuciji u celokupnoj studentskoj populaciji.

Grafikon 2: Distribucija studentske populacije i uzorka prema polu

Kada je reč o oblastima obrazovanja, tamo gde su postojali dostupni podaci poređena je distribucija studenata u uzorku u odnosu na sveukupnu studentsku populaciju. Može se zaključiti da se najviše studenata u oba slučaja opredeljuje za područje društvenih nauka, ekonomije i prava. Kao atraktivna polja za studente iz uzorka izdvajaju se i oblasti humanističkih nauka i umetnosti, kao i polja iz oblasti inženjerstva, mašinstva i građevine. U opštoj studentskoj populaciji najmanji broj studenata pohađa studije iz oblasti humanističkih nauka i umetnosti, dok su u uzorku najmanje zastupljeni studenti iz područja uslužnih delatnosti (Grafikon 3).

Grafikon 3: Distribucija studentske populacije i uzorka prema području obrazovanja

Upitnik za studente u Republici Srpskoj (Prilog 1) je razvijen na osnovu generičkog upitnika na engleskom jeziku dobijenog od EUROSTUDENT konzorcijuma i prilagođen je karakteristikama studentske populacije i uslovima studiranja u Republici Srpskoj. Na primer, dodato je pitanje o tome da li se student finansira iz budžeta ili je sufinansirajući student, što u drugim zemljama ne postoji kao mogućnost, a u slučaju studentske populacije u Republici Srpskoj je veoma važna podela. Tim koji je prilagođavao upitnik se trudio da izmene u odnosu na generičku verziju budu minimalne da bi se zadržala mogućnost upoređivanja različitih nacionalnih sistema visokog obrazovanja.

3. Socio-ekonomski i demografski profil studenata

Kao što je već rečeno, EUROSTUDENT istraživanje se sprovodi poslednjih decenija u velikom broju evropskih zemalja s namerom prikupljanja podataka o socio-ekonomskom statusu studenata.

Podaci koji se odnose na socio-ekonomski status studenata su posebno važni jer ako prihvatimo stanovište da socio-ekonomski status predstavlja kompozitnu meru obrazovnog nivoa roditelja, zanimanja roditelja, prestižnosti posla kojim se bave, materijalnog statusa i kulturnih resursa kojima raspolaže porodica (Baucal, 2012), odnosno ako ga definišemo kao položaj u okviru društvene hijerarhije koji utiče na raspoloživost finansijskih sredstava, moć i prestiž (Sirin, 2005), postaje jasno da socio-ekonomski status pojedinca ima uticaj kako na trenutni, tako i na budući život pojedinca što svakako uključuje i obrazovanje. To znači da, ako se veza između obrazovanja i ekonomskog, političkog i kulturnog sistema u društvu analizira kroz prizmu odnosa klasa u društvu (moći u školama i uticaja roditelja sa visokim primanjima), postaje jasno da je obrazovanje povezano sa ekonomskim sistemom na dva načina. Prvo, sam pristup i potpuno iskorišćavanje mogućnosti koje pruža obrazovanje, u mnogome zavisi od ekonomskih resursa koje pojedinac poseduje. I drugo, škole i fakulteti predstavljaju glavna sredstva selekcije i raslojavanja na tržištu rada zbog toga što je distribucija ekonomskih dobara ključna za kvalitet obrazovanja, a institucije obrazovanja ključne za naše "životne izbore", te se nejednakost u obrazovanju ne može posmatrati odvojeno od ekonomske nejednakosti (Lynch & Baker, 2005). To u isto vreme znači da, ako je obrazovni sistem uspostavljen tako da svi imaju jednak pristup, a kasnije, i kvalitetno obrazovanje, on prestaje da bude kanal reprodukcije socijalnih nejednakosti (Čekić Marković i Jokić, 2015).

Kako ovi podaci treba da posluže kao oslonac za kreiranje i unapređivanje postojećih politika u oblasti obrazovanja, ali i kao „slika“ Republike Srpske u ovoj oblasti u odnosu na odabrane zemlje Evrope koje su učestvovalе u ovom istraživanju, opšti podaci koji daju uvid u studentsku populaciju u Republici Srpskoj kao i opšti podaci o socio-ekonomskom statusu studenata su posebno analizirani u okviru ovog poglavlja, a značajan broj tih podataka će biti oslonac i za analizu prikazanu u narednim poglavljima.

Takođe, deo podataka je sagledavan u komparativnoj perspektivi zarad stvaranja jasnije slike o situaciji u Republici Srpskoj u odnosu na odabrane zemlje i tamo gde je bilo moguće doći do odgovarajućeg podatka. Rezultati za Republiku Srpsku su upoređivani sa rezultatima nekih drugih evropskih zemalja pa su tako, osim zemalja regiona, najčešće, korišćeni rezultati iz Hrvatske, Austrije, Slovačke i Češke. Odabir Austrije je baziran na činjenici da je Austrija jedna od prvih zemalja u Evropi koja je na sistemskom nivou uvela i ostvaruje mere podrške studentima. Hrvatska je odabrana jer je karakteriše isto istorijsko nasleđe kao i Republiku Srpsku (nasleđe bivše Jugoslavije) ali je u procesima uspostavljanja sistemskih mera podrške studentima, između ostalog, prošla put usaglašavanja sa obrazovnim sistemima zemalja Evropske unije čija je članica od sredine 2013. godine. Češka i Slovačka su odabrane jer njihovo članstvo u Evropskoj uniji traje duže od decenije, te je bilo značajno videti gde su danas njihovi obrazovni sistemi, pa tako i podsistem visokog obrazovanja i njemu komplementarne mere podrške studentima, i da li su tragovi centralizovanog sistema obrazovanja (kao što je slučaj i sa Republikom Srpskom) još uvek izazov ili su ove zemlje danas sličnije „starim članicama“ Evropske unije.

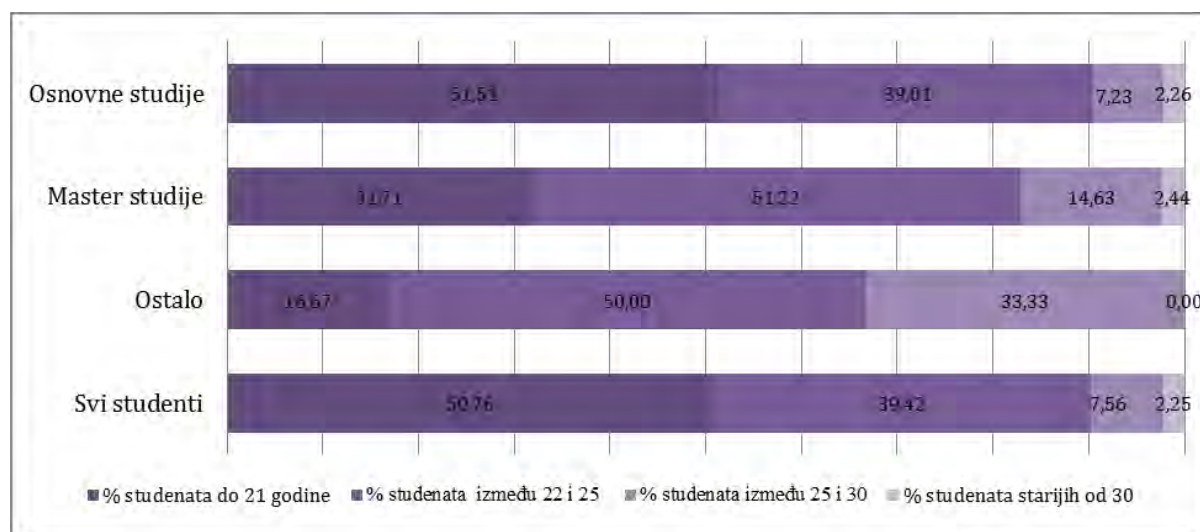
3.1. Starosna struktura i poreklo studenata

Kada je u pitanju starosna dob studenata, student u Republici Srpskoj je prosečne starosti od 22,19 godina (medijana iznosi 20 godina). U ukupnoj studentskoj populaciji, najmanje je najstarijih studenata, iznad 30 godina (1,4%) što govori o relativno adekvatnoj brzini studiranja. Ovakvi podaci su u skladu sa nalazima CONGRAD studije koja je pokazala da se, nakon bolonjske reforme, vreme trajanja studiranja znatno skratilo što je i bio jedan od ciljeva sistemskih promena u visokom obrazovanju (Lažetić i saradnici, 2014).

Međutim, jedan deo studenata iznad trideset godina i dalje je na osnovnim studijama (2,25% u ukupnom uzorku), te bi u nekom budućem istraživanju bilo važno ispitati da li se ovde radi o studentima koji ne uspevaju da završe osnovne studije u predviđenom roku, da ili su u pitanju studenti koji se posle višegodišnje pauze vraćaju u obrazovni sistem ili je reč o studentima koji su završili neki drugi fakultet pa su se odlučili da steknu diplomu osnovnih studija na drugoj visokoškolskoj ustanovi/programu.

Kada se uporedi starosna struktura studenata sa master i osnovnih studija, na osnovu podataka dobijenih u ovom istraživanju, trend pokazuje relativno uspešnu prohodnost na master studije na osnovu starosti studenata.

Grafikon 4. Starost studenata u Republici Srpskoj po nivoima studija

Najveći deo studenata na visokoškolskim ustanovama u Republici Srpskoj je rođen u istoj zemlji kao i njihovi roditelji (74,69%). Udeo studenata čiji se roditelji nisu rodili u studentovoj državi studiranja ali student jeste (druga generacija doseljenika), neznatno je veći u odnosu na prvu generaciju doseljenika, gde se ni sam student nije rodio u državi studiranja.

Kako bi se planirane mere podrške bolje usmerile ka ciljnim grupama, neophodno je u sledećem ciklusu EUROSTUDENT istraživanja izdvojiti studente koji se smatraju doseljenicima (ali to ne utiče na njihov društveni status jer su se u Republiku Srpsku doseljavali u talasima radnih ili drugih migraciju tokom postojanja bivše Jugoslavije) od studenata čije su porodice izbegle sa prostora bivše Jugoslavije ili bile interno raseljene, budući da to može značajno uticati na njihov socio-ekonomski status.

3.2. Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Republici Srpskoj

Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Republici Srpskoj su predstavljene u narednoj tabeli (Tabela 1) na osnovu pokazatelja kao što su obrazovanje roditelja, vrsta zanimanja koje obavlja roditelj studenta, porodično stanje studenta itd.

Tabela 1: Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Republici Srpskoj (u %)²

Pitanje	Rezultat za Republiku Srpsku
Studenti čiji očevi nemaju tercijarno obrazovanje	71,73
Studenti čije majke nemaju tercijarno obrazovanje	77,79
Studenti čiji očevi obavljaju manuelna zanimanja	40,95
Studenti čije majke obavljaju manuelna zanimanja	16,01
Studenti koji imaju decu	3,85
Studenti ženskog pola na osnovnim studijama	54,36
Studenti ženskog pola na master studijama	82,93
Studenti čiji su roditelji radnici koji nemaju tercijarno obrazovanje u odnosu na ukupan broj manuelnih radnika	90,76
Studenti na osnovnim studijama čiji roditelji nemaju tercijarno obrazovanje	65,73
Studenti na master studijama čiji roditelji nemaju tercijarno obrazovanje	52,63
Studenti koji ocenjuju da njihovi roditelji spadaju u donju polovinu lestvice prema društvenom statusu	46,43
Studenti čiji roditelji imaju nizak društveni status i nemaju tercijarno obrazovanje u odnosu na ostale studente	35,72
Studenti na osnovnim studijama sa nižim društvenim statusom	46,83
Studenti na master studijama sa nižim društvenim statusom	38,46

Tabela 2 prikazuje distribuciju studenata u odnosu na nivo studija prema najvišem nivou obrazovanja koji su stekli njihovi roditelji. U fokusu su karakteristike roditelja odnosno

² U svim situacijama gde se referiše na roditelje, misli se bilo koji od dva roditelja.

indikatori koji treba da ukažu na grupe koje su u nejednakom položaju kada je u pitanju pristup visokom obrazovanju.

Uočava se da u Republici Srpskoj najveći broj roditelja studenata u uzorku ima završenu srednju školu, nakon čega slede studenti čiji roditelji imaju završenu visoku školu ili fakultet. Takođe, uočljivo je da sa porastom nivoa studija na kojima se student trenutno nalazi, raste i stepen obrazovanja roditelja. Tako je na master studijama manji broj studenata čiji roditelji imaju završenu samo srednju školu, dok raste broj studenata čiji roditelji imaju završenu višu školu/fakultet, master i doktorske studije.

Tabela 2: Odnos nivoa studija studenata i najvišeg stepena obrazovanja roditelja studenata (u %)

Na kom studijskom programu trenutno studirate?	Najviši stepen obrazovanja roditelja					
	Osnovna škola	Srednja škola	Viša škola ili fakultet	Master studije	Doktorske studije	Ukupno
Osnovne studije	1,97	63,68	29,95	2,88	1,52	100,00
Master studije	0,00	51,28	38,46	7,69	2,56	100,00
Ostalo	0,00	0,00	100,00	0,00	0,00	100,00
Ukupno u uzorku	1,91	63,05	30,50	3,01	1,54	100,00

Pored toga, rezultati ukazuju na trend porasta nivoa studija na kome se studenti trenutno nalaze sa porastom obrazovanja roditelja, kako u okviru grupe studenata čiji se roditelji bave nemanuealnim zanimanjima, tako i unutar grupe studenata čiji se roditelji bave manuelnim zanimanjima.

Zbog boljeg uvida u situaciju u Republici Srpskoj u odnosu na druge zemlje kada je u pitanju obrazovanje roditelja studenata, npr. u Austriji, prema podacima EUHOSTUDENT V istraživanja kod studenata na osnovnim studijama, procenat roditelja koji imaju osnovno obrazovanje iznosi 5,2%, srednje obrazovanje 61,6%, a tercijarno obrazovanje 33,2%. U Hrvatskoj ti pokazatelji su 2,4%, 50,6% i 47%. U Slovačkoj, procenat roditelja studenata sa osnovnim obrazovanjem iznosi 0,5%, sa srednjim 59,5% i sa visokim obrazovanjem 40%.

Na osnovu podataka iz ovog istraživanja (koji su prikazani u Tabela 3), može se zaključiti da su studenti čiji roditelji obavljaju jednostavna zanimanja (odnosno, zanatlijska, poljoprivredna i zanimanja vezana za mašinska postrojenja) manje zastupljeni u visokom obrazovanju u Republici Srpskoj. Odnosno, gledajući strukturu zanimanja roditelja studenata, uz pažnju usmerenu na roditelje koji obavljaju niskokvalifikovana zanimanja i u skladu sa tim imaju niska lična primanja, možemo zaključiti da studenti niže obrazovanih i siromašnijih roditelja imaju manje šanse da pristupe sistemu visokog obrazovanja. Slična situacija je i u drugim istočnoevropskim zemljama obuhvaćenim EUHOSTUDENT istraživanjem.

Tabela 3: Distribucija roditelja studenata prema vrsti trenutnog ili poslednjeg zanimanja (u %)

Zanimanje	Trenutno ili poslednje zanimanje oca	Trenutno ili poslednje zanimanje majke	Barem jedan od roditelja
Rukovodilac, funkcioner ili zakonodavac	10,90	3,50	12,42
Stručnjak ili umetnik	6,40	7,00	9,32
Inženjer, stručni saradnik ili tehničar	10,90	7,60	11,97
Administrativni službenik	9,30	19,40	17,01
Uslužna ili trgovačka zanimanja	12,10	22,80	20,32
Poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja	7,10	3,80	6,03
Zanatlija ili srodna zanimanja	19,10	5,80	10,37
Rukovalac mašinama/postrojenjima, monter, vozač	12,00	1,40	4,81
Jednostavna zanimanja	2,70	5,00	2,43
Vojna zanimanja	2,40	0,00	0,32
Ne znam	4,00	4,90	2,91
Nije bio aktivan na tržištu rada	3,10	18,80	2,08
Ukupno	100,00	100,00	100,00

Procenat studenata u ukupnom uzorku čiji se roditelji bave manuelnim zanimanjima iznosi 25,0%. Procenat očeva ispitanih studenata, koji obavljaju manuelne poslove u Republici Srpskoj iznosi 40,9%, a majki 16%. U Hrvatskoj ti procenti su 30,1% i 15,3%, u Austriji 19,6% i 18,8%, u Slovačkoj 37,5% i 15,5%. Takođe, vidimo i da je veći procenat majki nego očeva bio neaktivan na tržištu rada.

Tabela 4 pokazuje distribuciju roditelja studenata prema zanimanjima i nivou obrazovanja za nemanuelna i manuelna zanimanja (poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja, zanatlija ili srodna zanimanja, rukovalac mašinama ili postrojenjima, monter ili vozač i jednostavna zanimanja - npr. čistač, poljoprivredni radnik na tuđem imanju, zanimanja na uklanjanju otpada). Vidimo da je master studije završio najveći broj roditelja koji su stručnjaci ili umetnici, dok su roditelji sa višom školom ili fakultetom zastupljeni u raznim zanimanjima. Na osnovu podataka vidimo i da se najveći broj roditelja sa završenom srednjom školom bavi manuelnim

zanimanjima. Dodatno treba podsetiti da je procenat manuelnih radnika koji nemaju tercijarno obrazovanje u ukupnom broju manuelnih radnika 90,76% (Tabela 1). U Hrvatskoj je taj procenat 87,2%, a u Slovačkoj 96,9% dok isti podaci nisu dostupni za Austriju.

Tabela 4: Odnos stepena obrazovanja roditelja studenata i trenutnog/poslednjeg zanimanja roditelja (%)

Zanimanje roditelja	Najviši stepen obrazovanja roditelja					
	Osnovna škola	Srednja škola	Viša škola ili fakultet	Master studije	Doktorske studije	Ukupno
Rukovodilac, funkcioner, zakonodavac	0,00	34,57	52,47	9,88	3,09	100,00
Stručnjak ili umetnik	1,60	11,20	67,20	11,20	8,80	100,00
Inženjer, stručni saradnika ili tehničar	0,00	44,03	51,57	3,77	0,63	100,00
Administrativni službenik	0,00	62,39	36,28	0,88	0,44	100,00
Uslužna ili trgovačka zanimanja	0,37	87,50	11,40	0,00	0,74	100,00
Poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja ³	11,11	71,60	17,28	0,00	0,00	100,00
Zanatlija ili srodna zanimanja	2,17	94,20	3,62	0,00	0,00	100,00
Rukovalac mašinama ili postrojenjima, monter ili vozač	0,00	92,19	7,81	0,00	0,00	100,00
Jednostavna zanimanja	12,50	71,88	15,63	0,00	0,00	100,00
Vojna zanimanja	0,00	60,00	40,00	0,00	0,00	100,00
Ne znam	3,13	65,63	28,13	0,00	3,13	100,00
Bez aktivnosti na tržištu rada	11,11	74,07	11,11	0,00	3,70	100,00
Procenat manuelnih radnika sa određenim nivoom obrazovanja u ukupnom broju manuelnih radnika	5,08	85,71	9,21	0,00	0,00	100,00
Ukupno	1,74	62,96	30,76	2,87	1,66	100,00

³ Npr. uzgajivač riba, zemljoradnik za sopstvene potrebe, tržišno orijentisani zemljoradnik, lovac itd.

Grafikon 5 upotpunjuje prethodnu analizu posmatrajući nivo obrazovanja roditelja u odnosu na pol studenata. Uočava se ujednačenost pokazatelja prema polu, osim kada su u pitanju roditelji sa doktoratom (n=21) gde imamo daleko više muških studenata nego ženskih.

Grafikon 5: Distribucija roditelja studenata prema nivou obrazovanja roditelja u odnosu na pol studenata (u %)

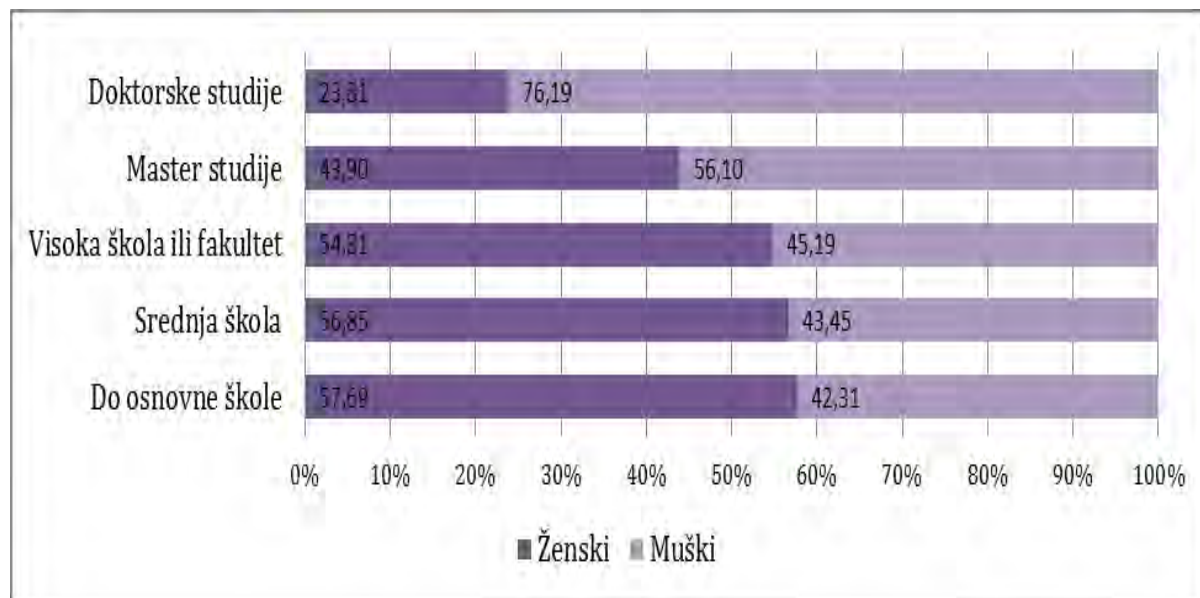

Tabela 5 predstavlja pregled percepcija studenata kada je u pitanju društveni status njihovih roditelja. Smisao ovih rezultata jeste pokušaj da se oceni socio-ekonomski status studenata na obuhvatniji način, a ne samo kroz strukturu obrazovanja i zanimanja roditelja. Jednostavno upoređivanje proporcija studenata na krajevima skale pruža informaciju o njihovoj percepciji sopstvenog društvenog statusa što predstavlja veoma širok konceptualni okvir za samoprocenu. Na osnovu dobijenih podataka, može se zaključiti da 46,45% studenata ocenjuje da njihovi roditelji spadaju u donju polovinu lestvice prema društvenom statusu (ocena 5 i niže). U Hrvatskoj je taj procenat 35,9%, u Austriji 21,5% i Slovačkoj 33,7%. Dodatno, kada se uporede iste proporcije prema polu, vidimo da nešto manji procenat studentkinja procenjuje društveni status svojih roditelja kao lošiji (44,93%) u odnosu na studente muškog pola (48,29%).

Tabela 5: Društveni status roditelja studenata u odnosu na pol studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Ženski	Muški	Ukupno
10 Visok društveni status	3,24	3,08	3,17
9	3,66	3,08	3,40
8	14,23	11,47	12,98
7	18,87	18,84	18,86
6	15,07	15,24	15,15
5	30,28	28,94	29,68
4	6,90	9,59	8,11
3	5,35	6,16	5,72
2	1,13	1,20	1,16
1 Nizak društveni status	1,27	2,40	1,78

U Tabela 6 prikazane su percepcije društvenog statusa u zavisnosti od nivoa obrazovanja roditelja. Na ovaj način se subjektivna ocena o društvenom statusu povezuje sa jednim od relativno pouzdanih pokazatelja tog istog statusa.

Tabela 6: Društveni status u odnosu na nivo obrazovanja roditelja studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Osnovna škola	Srednja škola	Fakultet/ Visoka škola	Master	Doktorat
Viši društveni status (ocene od 10 do 7)	23,07	30,59	51,27	72,23	65,00
Prosečan društveni status (ocene 6 i 5)	61,54	49,38	37,24	25,00	25,00
Niži društveni status (ocene od 4 do 1)	15,39	20,03	11,48	2,78	10,00
Ukupno	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Podaci nam govore da je percepcija društvenog statusa studenata povezana sa nivoom obrazovanja njihovih roditelja. Studenti čiji roditelji imaju završenu osnovnu školu u manjoj meri percipiraju sebe kao nekoga ko ima visok društveni status (10-7; 23,07%) naspram studenata gde neko od roditelja ima doktorat (10-7; 65%). Takođe, može se primetiti trend da sa porastom obrazovnog nivoa roditelja dolazi i do porasta procenta studenata koji procenjuju svoj društveni status kao viši.

U narednoj tabeli (Tabela 7) predstavljena je kombinacija percepcije studenata o društvenom statusu porodice i tri nivoa studiranja.

Rezultati ukazuju na to da je procenat studenata na osnovnim studijama sa višim društvenim statusom (ocene 10-7) 37,86%, a sa nižim društvenim statusom (ocene 4-1) 16,67%. U kategoriji master studenata ti procenti su 48,72% i 20,51%, dakle veće su razlike između studenata u pogledu percepcije društvenog statusa. Sa druge strane, u grupi ostalih studenata nijedan student ne procenjuje svoj društveni status kao niži, dok većina studenata (85,72%) vidi svoj status kao viši.

Tabela 7: Društveni status roditelja u odnosu na nivo studija studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Osnovne studije	Master studije	Ostalo
Viši društveni status (ocene od 10 do 7)	37,86	48,72	85,72
Prosečan društveni status (ocene 6 i 5)	45,47	30,77	14,29
Niži društveni status (ocene od 4 do 1)	16,67	20,51	0,00
Ukupno	100,00	100,00	100,00

Kada su u pitanju druge zemlje iz EUROSTUDENT V istraživanja, u Hrvatskoj na osnovnim studijama, studenata sa samoprocenjenim višim društvenim statusom ima 24,6%, a sa prosečnim i nižim društvenim statusom 75,4%, dok su na master studijama ti procenti 29,5% i 70,5%. U Austriji na osnovnim studijama sa višim društvenim statusom ima 15,7%, sa nižim 84,3%, dok su ti procenti na master studijama 62,3% i 37,7% što predstavlja veoma značajnu promenu percepcije socio-ekonomskog statusa između dva nivoa studija. U Slovačkoj, na osnovnim studijama 35,5% studenata svoj socio-ekonomski status percipira kao visok, dok je na master studijama to slučaj sa 34,6% studenata.

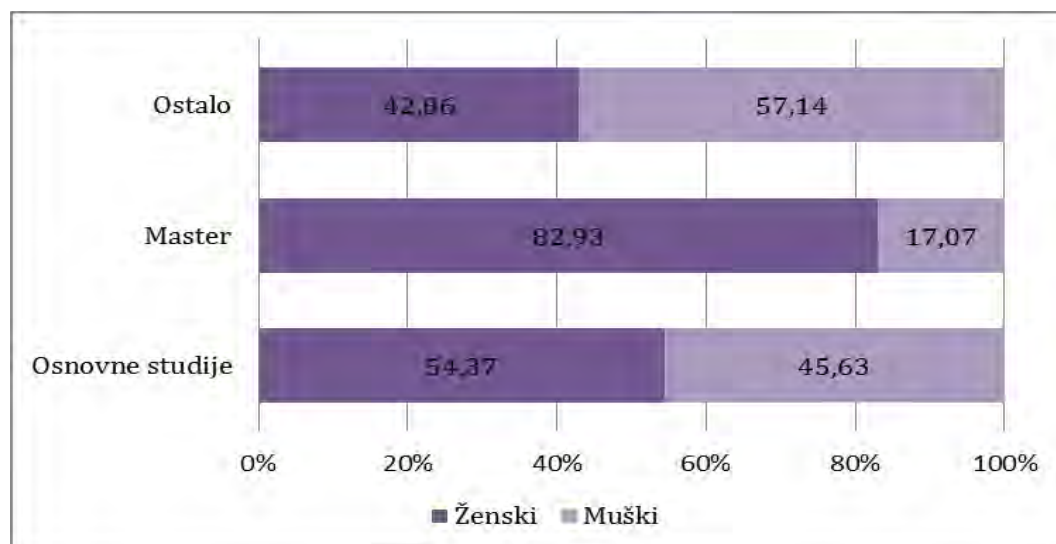
Na nivou Evrope proporcija studenata muškog i ženskog pola nije jednaka, niti sa aspekta studijskih programa niti sa aspekta drugih važnih karakteristika, što pokazuju četvrti i peti talas EUROSTUDENT istraživanja.⁴ Rodni profil studentske populacije se menja tokom vremena i sve više raste udeo studenata ženskog pola.

Udeo studenata prema polu u Republici Srpskoj, takođe, nije jednako distribuiran kroz različite nivoe studija. Na

Grafikon 6 je uočljivo da je udeo studenata ženskog pola veći i na osnovnim i na master studijama. Razlika između studenata i studentkinja je još veća na nivou master studija u odnosu na osnovne studije.

Kada se posmatraju rezultati EUROSTUDENT V istraživanja u drugim zemljama koje se koriste u komparativnoj analizi, udeo studenata ženskog pola raste sa višim nivoom studija osim u Austriji. U Hrvatskoj udeo studentkinja na osnovnim studijama je 55,5% a na master studijama 57,2%, u Austriji udeo studentkinja na osnovnim studijama je 53% a na master studijama 47,2%, dok je u Slovačkoj taj procenat na osnovnim studijama 58,1% a na master studijama 60%.

Grafikon 6: Distribucija studenata u odnosu na pol i nivo studija

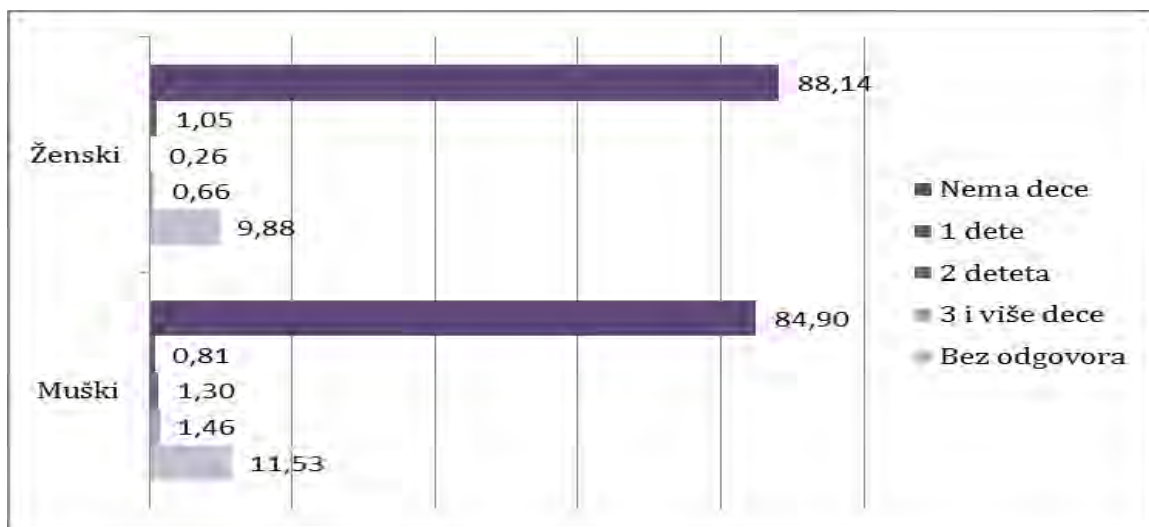
⁴ <http://www.eurostudent.eu/results/reports>

U uzorku su najzastupljeniji studenti čiji roditelji imaju barem srednju školu (77,8% majki i 71,7% očeva; barem jedan roditelj 62,6%), a zatim i višu školu ili fakultet (20,5% majki i 26,4% očeva; barem jedan roditelj 30,5%). Oko 3% roditelja ima master diplomu, dok 1,5% roditelja ima završen i doktorat. Pored toga, ukoliko pogledmao distribuciju roditelja u odnosu na to da li imaju tercijarno obrazovanje ili ne, rezultati pokazuju da oko 65% roditelja nema završen fakultet, dok oko 35% roditelja studenata u uzorku ima tercijarno obrazovanje.

Na percepciju društvenog statusa, kao i na percepciju opterećenja obavezama tokom studiranja, pa samim tim i na zadovoljstvo studijama, može uticati i to da li studenti imaju dece i koliko. U određenim situacijama studenti moraju da raspoređuju svoje resurse, odnosno vreme i novac, na sebe i svoju decu. Tada postoji dodatni teret za studente koji ih stavlja u podređeni položaj u odnosu na studente bez dece.

Grafikon 7: pokazuje strukturu uzorka u odnosu na to da li su studenti različitog pola roditelji i koliko dece imaju. Ukupan broj studenata sa decom je 3,9%. Kada su u pitanju druge zemlje, u Hrvatskoj taj procenat je 3,3%, u Austriji 8,9%, a u Slovačkoj 7,1%. U Republici Srpskoj su studenti koji su istovremeno i roditelji u znatno neravnopravnijem položaju u odnosu na studente-roditelje u većini zemalja pokrivenih EUROSTUDENT istraživanjem, jer Bosna i Hercegovina spada u red zemalja koje nemaju organizovane programe brige o deci u okviru VŠU i studentskih domova, niti je studentima omogućeno da prate nastavu i ostvaruju druge obaveze na način prilagođen njihovoj situaciji.

Grafikon 7: Distribucija studenata prema roditeljskom statusu, polu i broju dece

Kada se uporede studenti prema broju dece u odnosu na to koliko su zadovoljni opterećenjem za vreme studiranja (Tabela 8), zaključuje se da su studenti-roditelji u mnogo većoj meri zadovoljni od ostalih studenata, a posebno je zanimljivo to što se u grupi roditelja sa troje i više dece pojavljuju studenti koji su najzadovoljniji. Svakako, ovakav nalaz treba uzeti sa zadržkom iz dva razloga: prvi, zato što je u uzorku roditelja koji imaju 3 i više dece bilo veoma malo (n=14), te se procenat od 60% zadovoljnih odnosi na 6 studenata. Drugi, studiranje zasnovano na bolonjskim principima podrazumeva podjednako opterećenje svih studenata te je teško zamisliti da su opterećenjem najzadovoljniji oni koji svoje vreme dele između porodičnih, roditeljskih i studijskih obaveza u odnosu na studente koji su u potpunosti posvećeni studijama.

Tabela 8: Distribucija studenata prema nivou zadovoljstva opterećenjem u toku studija u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)

Zadovoljstvo opterećenjem	Bez dece	1 dete	2 deteta	3 dece
Zadovoljan	7,43	10,00	16,67	60,00
Umereno zadovoljan	16,83	0,00	16,67	0,00
Ni zadovoljan ni nezadovoljan	45,68	80,00	58,33	10,00
Umereno nezadovoljan	17,70	10,00	8,33	20,00
Nezadovoljan	12,35	0,00	0,00	10,00
Ukupno	100,00	100,00	100,00	100,00

Kada se posmatraju studenti-roditelji s obzirom na finansijske teškoće koje osećaju (Tabela 9), uočava se da u odnosu na ostale studente postoji razlika kada su u pitanju roditelji sa dvoje i troje dece.

Tabela 9: Distribucija studenata prema finansijskim teškoćama koje osećaju u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)

Nivo poteškoća	Bez dece	1 dete	2 deteta	3 i više dece
Imam veoma ozbiljne finansijske teškoće	9,31	8,33	16,67	22,22
Imam ozbiljne finansijske teškoće	19,26	16,67	25,00	0,00
Imam umerene finansijske teškoće	42,03	58,33	58,33	66,67
Nemam finansijskih teškoća	19,91	8,33	0,00	11,11
Nemam nimalo finansijskih teškoća	9,49	8,33	0,00	0,00
Ukupno	100,00	100,00	100,00	100,00

3.3. Studenti sa invaliditetom

U narednim poglavljima će pažnja biti posvećena pitanjima studenata sa invaliditetom i aspektima njihovog studentskog života. Iz podataka u narednoj tabeli vidimo da je procenat studenata sa invaliditetom u ukupnoj populaciji u uzorku 6,6% i da su među njima najbrojniji studenti koji imaju senzorne smetnje (3,4%). Na drugom mestu sa 1% su studenti sa hroničnim bolestima.

Tabela 10: Distribucija studenata prema vrsti zdravstvenih problema u odnosu na ukupan broj studenata (u %)

Vrsta zdravstvenog problema	Procenat u ukupnom broju studenata
Hronična bolest	1,00
Problemi sa mentalnim zdravljem	0,60
Senzorne smetnje	3,40
Teškoće u učenju	0,90
Poteškoće u kretanju	0,20
Drugi zdravstveni problemi	0,80
Ukupan broj studenata sa nekom vrstom invaliditeta, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju	6,60

Prema rezultatima EUROSTUDENT V istraživanja u pogledu posedovanja neke vrste invaliditeta, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju, u Hrvatskoj 14,1% studenata izveštava o ovim problemima, u Austriji 14,5% dok je u Slovačkoj to slučaj sa 22,1% studenata. Ipak, direktno upoređivanje broja studenata u odnosu na vrstu zdravstvenih problema studenata iz različitih zemalja nije moguće jer različite zemlje imaju i različitu tradiciju u definisanju i kategorizaciji zdravstvenih problema koji su osnov za dodatnu podršku od strane države.

Tabela 11 pokazuje distribuciju studenata prema vrsti invaliditeta, zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju, odnosno procenat studenata koji imaju određeni invaliditet u ukupnom broju studenata sa invaliditetom. Uočava se značajno učešće studenata sa hroničnim bolestima i senzornim oštećenjima.

Tabela 11: Distribucija studenata prema vrsti invaliditeta, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju u odnosu na ukupan broj studenata sa invaliditetom (u %)

Vrsta invaliditeta, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju	U odnosu na ukupan broj studenata sa invaliditetom
Hronična bolest	14,29
Problemi sa mentalnim zdravljem	9,52
Poteškoće u kretanju	3,57
Senzorna oštećenja (npr. problem sa vidom ili sluhom)	50,00
Problem u učenju (npr. ADHD, disleksija)	11,90
Drugi hronični zdravstveni problemi	10,71
Ukupno	100,00

Tabela 12 nam pruža uvid u percepcije studenata sa nekom vrstom invaliditeta u pogledu veličine prepreka na koje nailaze tokom studiranja. Najveći broj studenata sa invaliditetom u proseku vidi svoj invaliditet kao malu ili nikakvu prepreku za studiranje. Ovaj podatak treba tumačiti s rezervom s obzirom na to da postoje izvesne razlike kada sagledavamo prepreke za studiranje u odnosu na različite vrste invaliditeta. Takođe, moguće je da bi se dobila nešto drugačija slika ukoliko bi studenti procenjivali u kojoj meri im fakultet (institucija) omogućava neometano studiranje a ne invaliditet kao takav.

Kad su u pitanju studenti u drugim zemljama, kod većine zemalja se procenat studenata koji svoj invaliditet doživljavaju kao veliku prepreku za studiranje kreće oko 30% (Španija, Finska, Francuska itd.). U Hrvatskoj je taj procenat 45,6%, a u Slovačkoj 35%.

Tabela 12: Percepcije studenata u kojoj meri im invaliditet predstavlja prepreku za studiranje

Nivo prepreke	Broj studenata	Procenat
Mala ili nikakva prepreka	67	80,19
Osrednja prepreka	13	15,18
Velika prepreka	4	4,63

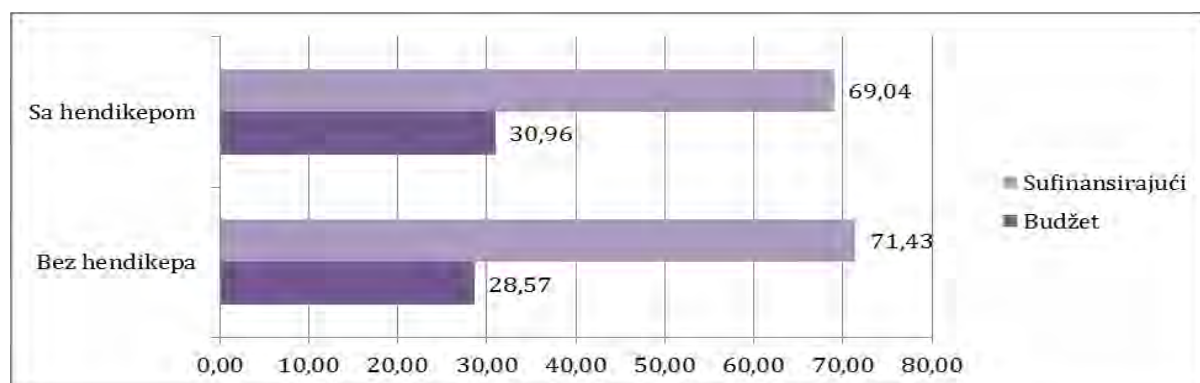
Sličan rezultat se dobija i kada je u pitanju procena u kojoj meri studenti doživljavaju svoju vrstu invaliditeta, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju kao prepreku, gde se takođe vidi da se najveći broj studenata ponovo opredeljuje za odgovor „mala ili nikakva“ prepreka (**Error! Not a valid bookmark self-reference.**).

Tabela 13: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na nivo prepreke koju taj problem za njih predstavlja (u %)

Vrsta zdravstvenog problema	Velika prepreka	Osrednja prepreka	Mala ili nikakva prepreka	Ukupno
Hronična bolest	10	30	60	100
Problemi sa mentalnim zdravljem	25	0	75	100
Poteškoće u kretanju	0	33,33	66,67	100
Senzorna oštećenja (npr. problem sa vidom ili sluhom)	0	12,2	87,8	100
Problem u učenju (npr. ADHD, disleksija)	12,5	37,5	50	100
Drugi hronični zdravstveni problemi	0	33,33	66,67	100

Kada se pogleda distribucija studenata sa nekom vrstom invaliditeta prema statusu na studijama (Grafikon 8), uočava se da se njihovo učešće po različitim statusima (finansiranje iz budžeta ili sufinansiranje) poklapa sa učešćem studenata koji nemaju neku vrstu invaliditeta.

Grafikon 8: Distribucija studenata sa invaliditetom u odnosu na status na studijama

Podaci iz tabele koja sledi, mogu ukazivati da položaj studenata sa invaliditetom u Republici Srpskoj ipak nije na zadovoljavajućem nivou jer nijedan student ne izveštava da je dobio veliku institucionalnu podršku, a značajan broj studenata kaže da im nije pružena nikakva podrška. Ipak, najveći broj studenata izjavljuje da podrška nije potrebna/trazena i kako ove dve stvari nisu odvojene u EUROSTUDENT upitniku, ne može se zaključiti da li podrška nije potrebna ili su u pitanju studenti koji podršku nisu tražili iz različitih razloga (nedostatak informacija gde podršku mogu da dobiju, saznanja da ne postoji potrebna podrška itd.). Uzimajući u obzir ovakve rezultate, postoji mogućnost da studenti sa invaliditetom koji pohađaju studije, zapravo imaju vaninstitucionalnu podršku koja im i omogućava neometano studiranje. Samim tim slika koju dobijamo izgleda jako pozitivno iako sam fakultet (obrazovna institucija) nije podrškom to i omogućio. Ukoliko samo studenti koji imaju vaninstitucionalnu podršku uspevaju da se upišu

na fakultet i nastave studiranje, onda rezultat da samo 6,6% studentske populacije čine studenti sa invaliditetom nije iznenađujuć.

Tabela 14: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na institucionalnu podršku koju dobijaju u toku studija (u %)

Vrsta zdravstvenog problema	Velika podrška	Umerena podrška	Mala podrška	Nikakva podrška	Podrška nije potrebna/tražena	Ukupno
Ukupan broj studenata sa invaliditetom u odnosu na podršku koju dobijaju	0,00	10,00	10,00	30,00	50,00	100,00
Hronična bolest	0,00	0,00	25,00	37,50	37,50	100,00
Problemi sa mentalnim zdravljem	0,00	0,00	0,00	33,33	66,67	100,00
Poteškoće u kretanju	0,00	0,00	2,70	45,95	51,35	100,00
Senzorna oštećenja	0,00	0,00	14,29	57,14	28,57	100,00
Problem u učenju (npr. ADHD, disleksija)	0,00	0,00	10,00	50,00	40,00	100,00
Drugi hronični zdravstveni problemi	0,00	1,33	8,00	44,00	46,67	100,00

Kada je u pitanju odluka o nastavku studiranja studenata iz ove grupe, i kada se uporede studenti koji imaju neku vrstu invaliditeta sa studentima koji nemaju hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja, uočava se da postoji izvesna razlika između dve grupe. Odnosno, grupa studenata sa zdravstvenim problemima u većem procentu planira da nastavi studije kasnije (u periodu dužem od jedne godine nakon što završe studijske programe na kome su trenutno) i da u većem procentu ne planiraju da nastave studije.

Tabela 15: Planovi studenata da nastave studije nakon što završe studijski program koji trenutno pohađaju (u %)

Odgovor	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Da, u periodu od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno	21,43	25,63
Da, ali u periodu dužem od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno	17,86	12,44
Ne, ne planiram da nastavim studije	14,29	10,66
Još uvek ne znam	46,43	51,27
Ukupno	100,00	100,00

Sličan zaključak se može izvesti i na osnovu podataka u narednoj tabeli kada se posmatra da li student želi da nastavi svoje studije i ako da, na kom nivou želi da ih nastavi. Studenti sa invaliditetom u većoj meri žele da nastave studije kroz druge programe ili su još uvek neopredeljeni oko programa.

Tabela 16: Planovi za nastavak studija (u %)

Plan za nastavak studija	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Osnovne studije	0,00	8,43
Master akademske studije	68,75	75,40
Doktorske studije	3,13	4,10
Drugi programi	15,63	7,29
Još uvek ne znam	12,50	4,78
Ukupno	100,00	100,00

Vredi razmotriti i to u kojoj meri su studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima zadovoljni organizacijom studija i rasporedom predavanja u odnosu na ostale studente (Tabela 17). Na osnovu prikazanih podataka, uočava se da su studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima podjednako zadovoljni, odnosno nezadovoljni, kao i njihove kolege koje te probleme nemaju. Na osnovu podataka iz Tabela 18, može se uočiti da su studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima zadovoljniji odnosom administracije na visokoškolskim ustanovama prema njima.

Tabela 17: Zadovoljstvo organizacijom studija i rasporedom predavanja (u %)

Nivo zadovoljstva	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Zadovoljni	44,71	45,25
Umereno zadovoljni	27,06	28,07
Nezadovoljni	28,24	26,68
Ukupno	100,00	100,00

Tabela 18: Zadovoljstvo odnosom zaposlenih u administraciji prema studentima (u %)

Nivo zadovoljstva	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Zadovoljni	57,32	48,31
Umereno zadovoljni	21,95	26,93
Nezadovoljni	20,73	24,76
Ukupno	100,00	100,00

Kada se posmatra odnos zaposlenih u nastavi prema studentima, ni ovde se ne uočavaju razlike između studenata koji imaju hronične zdravstvene probleme ili ograničenja i ostalih studenata (

Tabela 19). Oni studenti koji su zadovoljni odnosom zaposlenih u nastavi prema njima su u velikoj većini.

Tabela 19: Zadovoljstvo odnosom zaposlenih u nastavi prema studentima (u %)

Nivo zadovoljstva	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Zadovoljni	66,67	62,32
Umereno zadovoljni	22,22	26,76
Nezadovoljni	11,11	10,92
Ukupno	100,00	100,00

Uzimajući u obzir rezultate iz tabela 17-19, koji govore o visokom stepenu slaganja studenata sa invaliditetom i ostalih studenata, možemo pretpostaviti da svi studenti imaju jednak tretman i da je svim studentima ponuđen isti kvalitet obrazovanja. U prilog tome govore i rezultati prikazani u sledećoj tabeli.

Ispitujući zadovoljstvo infrastrukturom i opremljenošću visokoškolskih ustanova, zaključuje se da su studenti uglavnom zadovoljni ovim elementima, bez obzira da li imaju hronične zdravstvene probleme ili ograničenja. Treba istaći da su studenti sa zdravstvenim problemima ili ograničenjima zadovoljniji, iako bi bilo za očekivati da infrastruktura i oprema visokoškolskih ustanova ima uticaja na studiranje studenata sa invaliditetom (Tabela 20).

Tabela 20: Zadovoljstvo opremljenošću fakulteta (biblioteka, kompjuteri, zgrada, učionice)(u %)

Nivo zadovoljstva	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Zadovoljni	65,85	55,49
Umereno zadovoljni	12,20	23,34
Nezadovoljni	21,95	21,18
Ukupno	100,00	100,00

Kada su u pitanju finansijske teškoće, na osnovu podataka iz naredne tabele može se zaključiti da obe grupe studenata, bez obzira da li imaju neku vrstu invaliditeta ili ne, osećaju finansijske teškoće u sličnoj meri. Ipak nešto veći procenat studenata sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima oseća ozbiljnije i umerene finansijske teškoće u odnosu na ostale studente.

Tabela 21: Procena finansijskih teškoća (u %)

Stepen finansijskih teškoća	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Ozbiljne finansijske teškoće	31,08	28,18
Umerene finansijske teškoće	44,59	42,27
Bez finansijskih teškoća	24,32	29,55
Ukupno	100,00	100,00

4. Obrazovanje pre studija i tranzicija ka visokom obrazovanju

Prilikom istraživanja socijalne dimenzije visokog obrazovanja, veoma je važno i analizirati sve relevantne informacije o prethodnom obrazovanju studenata, kako bi mogli da se izvedu zaključci o tome da li prohodnost ka visokom obrazovanju ili intenzitet studiranja zavisi od prethodnog obrazovanja studenata i, između ostalog, da li neke oblasti studiranja preferiraju studenti koji se razlikuju po vrsti srednjoškolskog obrazovanja koje su stekli. Takođe, važno je utvrditi da li postoje neke systemske razlike između studenata koji dolaze iz porodica sa različitim obrazovnim i socio-ekonomskim statusom u kontekstu studiranja i prethodnog obrazovanja.

Od studenata koji su učestvovali u EUROSTUDENT V istraživanju u Republici Srpskoj, a koji su odgovorili na ovo pitanje 56,8% (N=772) studenata dolazi iz srednjih stručnih škola dok 41,2% (N=552) studenata dolazi iz gimnazija.

Važne informacije o jednom obrazovnom sistemu pružaju i podaci o njegovoj pravednosti, odnosno, koliko je obrazovni sistem u stanju da obezbedi jednake uslove za obrazovanje svim svojim građanima. Podaci o pravednosti sistema, u isto vreme, govore o vertikalnoj pokretljivosti unutar jednog društva. Obrazovanje i zanimanje roditelja, u ovom istraživanju uzeti su kao indikatori socio-ekonomskog statusa studenta i ispitivan je njihov uticaj na različite aspekte studiranja, od odlaganja upisa, preko intenziteta studiranja do zaposlenja studenata tokom studija.

Podaci o obrazovanju i zanimanju roditelja studenata iz uzorka govore o tome da su studenti roditelja koji nemaju završeno visoko obrazovanje, kao i studenti čiji se roditelji bave manuelnim zanimanjima, u većoj meri pohađali programe srednjeg stručnog obrazovanja.

Kada pogledamo obrazovanje roditelja vidimo da postoji tendencija da učenici iz porodica u kojima minimum jedan roditelj ima visoko obrazovanje u većoj meri pohađaju gimnazije, dok učenici iz porodica u kojima nijedan od roditelja nema visoko obrazovanje imaju tendenciju da u većoj meri pohađaju stručne škole (Tabela 22).

Tabela 22: Prethodno obrazovanje studenata i obrazovanje roditelja (u %)

Prethodno obrazovanje	Bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)	Ukupno u uzorku
Srednja stručna škola	61,84	46,89	56,85
Gimnazija	36,22	50,96	41,16
Strana diploma	1,94	2,14	1,99
Ukupno	100,00	100,00	100,00

Studenti iz porodica u kojima se barem jedan roditelj bavi manuelnim zanimanjima u većem broju su pohađali srednje stručne škole (Tabela 23). Odnosno, podaci o obrazovanju i zanimanju roditelja ukazuju na to da su studenti nižeg socio-ekonomskog statusa u većoj meri pohađali srednje stručne škole.

Tabela 23: Prethodno obrazovanje studenata i zanimanje roditelja (u %)

Prethodno obrazovanje	Nemanuelna zanimanja (ISCO ⁵ 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 5-9)
Srednja stručna škola	54,30	62,82
Gimnazija	43,66	35,26
Strana diploma	2,04	1,92

U Republici Srpskoj studenti koji su u uzorku ne pohađaju visoke škole strukovnih studija, već samo fakultete, ali zanimljiv je podatak da studenti koji su ušli u uzorak u većoj meri dolaze iz srednjih stručnih škola nego iz gimnazija (Tabela 24). Ovakav nalaz izdvaja Republiku Srpsku od svih zemalja regiona ali i od većine svih drugih evropskih zemalja. Svakako, preporuka je da se ova tema nađe u središtu nekog budućeg istraživanja i ako se potvrde nalazi ove studije, donosioci odluka i kreatori javnih politika bi trebalo da razmotre preduzimanje daljih reformskih koraka u oblasti stručnog obrazovanja. Dalji koraci su potrebni zbog toga što je finansijski najneisplativiji onaj sistem u kome se učenici koji pohađaju stručne škole (koje su najskuplje) upisuju na akademske programe, odnosno programe van područja rada za koje su se učenici školovali na srednjoškolskom nivou.

Tabela 24: Prethodno obrazovanje studenata (u %)

Prethodno obrazovanje	% studenata u uzorku
Srednja stručna škola	56,85
Gimnazija	41,16
Strana diploma	1,99

Kada se pogleda koliko vremena nedeljno studenti koji su završili srednje stručno i gimnazijsko obrazovanje odvajaju za ispunjavanje obaveza na studijama, ne uočavaju se veće razlike između studenata koji su završili srednju stručnu školu i onih koji su završili gimnaziju. Međutim, studenti koji su srednju školu završili u inostranstvu, izdvajaju više vremena za aktivnosti koje se tiču studija (Tabela 25). Može se pretpostaviti da je ovim studentima potrebno više vremena da se prilagode s obzirom na promenu sredine i „kulture“ školovanja.

⁵ ISCO predstavlja skraćenicu od International Standard Classification of Occupation i u nemanuelna zanimanja spadaju menadžeri, stručnjaci, tehničari, službenici i uslužni i trgovni radnici, dok u manuelna zanimanja spadaju kvalifikovani poljoprivrednici, ribari i šumari, zanatlije i srodni radnici, fabrički radnici, mašinski operateri i monter i elementarna zanimanja; v. <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco08/>

Tabela 25: Prethodno obrazovanje studenata i intenzitet studiranja (u %)

Prethodno obrazovanje	Nizak intenzitet studiranja ⁶	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja
Srednja stručna škola	28,20	37,78	34,02
Gimnazija	25,32	39,24	35,44
Strana diploma	13,64	27,27	59,09

Dominantan izvor prihoda za sve studente je porodica. Ipak, studenti koji su pohađali srednje stručne škole u većoj mjeri finansiraju svoj život i školovanje od posla koji rade (Tabela 26). Podatak da studenti koji su pohađali srednje stručne škole u većoj mjeri koriste sopstvene prihode od posla kao dominantan izvor prihoda, uz već navedeni podatak da oni u većoj mjeri imaju niži socio-ekonomski status (mereno obrazovanjem i zanimanjem roditelja) nagoveštava da su oni u položaju koji zahteva da rade kako bi finansirali svoje obrazovanje (zaposlenje studenata tokom studija biće detaljnije prikazano u šestom poglavlju izveštaja).

Tabela 26: Prethodno obrazovanje studenata i dominantan izvor prihoda (u %)

Prethodno obrazovanje	Porodica kao dominantan izvor prihoda ⁷	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda ⁸
Srednja stručna škola	80,71	3,57	2,68	13,04
Gimnazija	86,06	2,21	2,65	9,07
Ukupno	82,23	3,06	2,67	12,03

Kada uporedimo odnos između studenata koji su završili srednje stručne škole i onih koji su završili gimnazije na visokoškolskim ustanovama različitih studijskih oblasti, mogu se uočiti statistički značajne razlike (Tabela 27). Tako npr. studenti koji su prethodno završili srednje stručne škole u značajno većem procentu upisuju studijske programe u oblasti obrazovanja, društvenih nauka prava i ekonomije, poljoprivrede, medicine i srodnih oblasti. Zanimljiv podatak je i da studijske programe u oblasti inženjerstva, građevine i mašinstva u velikom broju upisuju studenti koji su pohađali gimnazije.

⁶ Nizak intenzitet studiranja se odnosi na studente koji nedeljno izdvajaju manje od 20 sati za studijske obaveze, srednji intenzitet studiranja na one studente koji izdvajaju između 20 i 40 sati za studijske obaveze, dok se visok intenzitet studiranja odnosi na one studente koji izdvajaju više od 40 sati nedeljno za ispunjavanje studijskih obaveza.

⁷ Dominantan izvor prihoda podrazumeva da iz datog izvora stiže 50% i više od ukupnog mesečnog prihoda studenta.

⁸ Drugi izvori prihoda obuhvataju penzije, dečji dodatak, privatne izvore finansiranja ali i studente koji nemaju nijedan dominantan izvor prihoda iz prethodnih kategorija.

Tabela 27: Oblast studija u zavisnosti od srednjoškolskog obrazovanja (u %)

Prethodno obrazovanje	Obrazovanje	Humanističke nauke i umetnost	Društvene nauke, pravo i ekonomija	Prirodne nauke	Inženjerstvo, mašinstvo, građevina	Poljoprivreda	Medicina i srodne oblasti	Uslužne delatnosti	Ukupno u uzorku
Srednja stručna škola	65,59	49,10	60,21	48,81	52,02	60,00	58,67	100,00	56,90
Gimnazija	33,33	47,30	37,85	51,19	47,47	40,00	34,67	0,00	41,18
Strana diploma	1,08	3,60	1,94	0,00	0,51	0,00	6,67	0,00	1,92

4.1. Internacionalni studenti

Pod internacionalnim studentima se u ovom istraživanju podrazumevaju studenti koji su svoje prethodno obrazovanje završili izvan granica Bosne i Hercegovine. Podaci o internacionalnim studentima su važni kako bi se uočilo ko su studenti koje privlače visokoškolske ustanove iz Republike Srpske kako bi mogle da se formulišu preporuke za jačanje dolazne mobilnosti putem povećanja atraktivnosti visokoškolskih ustanova za srednjoškolce iz drugih zemalja.

Podaci dobijeni ovim istraživanjem pokazuju da od ukupnog broja studenata, 98% studenata je završilo srednju školu u Republici Srpskoj. Od onih koji su završili srednju školu izvan granica Republike Srpske, a koji su izvestili o zemlji u kojoj su završili srednju školu (n=27), najviše je studenata koji su završili srednju školu u Srbiji (70,4%), a zatim Crnoj Gori (14,8%) i Federaciji Bosne i Hercegovine (7,4%). Veoma je mali broj studenata koji dolaze iz drugih zemalja (iz Francuske 3,7% i Turkmenistana 3,7%). Podaci ukazuju da su visokoškolske ustanove privlačne studentima koji nemaju jezičku barijeru, te da u kontekstu povećanja mobilnosti ka Republici Srpskoj pre svega treba raditi na povećanju broja, kvaliteta i prepoznatljivosti studijskih programa koji se nude na engleskom i drugim jezicima.

Što se tiče karakteristika internacionalnih studenata, nešto više ovih studenata ima roditelje koji su završili visoko obrazovanje (Tabela 28).

Tabela 28: Internacionalni studenti u odnosu na obrazovanje roditelja (u %)

Vrsta studenata	Obrazovanje roditelja	
	Bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)
Studenti iz Republike Srpske	65,33	34,67
Internationalni studenti	62,96	37,04

Broj internacionalnih studenata, dodatno, varira u zavisnosti od oblasti kojoj pripadaju studijski programi. Najprivlačniji studijski programi za internacionalne studente su programi u oblasti medicine i srodnih oblasti i humanističkih nauka i umetnosti (Tabela 29).

Tabela 29: Odnos studenata iz Republike Srpske i internacionalnih studenata u različitim oblastima studija (u %)

Oblast studija	Studenti iz Republike Srpske	Internationalni studenti
Obrazovanje	98,92	1,08
Humanističke nauke i umetnost	92,34	7,66
Društvene nauke, pravo i ekonomija	97,36	2,64
Prirodne nauke	97,62	2,38
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	99,49	0,51
Poljoprivreda	100,00	0,00
Medicina i srodne oblasti	89,47	10,53
Uslužne delatnosti	100,00	0,00

Važno je napomenuti i to da dobijeni podaci ukazuju da se internacionalni studenti i studenti iz Republike Srpske ne razlikuju po intenzitetu studiranja, niti se značajno razlikuju po dominantnom izvoru prihoda putem koga se izdržavaju i finansiraju svoje školovanje.

4.2. Tranzicija ka visokom obrazovanju i prekidi u studiranju

Bolonjska reforma visokog obrazovanja kao jednu od najvažnijih dimenzija ima širenje pristupa visokom obrazovanju, odnosno uključivanje podzastupljenih grupa u visoko obrazovanje. Povećanje broja visokoobrazovanih i širenje pristupa visokom obrazovanju ciljevi su i strategije Evropa 2020 (2010) kao i Strategije razvoja jugoistočne Evrope 2020 (2013). Razvojni ciljevi koji se odnose na širenje pristupa visokom obrazovanju, između ostalog, u svom središtu imaju i pojedince koji nisu imali takozvani *tradicionalni put ka visokom obrazovanju*, koji podrazumeva direktan nastavak školovanja na fakultetima i visokim školama nakon završetka srednje škole.

Stoga je EUROSTUDENT V upitnikom ispitivana i tranzicija studenata od srednjeg ka visokom obrazovanju. Važna dimenzija ove tranzicije jeste da li su studenti pravili pauzu između različitih nivoa obrazovanja (srednje škole i visokoškolskih ustanova), kao i pauza između dva nivoa studija. Takođe je ispitivano u kojoj meri studenti prave značajne pauze nakon što upišu visokoškolsku ustanovu, a pre sticanja prvog zvanja, odnosno pre završetka prvog nivoa studija.

U isto vreme, politika širenja pristupa visokom obrazovanju stoga mora uzeti u obzir i pojedince koji se vraćaju na visokoškolske ustanove nakon duže pauze i obuhvatati mere koje će tim pojedincima olakšati povratak. Stoga je posebna pažnja u okviru EUROSTUDENT V istraživanja posvećena studentima koji su imali *odložen upis* na visokoškolske ustanove, odnosno koji su napravili pauzu veću od dve godine između srednje škole i fakulteta.

Prema dobijenim podacima, od 1289 studenata koji su odgovorili na pitanje koje se odnosi na odložen upis visokoškolske ustanove, za njih 91,4% je prošlo manje od godinu dana od trenutka kada su završili srednju školu i upisali se na visokoškolsku ustanovu. Pauzu u trajanju između jedne i dve godine je napravilo 4,0% studenata, dok je pauzu dužu od dve godine između završetka srednje škole i upisa visokoškolske ustanove napravilo 4,7% studenata.

Dodatno, u okviru ovog EUROSTUDENT istraživanja posebno su se razmatrali podaci koji su pružili studenti koji su napravili pauzu dužu od dve godine između završetka srednje škole i upisa visokoškolske ustanove. Takođe, dobijeni podaci ukazuju na to da, nakon što upišu visokoškolsku ustanovu, 6,7% studenata napravi prekid u studiranju koji je duži od jedne godine. Sa druge strane, 22,7% studenata napravi pauzu dužu od jedne godine između dva nivoa studija, odnosno nakon sticanja prve diplome i nastavka studija. Imajući to u vidu, različiti aspekti odlaganja završetka studija će biti prikazani u tekstu koji sledi.

4.2.1. Odložena tranzicija ka visokom obrazovanju

Rezultati su pokazali da nema bitnijih razlika između studenata iz porodica gde roditelji nemaju visoko obrazovanje i studenata čiji roditelji imaju visoko obrazovanje (Tabela 30).

Tabela 30: Odložen upis na visokoškolsku ustanovu u zavisnosti od obrazovanja roditelja (u %)

Vrsta upisa	Roditelji bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Roditelji sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)
Direktan upis	95,19	95,50
Odložen upis	4,81	4,50

Zanimljiv je dobijeni podatak da postoje razlike u intenzitetu studiranja u odnosu na odlaganje upisa studija. Ove razlike pokazuju da tok studija nije isti za studente koji su odlagali upis na studije i za one koji su direktno upisali fakultet. Tako, skoro duplo veći procenat studenata koji je direktno upisao fakultet nakon srednje škole (35,4%) nastavlja studije većim intenzitetom nego studenti koji su odložili upis na fakultet (18,6%). Takođe, razlika važi i u obrnutom smeru, studenti koji sa odlaganjem upisuju fakultet više nego duplo češće (67,4%) nastavljaju studije nižim intenzitetom u odnosu na one koji fakultet upisuju direktno (25,1%).

Najveći procenat onih koji su odlagali upis na visokoškolske ustanove ima među studentima medicine i obrazovanja iako je taj procenat mali u odnosu na one koji direktno upisuju programe tercijarnog obrazovanja (Tabela 31).

Tabela 31: Odlaganje upisa na visokoškolsku ustanovu u zavisnosti od oblasti studija (u %)

Oblast studija	Direktan upis	Odložen upis
Obrazovanje	93,41	6,59
Humanističke nauke i umetnost	94,88	5,12
Društvene nauke, pravo i ekonomija	94,15	5,85
Prirodne nauke	97,56	2,44
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	98,93	1,07
Poljoprivreda	98,02	1,98
Medicina i srodne oblasti	92,75	7,25
Uslužne delatnosti	100,00	0,00

Studenti koji finansiraju studije iz sopstvenih izvora prihoda poput zaposlenja, kao i studenti koji imaju druge izvore prihoda u znatno većoj meri odlažu upis na visokoškolske ustanove (Tabela 32). Studenti koji se finansiraju iz javnih izvora prihoda (kao što su studentske stipendije i krediti) u najvećoj meri imaju *tradicionalni obrazovni put*, odnosno ne odlažu upis na visokoškolske ustanove.

Tabela 32: Odložen upis na visokoškolske ustanove i dominantan izvor prihoda (u %)

Vrsta upisa	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda
Direktan upis	96,64	81,82	96,00	87,20
Odložen upis	3,36	18,18	4,00	12,80
Svi studenti	100	100	100	100

Studenti koji odlažu upis su u većoj mjeri bili zaposleni na plaćenim poslovima koji su trajali duže od godinu dana i koji su radili 20 ili više sati nedeljno u odnosu na kolege koje su se direktno upisivale na fakultet. Od studenata koji nisu imali radni angažman oko 97% nije odlagalo upis na visokoškolske ustanove (Tabela 33).

Tabela 33: Radno iskustvo pre studija i odložen upis na visokoškolsku ustanovu (u %)

Radno iskustvo	Direktan upis	Odložen upis
Plaćen posao duže od godinu dana i 20 i više sati nedeljno	46,67	53,33
Plaćen posao kraći od godinu dana ili manje od 20 sati nedeljno	92,86	7,14
Bez radnog angažmana	97,17	2,83

4.2.2. Prekidanje studija

Efikasnost studiranja u fokusu je reformi visokog obrazovanja poslednju deceniju. U Bosni i Hercegovini, nakon potpisivanja Bolonjske deklaracije 2003, godine čime su reformski procesi zvanično i počeli, takozvani stari sistem studija najoštrije je kritikovan upravo iz perspektive efikasnosti, odnosno njegove osnovne dimenzije, dužine studiranja. Prema podacima istraživanja sprovedenog u okviru CONGRAD Tempus projekta o diplomiranim studentima (onima koji su diplomirali 2007. i 2012. godine), sa uvođenjem bolonjskog sistema studiranja došlo je do značajnog pomaka ka povećanju efikasnosti studija, odnosno smanjenju broja godina za koje studenti završe studije (Lažetić i saradnici, 2014). Prosečna dužina studiranja diplomiranih studenata koji su studirali po starom, predbolonjskom programu, bila je 7,28 godina dok je prosečna dužina studiranja diplomiranih studenata koji su završili prema novom, bolonjskom sistemu studija, iznosila 4,89 godina (Lažetić i saradnici, 2014). Ipak, uprkos povećanju efikasnosti studiranja, značajno je razmotriti koje sve prepreke stoje studentima danas na putu ka efikasnom studiranju.

Kada se pogledaju podaci o studentima koji prekidaju studije u periodu koji je duži od jedne godine, vidi se da u nešto većoj mjeri studije prekidaju studenti koji dolaze iz porodica u kojima roditelji imaju visoko obrazovanje, kao i iz porodica u kojima se roditelji bave manuelnim zanimanjem, mada su ove razlike neznatne (Tabela 34).

Tabela 34: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)

Dužina prekida	Roditelj bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Roditelj sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)	Ukupno	Roditelj koji se bavi nemanuelnim zanimanjima (ISCO 1-5)	Roditelj koji se bavi manuelnim zanimanjima (ISCO 5-9)	Ukupno
Bez prekida većeg od jedne godine	73,33	26,67	100,00	80,00	20,00	100,00
Prekid veći od jedne godine	70,37	29,63	100,00	78,13	21,88	100,00

Studenti koji pohađaju visokoškolske ustanove čiji se studijski programi bave obrazovanjem, inženjerstvom i mašinstvom, poljoprivredom i uslužnim delatnostima u većoj meri prekidaju svoje studiranje na duže od godinu dana. Najmanje pauziraju studenti programa iz oblasti medicine i srodnih oblasti, kao i društvenih nauka, prava i ekonomije (Tabela 35).

Tabela 35: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine po oblastima studija (u %)

Oblast studija	Bez prekida većeg od jedne godine	Prekid veći od jedne godine
Obrazovanje	0,00	100,00
Humanističke nauke i umetnost	15,38	84,62
Društvene nauke, pravo i ekonomija	35,71	64,29
Prirodne nauke	14,29	85,71
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	0,00	100,00
Poljoprivreda	0,00	100,00
Medicina i srodne oblasti	60,00	40,00
Uslužne delatnosti	0,00	100,00

Podaci prikazani u Tabela 36 ukazuju na to da pauzu dužu od godinu dana češće prave studenti koji se izdržavaju od sopstvenih prihoda i studenti koji imaju druge izvore prihoda, u odnosu na studente kojima je porodica dominantan izvor prihoda. Ovaj poslednji podatak je očekivan znajući da je u Republici Srpskoj efikasno studiranje uslov dobijanja stipendija i kredita, dok je

dodatno značajan i nalaz da rad tokom studiranja utiče na efikasnost studiranja (u poglavlju sedam će biti detaljnije prikazan poduzorak studenata koji rade tokom studija).

Tabela 36: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %)

Dužina prekida	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda
Bez prekida većeg od jedne godine	66,67	8,33	25,00
Prekid veći od jedne godine	73,17	9,76	17,07

Studenti koji izveštavaju o nižem intenzitetu studiranja u većoj meri su skloni da naprave pauzu u studiranju koja je duža od godinu dana (Tabela 37). Moguće je da ovi studenti zbog nepovoljnijeg socio-ekonomskog statusa bivaju primorani da više vremena posvećuju prihodovanju nego studijama.

Tabela 37: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %)

Dužina prekida	Nizak intenzitet studiranja	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja
Bez prekida većeg od jedne godine	11,11	22,22	66,67
Prekid veći od jedne godine	21,05	44,74	34,21

4.2.3. Tranzicija na master studije

Kada se upoređi odlazak na master studije u odnosu na srednjoškolsko obrazovanje, nema većih razlika između onih koji su završili srednje stručne škole i onih koji su pohađali gimnazije - u podjednakoj meri se opredeljuju za upis na master studije. Takođe, nema ni većih razlika u odlaganju upisivanja master studija u pogledu obrazovanja roditelja studenata. Razlika je uočljiva jedino u odnosu na zanimanje roditelja - pauzu između osnovnih i master studija u trajanju dužem od jedne godine češće prave deca roditelja koji se bave nemanuelnim zanimanjima (Tabela 38).

Tabela 38: Pauziranje između dva nivoa studija u zavisnosti od zanimanja roditelja (u %)

Dužina prekida	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 5-9)
Bez prekida većeg od jedne godine	77,55	22,45
Prekid veći od jedne godine	81,25	18,75

Pauzu između dva nivoa studija možemo sagledati i u odnosu na oblast studija. Pauze između dva nivoa studija koje su duže od godinu dana su manje sklone da prave studenti obrazovanja, inženjerstva, mašinstva i građevine, poljoprivrede i uslužnih delatnosti, za razliku od studenata društvenih nauka, prava i ekonomije i medicine i srodnih oblasti (Tabela 39).

Tabela 39: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine po oblastima studija (u %)

Oblast studija	Bez prekida većeg od jedne godine	Prekid veći od jedne godine
Obrazovanje	100,00	0,00
Humanističke nauke i umetnost	83,33	16,67
Društvene nauke, pravo i ekonomija	64,29	35,71
Prirodne nauke	85,71	14,29
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	100,00	0,00
Poljoprivreda	100,00	0,00
Medicina i srodne oblasti	40,00	60,00
Uslužne delatnosti	100,00	0,00

Studenti koji su pravili pauzu u trajanju do godinu dana su najčešće procenjivali intenzitet sopstvenih studija kao srednji. S druge strane, najveći broj onih koji prave pauzu koja traje duže od godinu dana studira visokim intenzitetom, odnosno, odvaja najviše vremena za aktivnosti povezane sa studijama (Tabela 40).

Tabela 40: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %)

Dužina prekida	Nizak intenzitet studiranja	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja
Bez prekida većeg od jedne godine	21,05	44,74	34,21
Prekid veći od jedne godine	11,11	22,22	66,67

U najvećoj meri prekid duži od godinu dana prave studenti kojima je porodica glavni izvor prihoda (Tabela 41). Međutim, među studentima koji prave ovako dugačak prekid između dva nivoa studija, ima više onih koji se finansiraju iz drugih izvora prihoda (izvora koji nisu sopstveni ili od porodice).

Tabela 41: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %)

Dužina prekida	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda
Bez prekida većeg od jedne godine	73,17	9,76	17,07
Prekid veći od jedne godine	66,67	8,33	25,00

4.3. Zaposlenje pre studija

Istraživanje je posebnu pažnju posvetilo pitanju da li su studenti imali radno iskustvo ili plaćenu praksu pre upisa na fakultet/visoku školu. Radno iskustvo je grupisano u sledeće kategorije: 1) rad ili plaćenu praksu koje je trajalo duže od godinu dana obima od najmanje 20 časova nedeljno (dugotrajan radni angažman) i 2) rad ili plaćenu praksu koje je trajalo kraće od godinu dana obima manjeg od 20 časova nedeljno (kratkotrajan radni angažman).

Od ukupnog broja studenata, 4,07% je pre upisa na fakultet/visoku školu imalo dugotrajno zaposlenje, dok je 1,36% studenata imalo kratkotrajno zaposlenje. Većina studenata nije imala nikakvo radno iskustvo pre nego što je upisalo visokoškolsku ustanovu (94,57%). Ovi aspekti studiranja će biti detaljnije analizirani u tekstu koji sledi.

U zemljama iz EUROSTUDENT V istraživanja studenti koji imaju radno iskustvo pre upisivanja su najčešće stariji, imaju roditelje koji imaju niže obrazovanje, češće odlažu upis na visoko obrazovanje i manje vremena odvajaju za studijske obaveze (odnosno imaju nizak intenzitet studiranja) (Hauschildt i saradnici, 2015).

Rezultati istraživanja na uzorku u Republici Srpskoj pokazuju da ima izvesnih razlika u radnom angažmanu studenata čiji se roditelji bave različitim zanimanjima. Tako, studenti roditelja koji se bave manuelnim zanimanjima su u najvećoj meri imali dugotrajni radni angažman pre studija (Tabela 42).

Tabela 42: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od zanimanja roditelja (u %)

Radno iskustvo	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 5-9)
Angažovanje koje je trajalo duže od godinu dana i podrazumevalo angažovanje od 20 i više sati nedeljno	68,18	31,82
Angažovanje koje je trajalo manje od godinu dana ili angažovanje manje od 20 sati nedeljno	84,21	15,79
Bez radnog angažovanja	75,26	24,74

Radno iskustvo pre fakulteta su imali studenti koji manje vremena posvećuju studiranju, što je u skladu sa pomenutim opštim nalazima EUROSTUDENT V istraživanja (Tabela 43).

Tabela 43: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od intenziteta studiranja (u %)

Radno iskustvo	Nizak intenzitet studiranja	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja
Dugotrajni radni angažman	74,36	23,08	2,56
Kratkotrajni radni angažman	0,00	69,23	30,77
Bez radnog angažmana	25,39	37,97	36,64

Studenti koji su u najvećem broju imali radno iskustvo pre upisa na visokoškolsku ustanovu su studenti koji su za vreme studija dominantno koristili druge izvore prihoda, dok je procenat radno angažovanih podjednak za studente koji su se dominantno finansirali iz porodičnih i sopstvenih prihoda (Tabela 44). Važno je naglasiti i to da nijedan student koji se finansira iz javnih prihoda nije imao ni dugotrajni ni kratkotrajni radni angažman pre upisa na fakultet. Takođe, većina ovih studenata (92,3%) nema radni angažman ni tokom studija. Pored toga, rezultati pokazuju da studenti koji su pre upisa na fakultet bili radno angažovani nastavljaju sa radnim angažmanom i tokom studija (66,7%), bilo tokom celog semestra ili samo povremeno. Isto tako, većina studenata koja nije imala radni angažman pre upisa na fakultet (82,0%) nema radni angažman ni tokom studija.

Tabela 44: Radno iskustvo studenata pre upisa na visokoškolsku ustanovu prema dominantnom izvoru prihoda (u %)

Radno iskustvo	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda	Drugi izvori prihoda
Dugotrajni radni angažman	28,21	28,21	0,00	43,59
Kratkotrajni radni angažman	53,85	15,38	0,00	30,77
Bez radnog angažmana	84,53	2,00	2,79	10,68

5. Tok studija, zadovoljstvo studiranjem i planovi nakon studija

U ovom poglavlju biće predstavljeni rezultati EUROSTUDENT V istraživanja koji se odnose na: (1) tok studija, (2) zadovoljstvo studiranjem i (3) planove nakon studija. U delu koji se odnosi na tok studija biće prikazan odnos između studijskih programa, tipova visokoškolskih ustanova i osnovnih karakteristika studentske populacije. U drugom delu biće analizirano zadovoljstvo organizacijom studija i opremljenošću visokoškolskih ustanova, dok će treći deo biti posvećen planovima studenata u kontekstu daljih studija i aktivnosti na tržištu rada.

5.1. Tok studija

U Republici Srpskoj budžetski status na studijama, kao i druge vrste finansijske podrške studentima od strane države (subvencionisani smeštaj, ishrana itd.) dostupni su samo studentima visokoškolskih ustanova čiji je osnivač Republika (tzv. državne visokoškolske ustanove), što znači da je trećini ispitivanih studenata koji studiraju na privatnim visokoškolskim ustanovama nedostupna finansijska, ali i druga vrsta podrške od strane države.

Prema bazi podataka koja se vodi od strane Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske, podaci za akademsku 2014/15. godinu, za sve VŠU – javne i privatne su sledeći: procenat studenta čije se studije u potpunosti finansiraju iz budžeta je 32,50, studenata koji manjim delom sufinansiraju svoje studije koje se i dalje većim dijelom sufinansiraju takođe iz budžeta ima 33,25%, dok je studenata koji u cijelosti finansiraju svoje studije 34,25% (samofinansiranje se odnosi na one studente koji su vanredni studenti na javnim VŠU i na sve studente na privatnim VŠU).

U tumačenju podataka dobijenih EUROSTUDENT istraživanjem u Republici Srpskoj veoma je važno imati u vidu gore spomenute podatke jer tokom analize podataka nije bilo moguće napraviti razliku između studenata koji sufinansiraju ili u potpunosti samostalno finansiraju studije. Odnosno, u Tabela 45 (koja se odnosi na distribuciju studenata u uzorku) se pod terminom sufinansirajućih studenata podrazumevaju i studenti koji u celosti finansiraju svoje studije bilo da se radi o vanrednim studentima na javnim VŠU ili o studentima na privatnim VŠU. Tako bi se moglo zaključiti, oslanjajući se na podatke Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske, da ako 69,57% studenata posmatramo kao 100%, približno 50% tih studenata se odnosi na sufinansirajuće studente na javnim VŠU, a 50% na samofinansirajuće (vanredni na javnim VŠU i svi studenti na privatnim VŠU).

Tabela 45: Distribucija studenata po statusu na studijama (u %)

Tip finansiranja studija	
Budžet	30,43
Sufinansiranje	69,57

Rezultati EUROSTUDENT V istraživanja govore i o odnosu između obrazovnog i ekonomskog porekla studenata, merenog obrazovnim postignućem roditelja i zanimanjem koje roditelji obavljaju. U Republici Srpskoj je gotovo identičan procenat studenata čiji roditelji imaju i onih čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje među studentima koji su na budžetu i sufinansirajućim

studentima. Takođe, približno je ista raspodela studenata na budžetu i među sufinansirajućim studentima, u pogledu zanimanja njihovih roditelja. Odnosno, kada neko upiše fakultet ima gotovo istu verovatnoću da će biti na budžetu bez obzira na vrstu zanimanja ili nivo završenog obrazovanja roditelja.

Tabela 46: Status na studijama u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)

Status	Obrazovanje roditelja			Zanimanje roditelja		
	Bez završenog VO (ISCED 0-4)	Završeno VO (ISCED 5-8)	Ukupno	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 6-9)	Ukupno
Budžet	65,06	34,94	100,00	72,28	27,72	100,00
Sufinansiranje	64,98	35,02	100,00	76,32	23,68	100,00

Kada pogledamo raspodelu studenata prema statusu u odnosu na izvore prihoda studenata (Tabela 47), vidimo da velika većina studenata bez obzira na status ima porodicu kao dominantan izvor prihoda. Pored toga, među sufinansirajućim studentima ima više onih koji zavise od sopstvenih prihoda, dok među budžetskim studentima ima više onih koji se primarno finansiraju iz javnih izvora prihoda (stipendije, krediti itd.). Ovi procenti mogu nagovestiti da status sufinansiranja dovodi izvestan broj studenata u poziciju da moraju da rade kako bi finansirali studije (23% sufinansirajućih studenata), što može uticati na efektivnost i efikasnost studiranja. Međutim, uzimajući u obzir da je najveći broj studenata koji su radno angažovani tokom studija, bio radno angažovan i pre upisa na visoke studije, možemo pretpostaviti da je uzročno posledična veza ovih karakteristika kod nekih studenata išla i u drugom smeru. Tako, postoji mogućnost da je izvestan broj sufinansirajućih studenata, upravo zbog prethodnog radnog angažmana (nemajući dovoljno vremena i drugih uslova za pripremu prijemnog ispita) i stekao ovaj status, koji ih nadalje zadržava u poziciji radno angažovanog (sufinansirajućeg) studenta.

Tabela 47: Status na studijama u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %)

Status	Zavisnost od izvora finansiranja			
	Zavisnost od porodice	Zavisnost od sopstvenih prihoda	Zavisnost od javne podrške	Drugo
Studenti na budžetu	84,73	1,80	5,39	8,08
Sufinansirajući studenti	80,61	3,74	1,39	14,27

U odnosu na intenzitet studiranja, odnosno vreme koje studenti provode izvršavajući obaveze vezane za studije, između budžetskih i sufinansirajućih studenata postoje izvesne razlike

(Tabela 48). Studenti koji studiraju na budžetu studiraju nešto višim intenzitetom nego studenti na sufinansiranju, odnosno izdvajaju više vremena za obavljanje obaveza povezanih sa studijama. Verovatan razlog za niži intenzitet studiranja sufinansirajućih studenata jeste taj to što jedan deo njih radi kako bi lakše pokrio dodatne troškove studiranja. Ovakvo tumačenje je u skladu sa nalazom da je veći procenat sufinansirajućih studenata radio tokom proteklog semestra.

Tabela 48: Status na studijama u odnosu na intenzitet studiranja (u %)

Status	Intenzitet studiranja		
	Nizak	Srednji	Visok
Studenti na budžetu	20,30	40,30	39,39
Sufinansirajući studenti	30,52	36,57	32,91

Najveći broj studenata studira u gradovima većim od 100.000 stanovnika. Dodatno, rezultati koji se dobijaju ukrštanjem podataka vezanih za obrazovanje i zanimanje roditelja i mesto studiranja ukazuju da deca roditelja koji imaju visoko obrazovanje kao i deca roditelja čije zanimanje spada u grupu nemanuelnih zanimanja u većem procentu studiraju u glavnom gradu, odnosno u gradu koji ima od 100.000 do 300.000 stanovnika (Tabela 49).

Tabela 49: Mesto studiranja u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)

Broj stanovnika u mestu studiranja	Obrazovanje roditelja			Zanimanje roditelja		
	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Ukupno	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 6-9)	Ukupno
Do 100.000	66,09	33,91	100,00	72,67	27,33	100,00
Od 100.000 do 300.000	64,48	35,52	100,00	76,37	23,63	100,00
Glavni grad	64,48	35,52	100,00	76,37	23,63	100,00

U svim grupama studenata (bez obzira na oblast studija) brojniji su studenti čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje, odnosno čiji se roditelji bave nemanuelnim zanimanjima (Tabela 50). Međutim u okviru obrazovanja i poljoprivrede kao oblasti studija, studenti čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje su brojniji, dok su studenti čiji roditelji imaju visoko obrazovanje najbrojniji u oblastima uslužnih delatnosti, humanističkih nauka i umetnosti, kao i društvenih nauka, prava i ekonomije. Kada pogledamo strukturu studenata u okviru različitih oblasti studija prema zanimanju roditelja, vidimo da su u oblastima društvenih nauka, prava i ekonomije, kao i uslužnih delatnosti, nešto brojniji studenti čiji se roditelji bave nemanuelnim zanimanjima.

Studenti čiji se roditelji bave manuelnim zanimanjima su najbrojniji u oblasti poljoprivrede. Pored toga, postoji značajna razlika između studijskih polja u odnosu na pol studenta kada je u pitanju oblast koju upisuje najveći broj studenata, studenti muškog pola su podzastupljeni u oblasti obrazovanja dok su studentkinje podzastupljene u inženjerskim naukama, mašinstvu i građevini, oblasti uslužnih delatnosti i poljoprivrede.

Tabela 50: Studijski program u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja i pol studenata (u %)

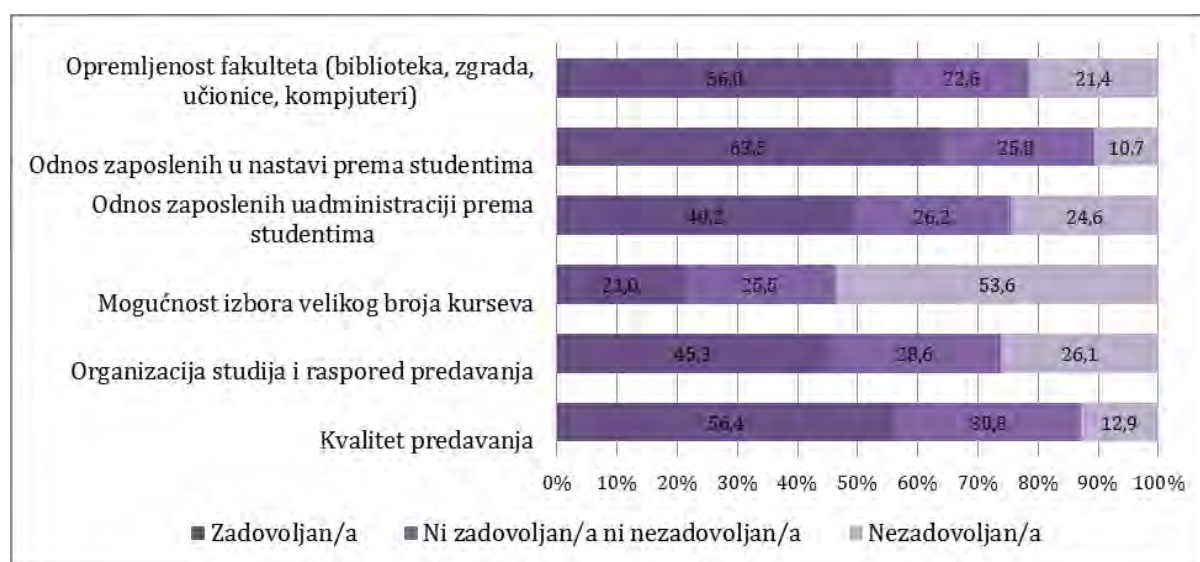
Oblast studiranja	Obrazovanje roditelja		Zanimanje roditelja		Pol	
	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 6-9)	Ženski	Muški
Obrazovanje	88,17	11,83	70,24	29,76	82,98	17,02
Humanističke nauke i umetnost	59,21	40,79	73,58	26,42	53,51	46,49
Društvene nauke, pravo i ekonomija	60,28	39,72	79,58	20,42	62,50	37,50
Prirodne nauke	64,63	35,37	75,61	24,39	50,00	50,00
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	68,88	31,12	72,73	27,27	36,68	63,32
Poljoprivreda	73,21	26,79	64,81	35,19	33,04	66,96
Medicina i srodne oblasti	68,83	31,17	72,37	27,63	58,44	41,56
Uslužne delatnosti	60,00	40,00	80,00	20,00	20,00	80,00
Ukupno	65,05	34,95	75,04	24,96	55,13	44,87

5.2. Zadovoljstvo studiranjem

Zadovoljstvo studiranjem mereno je preko šest dimenzija koje se odnose na kvalitet i organizaciju predavanja (kvalitet predavanja, organizacija studija i raspored predavanja, mogućnost izbora velikog broja kurseva), odnos zaposlenih prema studentima (odnos zaposlenih u administraciji prema studentima, odnos zaposlenih u nastavi prema studentima) i opremljenost visokoškolskih ustanova (biblioteka, računari, zgrada, učionice). Studenti su ocenivali svaku dimenziju pojedinačno na petočlanoj skali koja je u analizi podataka svedena na tročlanu skalu kako je i prikazano u Grafikon 9.

U većini država koje su učestvovale u EUROSTUDENT V istraživanju studenti su zadovoljni svojim studijskim programima. Zadovoljstvo studenata je najviše u domenu kvaliteta nastave i opremljenosti visokoškolskih ustanova (Hauschildt i saradnici, 2015). Rezultati iz Republike Srpske pokazuju sličnu sliku: studenti su najzadovoljniji odnosom zaposlenih u nastavi, kvalitetom nastave i opremljenošću fakulteta dok su najnezadovoljniji mogućnošću izbora većeg broja kurseva i organizacijom kurseva (Grafikon 9).

Grafikon 9: Zadovoljstvo studijama (u%)

Zadovoljstvo uslovima studiranja značajno se razlikuje između različitih studijskih programa. Najzadovoljniji su studenti koji studiraju studijske programe iz oblasti usluga koji su najbolje ocenili čak tri dimenzije uslova studiranja: kvalitet predavanja, odnos zaposlenih u nastavi prema studentima i odnos zaposlenih u administraciji prema studentima. Kvalitetom predavanja i opremljenošću fakulteta su najnezadovoljniji studenti inženjerstva, mašinstva i građevine, a oni su takođe veoma nezadovoljniji i organizacijom studija. Mogućnošću izbora velikog broja kurseva najnezadovoljniji su studenti obrazovanja, medicine i srodnih nauka. Odnosom zaposlenih u administraciji su najnezadovoljniji studenti obrazovanja, a odnosom zaposlenih u nastavi studenti poljoprivrede (Tabela 51).

Tabela 51: Zadovoljstvo studijama u odnosu na polje studija (u %)

Aspekti studija i nivo zadovoljstva		Obrazovanje	Humanističke nauke i umetnost	Društvene nauke, pravo i ekonomija	Prirodne nauke	Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	Poljoprivreda	Medicina i srodne oblasti	Uslužne delatnosti
Kvalitet predavanja	Zadovoljan	44,08	61,67	54,22	54,88	56,99	55,36	70,12	100,00
	Ni zadovoljan ni nezadovoljan	47,31	28,19	32,68	26,83	23,83	33,04	24,68	0,00
	Nezadovoljan	8,61	10,13	13,11	18,29	19,17	11,61	5,20	0,00
Organizacija studija i raspored predavanja	Zadovoljan	30,11	38,84	56,47	33,34	36,85	43,12	38,16	60,00
	Ni zadovoljan ni nezadovoljan	44,09	36,16	22,48	35,71	25,26	29,36	30,26	40,00
	Nezadovoljan	25,81	25,00	21,04	30,95	37,89	27,52	31,57	0,00
Mogućnost izbora velikog broja kurseva	Zadovoljan	7,53	26,78	17,88	25,00	29,63	23,85	13,16	0,00
	Ni zadovoljan ni nezadovoljan	26,88	24,11	23,84	27,38	29,63	26,61	23,68	60,00
	Nezadovoljan	65,59	49,11	58,29	47,62	40,74	49,55	63,16	40,00
Odnos zaposlenih u administraciji prema studentima	Zadovoljan	25,81	64,89	42,33	45,12	56,39	57,01	53,24	100,00
	Ni zadovoljan ni nezadovoljan	39,78	21,33	25,91	30,49	29,79	23,36	18,18	0,00
	Nezadovoljan	34,40	13,77	31,75	24,39	13,83	19,62	28,58	0,00
Odnos zaposlenih u nastavi prema studentima	Zadovoljan	47,83	72,97	60,86	58,75	66,66	60,95	72,00	80,00
	Ni zadovoljan ni nezadovoljan	43,48	19,82	27,64	30,00	20,43	25,71	18,67	20,00
	Nezadovoljan	8,69	7,20	11,50	11,25	12,91	13,33	9,34	0,00
Opremljenost fakulteta	Zadovoljan	36,66	44,65	68,48	40,48	43,98	54,96	72,00	60,00
	Ni zadovoljan ni nezadovoljan	40,00	23,66	17,30	34,52	22,51	23,42	21,33	40,00
	Nezadovoljan	23,34	31,70	14,20	25,00	33,51	21,62	6,67	0,00

5.3. Nastavak studija i zaposlenje nakon studija

Kao što je već rečeno, reforma obrazovnog sistema koja je usledila nakon što je Bosna i Hercegovina postala potpisnica Bolonjske deklaracije je uticala ne samo na promenu organizacije sistema studiranja već i na uvođenje tri ciklusa studija koji su se razlikovali u odnosu na prethodne cikluse. Tako su osnovne, master i doktorske studije reorganizovane u skladu sa spomenutim reformskim procesima, te je nakon što su prve generacije „bolonjaca“ izašle na tržište rada, otvoreno pitanje u kojoj meri su nove diplome zaista prepoznate na tržištu rada.

Treba napomenuti i to da ukoliko zemlju karakteriše visoka nezaposlenost mladih to takođe može uticati na odluku da se produži studiranje i time odloži ulazak na tržište rada i istovremeno povećaju znanja i veštine koje mogu obezbediti veću verovatnoću pronalaska odgovarajućeg zaposlenja.

Rezultati EUROSTUDENT V istraživanja su pokazali da je svega nešto više od jedne desetine studenata izjavilo da ne želi da nastavi studije, dok oko trećina studenata iz Republike Srpske želi da nastavi studije jednu ili više godina nakon završetka studijskog programa na kome studiraju. Zanimljivo je da polovina studenata još uvek ne zna da li želi ili ne da nastavi studije.

Želja za nastavkom studija značajno je prisutnija kod studenata koji imaju srednji i visok intenzitet trenutnih studija, odnosno koji nedeljno provode više od 40 sati posvećujući se obavezama vezanim za studije. Podsetimo, visok intenzitet studiranja imaju u većini budžetski studenti i studenti koji finansijski zavise od javnih izvora finansiranja, drugim rečima primarno najuspešniji studenti, a najveći broj onih koji ne planiraju nastavak školovanja je u grupi studenata sa niskim intenzitetom studiranja. Dakle, studenti koji se primarno finansiraju iz javnih izvora finansiranja (kredit, stipendije) u nešto većoj meri imaju želju da nastave studije nego njihove kolege koje primarno finansiraju roditelji ili koji se primarno sufinansiraju. Studenti koji zavise od sopstvenih prihoda u najmanjoj meri žele da nastave dalje studiranje, dok studenti kojima porodica predstavlja primarni izvor finansija u najvećoj meri ne znaju da li nastavljaju studije ili ne.

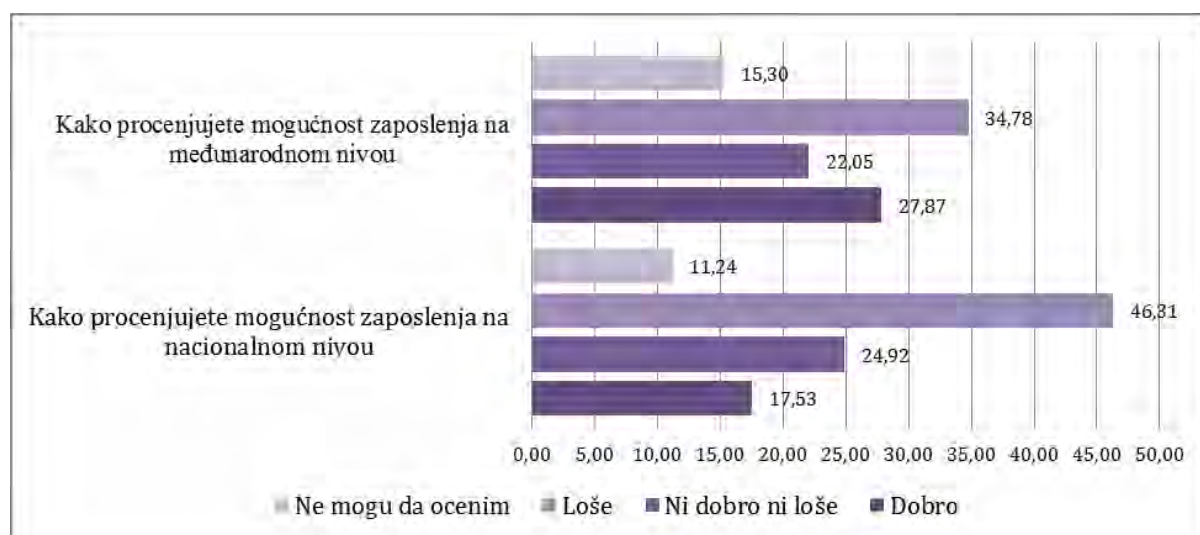
Tabela 52: Nastavak studiranja u odnosu na intenzitet studiranja i u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %)

Odgovor	Intenzitet studiranja			Zavisnost od izvora finansiranja				Ukupno u uzorku
	Nizak	Srednji	Visok	Zavisnost od porodice	Zavisnost od sopstvenih prihoda	Zavisnost od javne podrške	Drugo	
Da, u periodu od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno	17,05	29,36	27,63	24,18	28,13	35,71	23,08	26,00
Da, ali u periodu dužem od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno	9,30	11,63	15,02	13,55	12,50	14,29	12,31	12,60
Ne, ne planiram da nastavim studije	15,89	9,14	10,21	10,63	21,88	3,57	18,46	11,20
Ne znam	57,75	49,86	47,15	51,64	37,50	46,43	46,15	50,20
Ukupno	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Studenti su dalje pitani da procene potencijalnu mogućnost zaposlenja u državi i u inostranstvu. Ocene su predstavljene u Grafikon 10. Treba istaći da samo pitanje nije preciziralo tip zaposlenja, odnosno odnosilo se na bilo kakav posao koji se može naći. Možemo pretpostaviti da procena mogućnosti zaposlenja reflektuje, sa jedne strane, percepciju kvaliteta stečenog znanja i mogućnost primene istog ali i, sa druge strane, percepciju stanja na tržištu rada.

Rezultati pokazuju da studenti koji studiraju u Republici Srpskoj značajno bolje ocenjuju mogućnost zaposlenja izvan granica Bosne i Hercegovine. Od 25 EUROSTUDENT V zemalja za koje postoje podaci o ovim dimenzijama, Bosna i Hercegovina spada u grupu od ukupno 7 država čiji studenti smatraju da imaju više šansi da se zaposle izvan granica svoje države.⁹ Nešto manje od 30% studenata dobro ocenjuje svoje šanse na međunarodnom nivou kao dobre i samo 17,5% studenata tako procenjuje svoje šanse na domaćem tržištu rada. Pored toga, podatak koji ukazuje da je većem broju studenata teško da proceni mogućnost zaposlenja na međunarodnom nivou, nego na nacionalnom, govori više u prilog njihove percepcije o tržištu rada u Republici Srpskoj, a manje reflektuje ocenu sopstvenih kvalifikacija.

Grafikon 10: Procena mogućnosti zaposlenja (u %)

Studenti se u svojim ocenama mogućnosti zaposlenja ne razlikuju bitno u odnosu na studijski program koji su završili, niti se ocene istih studijskih programa razlikuju u odnosu na nivo posmatranja: nacionalni, odnosno međunarodni nivo. Procenu najboljih šansi za zaposlenje i u državi i u inostranstvu daju studenti prirodnih nauka, dok najlošiju procenu daju studenti koji studiraju uslužne delatnosti. Takođe, kao nešto lošije procene za zaposlenje i na nacionalnom i na međunarodnom nivou, ali ipak bolje od ostalih studenata, daju studenti iz oblasti inženjerstva, mašinstva, građevine i medicine i srodnih oblasti (Tabela 53).¹⁰

⁹ Ostalih šest država su: Srbija, Crna Gora, Slovenija, Hrvatska, Mađarska i Irska. Mađarska i Irska imaju pak značajno više *optimističnih studenata*, odnosno studenata koji visoko ocenjuju svoje šanse, u odnosu na ostale države u ovoj grupi, te homogenu grupu u ovom kontekstu zapravo čine studenti iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Slovenije i Hrvatske.

¹⁰ U tabeli su prikazane aritmetičke sredine petočlane skale kod koje je vrednost 1 označena sa "veoma dobro" dok je vrednost 5 označena sa "veoma loše". Stoga manje vrednosti aritmetičkih sredina znače veću ocenu šansi za zaposlenje i obrnuto. Treba napomeniti da je skala bila obrnuta u upitniku koji su

Tabela 53: Procena mogućnosti zaposlenja u odnosu na studijski program (aritmetička sredina petočlane skale)

Mogućnost zaposlenja na nacionalnom nivou			Mogućnost zaposlenja na međunarodnom nivou		
1.	Prirodne nauke	2,92	1.	Prirodne nauke	2,82
2.	Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	3,26	2.	Medicina i srodne oblasti	2,92
3.	Medicina i srodne oblasti	3,53	3.	Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	2,92
4.	Humanističke nauke i umetnost	3,63	4.	Humanističke nauke i umetnost	3,47
5.	Poljoprivreda	3,96	5.	Društvene nauke, pravo i ekonomija	3,92
6.	Društvene nauke, pravo i ekonomija	4,10	6.	Poljoprivreda	3,96
7.	Obrazovanje	4,19	7.	Obrazovanje	4,43
8.	Uslužne delatnosti	4,19	8.	Uslužne delatnosti	4,46

popunjavali studenti. 1 je označavalo veoma loše šanse dok je 5 označavalo veoma dobre šanse. Skala je obrnuta zbog mogućnosti poređenja sa ostalim EUROSTUDENT državama.

6. Uslovi studentskog života

U prethodnim poglavljima dat je socio-ekonomski profil studentske populacije, razmatrani su uslovi studiranja kao i tok studija. Ovo poglavlje, kao i u velikoj meri naredno koje će se baviti zaposlenošću studenata, imaće u fokusu ekonomske uslove studentskog života. Poglavlje će pokušati da osvetli na koji način i u kojim uslovima žive studenti u Republici Srpskoj kao i da ponudi celovitu sliku troškova studiranja uz izdvajanje grupa koje imaju posebne finansijske poteškoće.

Osobenost studenata u Republici Srpskoj, kao i kod njihovih kolega u regionu, jeste velika zavisnost od roditelja kao glavnog izvora finansiranja. Kao što je već pomenuto, dominantan izvor prihoda u EUROSTUDENT V istraživanju jeste onaj prihod koji učestvuje sa 50% i više u ukupnim prihodima studenata. U skladu sa navedenom definicijom u Republici Srpskoj, gotovo 82% studenata finansijski zavisi od roditelja (Tabela 54) dok je svega 3,1% studenata finansijski samostalno.

U komparativnoj perspektivi zemalja iz regiona, može se zaključiti da je situacija u Crnoj Gori jedino značajno drugačija i bliža evropskom proseku. Naime, 20% studenata u Crnoj Gori primarno zavisi od sopstvenih izvora prihoda, dok je broj studenata koji imaju diversifikovane izvore prihoda (kategorija *drugo* koja većinski obuhvataju studente koji nemaju dominantan izvor prihoda, odnosno kojima niti jedan izvor prihoda ne prelazi 50%, kao i studente čiji prihodi dolaze iz izvora koji nisu porodica, sopstveni ili javni) najveći kod studenata u Republici Srpskoj.

Primarna zavisnost od roditelja studenata Republike Srpske naizgled ne mora izgledati kao prepreka, ali zapravo govori u prilog tezi da ovi studenti ne doprinose u značajnoj meri sopstvenom ekonomskom statusu, već da je na delu direktna reprodukcija statusa roditelja. U isto vreme ovakav nalaz ukazuje na nisko učešće javnih prihoda (samo 2,6%) u izvorima prihoda studenata u Republici Srpskoj, što govori o očigledno neadekvatnom sistemu stipendiranja i ukazuje na potrebe usaglašavanja sistema studentskog standarda sa potrebama studenata, posebno na potrebu uvođenja sistema kreditiranja studenata koji ne postoji u Republici Srpskoj. Ovakav nalaz, svakako, potvrđuje i to da je neophodno menjati i sam sistem finansiranja visokog obrazovanja.

Tabela 54: Dominantan izvor finansiranja studenata u Republici Srpskoj, Federaciji BiH, Crnoj Gori i Srbiji (u %)

Izvor prihoda	Republika Srpska	Federacija BiH	Crna Gora	Srbija
Porodica kao dominantan izvor prihoda	81,90	89,60	69,80	90,70
Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	3,10	3,80	20,00	4,10
Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	2,60	1,90	2,70	1,10
Drugi izvori prihoda	12,30	4,70	7,50	4,10

Sledeće pitanje koje se nameće jeste u kojoj meri studenti osećaju finansijske poteškoće. Uzimajući u obzir prethodni podatak da ogromna većina studenata finansijski zavisi od svoje porodice, kao i činjenicu da je tokom prikupljanja podataka o troškovima života i studiranja značajan procenat studenata iskazao nemogućnost da realno proceni sopstvene troškove života i studiranja, pitanje o subjektivnoj oceni finansijskih poteškoća ne treba dovoditi u direktnu vezu sa realnim finansijskim teškoćama i opterećenjem sa kojima se porodice studenata suočavaju.

Po sopstvenoj proceni oko 28% studenata ima malo ili nimalo finansijskih poteškoća, dok isto toliko studenata smatra da ima velike finansijske poteškoće (Tabela 55). Nešto manje od polovine studenata procenjuje finansijske poteškoće kao osrednje. Kada pogledamo distribuciju procene finansijskih teškoća prema izvoru prihoda u okviru svake od grupa studenata, najveće finansijske poteškoće prijavili su studenti koji primarno zavise od sopstvenih izvora, kao i drugih izvora prihoda. Takođe, na osnovu podataka u tabeli može se pretpostaviti da javni izvori prihoda u velikoj meri doprinose finansijskoj stabilnosti studenata, s obzirom da ova grupa u najmanjoj meri procenjuje finansijske teškoće kao velike.

Tabela 55: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na izvor prihoda studenata (u %)

Nivo poteškoća ¹¹	Ukupno	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda
Velike finansijske poteškoće	28,00	27,81	30,30	23,08	29,60
Osrednje finansijske poteškoće	43,72	43,77	48,48	50,00	40,80
Male do nikakve finansijske poteškoće	28,29	28,42	21,21	26,92	29,60
Ukupno	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Samoprocena finansijskih teškoća može biti povezana ne samo sa izvorom prihoda studenata već i sa obrazovanjem, zanimanjem roditelja i studijskim programom koji studenti studiraju. U odnosu na obrazovanje roditelja, razlike između studenata čiji roditelji nemaju završeno visoko obrazovanje i studenata čiji roditelji imaju visoko obrazovanje su uočljive. Studenti čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje, u daleko većoj meri procenjuju finansijske teškoće kao velike. Takođe, kada pogledamo podatke koji se odnose na zanimanje roditelja, nalazi ukazuju da studenti čiji se roditelji bave manuelnim zanimanjima u većoj meri vide svoje finansijske

¹¹ Studenti su nivo poteškoća procenjivali na skali Likertovog tipa (skala od 1 do 5), gde nivo 1 označava nikakve poteškoće, dok nivo 5 označava ozbiljne finansijske poteškoće. Zarad preglednosti prikaza rezultata, u izveštaju su prikazane procene sažete u 3 kategorije. U prvoj kategoriji nazvanoj „velike finansijske teškoće“, objedinjene su procene nivoa 5 i 4, dok treća kategorija „male do nikakve finansijske poteškoće“ objedinjuje procene nivoa 2 i 1.

teškoće kao velike, u odnosu na roditelje čiji se roditelji bave nemanuelnim zanimanjima (Tabela 56).

Tabela 56: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)

Nivo poteškoća	Obrazovanje roditelja		Zanimanje roditelja	
	Bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 5-9)
Velike finansijske poteškoće	32,50	19,40	25,21	35,29
Osrednje finansijske poteškoće	45,20	39,40	41,89	46,71
Male do nikakve finansijske poteškoće	15,57	41,20	32,91	17,99

Ozbiljne finansijske poteškoće u najvećoj meri prijavljuju studenti koji studiraju studijske programe u oblasti inženjerstva, mašinstva i građevine, dok najmanje finansijske poteškoće prijavljuju studenti koji studiraju programe u oblasti prirodnih nauka (Tabela 57).

Tabela 57: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na studijski program koji studiraju (u %)

Oblast studija	Velike finansijske poteškoće	Osrednje finansijske poteškoće	Male do nikakve finansijske poteškoće
Obrazovanje	29,55	54,55	15,91
Humanističke nauke i umetnost	28,64	42,73	28,64
Društvene nauke, pravo i ekonomija	26,95	40,72	32,33
Prirodne nauke	28,05	30,49	41,47
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	34,04	44,50	21,47
Poljoprivreda	28,26	39,13	32,61
Medicina i srodne oblasti	17,64	58,82	23,53
Uslužne delatnosti	0,00	100,00	0,00

6.1. Studentski smeštaj

U zemljama regiona najveći broj studenata živi sa roditeljima. U proseku jedna petina živi samostalno a između studentkinja i studenata ne postoji značajna razlika u odnosu na tip smeštaja, ali se razlike pojavljuju u odnosu na obrazovanje roditelja. Naime, deca roditelja koji imaju završeno visoko obrazovanje češće žive sa roditeljima, a značajno ređe sa drugim ljudima. Istovremeno, studenti koji finansijski primarno zavise od javne podrške češće žive sa drugim ljudima u odnosu na studente koji finansijski primarno zavise od porodice.

Na pitanje sa kim studenti u Republici Srpskoj žive tokom studija, rezultati govore da najveći broj studenata u Republici Srpskoj živi sa svojim roditeljima (46,8%) dok je znatno manji broj studenata koji žive sami (12,1%). Najmanji procenat studenata živi sa partnerom (i decom ako ih imaju) i ti procenti iznose 3,7% i 2,1%. Takođe, jedan značajan deo studenata izveštava o tome da živi sa drugim osobama (37,2%) što uključuje život sa cimerima u studentskom domu ili privatnom smeštaju. Kada je u pitanju zadovoljstvo studenata smeštajem, vidi se da više od 53% studenata je veoma zadovoljno uslovima smeštaja (Tabela 58).

Tabela 58: Zadovoljstvo studenata smeštajem (u %)

Nivo zadovoljstva	Ukupno
1 Veoma zadovoljan	53,83
2	22,83
3	15,38
4	5,27
5 Nimalo zadovoljan	2,69

Kada se pogledaju studenti koji žive u studentskom domu, ne postoji velika razlika između studenata i studentkinja, ali se razlike pojavljuju u odnosu na izvore finansiranja studenata. Studenti koji zavise od javne podrške u većoj meri žive u studentskim domovima, dok studenti koji finansijski zavise od porodice u većoj meri ne žive u studentskom domu. Međutim, ove podatke treba uzeti sa rezervom, najpre zbog toga što nisu ne postoje kompletni podaci vezani za smeštaj studenata u Republici Srpskoj, kao i zbog činjenice da je sam smeštaj u studentskim domovima vrsta javne podrške, na šta se nije dovoljno jasno ukazalo u samim upitnicima EUROSTUDENT istraživanja (Tabela 59).

Tabela 59: Studenti koji žive u studentskom domu u odnosu na pol, obrazovanje roditelja i izvor finansiranja (u %)

Mesto života	Pol			Obrazovno postignuće roditelja			Zavisnost od izvora finansiranja				Ukupno u uzorku
	Ženski	Muški	Ukupno	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Ukupno	Zavisnost od porodice	Zavisnost od sopstvenih prihoda	Zavisnost od javne podrške	Ukupno	
Studenti koji žive u studentskom domu	55,37	44,63	100,00	62,56	37,44	100,00	77,05	1,09	5,46	100,00	15,15
Studenti koji ne žive u studentskom domu	54,85	45,15	100,00	65,82	34,18	100,00	83,05	3,44	2,06	100,00	84,85

6.2. Troškovi života i studiranja

Troškovi života tokom studija često su zanemarivana dimenzija u javnom diskursu koji je uglavnom centriran oko troškova studija, a najviše oko visina školarina. Ipak, troškovi studija najčešće, kao što je pokazano, finansiraju roditelji studenata, te predstavljaju značajan mesečni izdatak za celu porodicu. U EUROSTUDENT V istraživanju troškovi života predstavljaju sledeće izdatke:

1. Troškovi smeštaja (kirija/hipoteka, uključujući komunalije, grejanje, vodu...)
2. Troškovi ishrane
3. Troškovi prevoza
4. Troškovi komunikacija (telefon(i), internet i sl.)
5. Troškovi zdravstvene zaštite (zdravstveno osiguranje) - samo za studente koji sami uplaćuju zdravstveno osiguranje
6. Troškovi brige o deci
7. Isplate dugovanja (izuzev hipoteke)
8. Troškovi aktivnosti u slobodno vreme
9. Drugi troškovi života (odeća, sredstva za higijenu, cigarete, domaće životinje, osiguranje - izuzev zdravstvenog osiguranja)

Troškovi studija u EUROSTUDENT V istraživanju računati su na šestomesečnom semestralnom nivou i uključuju:

1. Školarine, upisnine, plaćanja ispita, plaćanja administrativnih taksi
2. Doprinosi za obrazovne ustanove i za studentske organizacije
3. Materijali za nastavu (knjige, fotokopiranja, materijali i sl.)
4. Drugi redovni troškovi vezani za studije (privatni časovi, dodatni kursevi i sl.)

Kada se pogledaju prosečni mesečni troškovi koji obuhvataju i studiranje i život, studenti koji ne žive sa roditeljima u proseku imaju veće troškove, u odnosu na studente koji žive sa roditeljima. Mesečno, troškovi koje studenti sami pokrivaju iznose 508,27 KM na troškove života i studija, dok troškovi koje pokrivaju roditelji iznose 893,29 KM. Detaljna struktura troškova biće opisana u tabelama koje slede. Kako se troškovi života i studija koje pokrivaju sami studenti i koje pokrivaju roditelji razlikuju, oni će biti prikazani odvojeno. Takođe biće prikazani odvojeni troškovi za studente koji žive sa roditeljima i za one koji žive sami.

Pored troškova hrane, smeštaja i drugih troškova (npr. odeća, higijena), najveći deo ukupnih troškova studenata koji žive sa roditeljima odlazi na školarinu, smeštaj, hranu i druge troškove života (Tabela 60).

Tabela 60: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji žive sa roditeljima (u KM)

	Student plaća iz sopstvenih prihoda	Procenat u ukupnom trošku	Roditelji plaćaju za studenta	Procenat u ukupnom trošku
Ukupni troškovi smeštaja	14,06	4,99	159,88	39,31
Hrana	52,67	18,69	140,60	34,57
Prevoz	30,12	10,69	47,12	11,58
Komunikacija (telefon(i), internet i sl.)	21,32	7,56	39,75	9,77
Troškovi zdravstvene zaštite (zdravstveno osiguranje)	4,30	1,53	4,87	1,20
Briga o deci	0,54	0,19	4,51	1,11
Otplata zaduživanja (izuzev hipoteke)	2,75	0,98	7,99	1,96
Aktivnosti u slobodno vreme	65,46	23,23	51,94	12,77
Drugi troškovi života	78,64	27,90	99,76	24,53
Ukupni troškovi života¹²	281,83	40,93	406,74	59,07
Školarine, upisnine, plaćanja ispita, administrativne takse	152,99	67,56	399,58	82,13
Doprinosi za obrazovne ustanove i za studentske organizacije	7,20	3,18	7,43	1,53
Materijali za nastavu (knjige, fotokopiranja, materijali i sl.)	45,93	20,28	85,87	17,65
Stručna praksa, putovanja	16,43	7,26	27,87	5,73
Ukupni troškovi vezani za studiranje¹³	226,44	31,76	486,55	68,24

¹² Ukupni troškovi života predstavljaju studentsku procenu prosečnog troška, a ne zbir pojedinačnih troškova navedenih u prethodnim redovima table.

¹³ Ukupni troškovi života predstavljaju studentsku procenu prosečnog troška, a ne zbir pojedinačnih troškova navedenih u prethodnim redovima table. Ovo se odnosi i na table 61, 62 i 63.

Kada su u pitanju izdvajanja studenata koji ne žive sa roditeljima situacija je slična kao i kod studenata koji žive sa roditeljima – osim troškova hrane i smeštaja najviše se novca izdvaja za druge troškove života i školarinu (Tabela 61).

Tabela 61: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji ne žive sa roditeljima (u KM)

	Student plaća iz sopstvenih prihoda	Procenat u ukupnom trošku	Roditelji plaćaju za studenta	Procenat u ukupnom trošku
Ukupni troškovi smeštaja	131,74	27,70	175,16	47,84
Hrana	111,27	23,39	114,44	31,25
Prevoz	29,86	6,28	32,67	8,92
Komunikacija	28,82	6,06	28,57	7,80
Troškovi zdravstvene zaštite	9,12	1,92	2,26	0,62
Briga o deci	35,31	7,42	5,56	1,52
Otplata zaduživanja (izuzev hipoteke)	7,81	1,64	4,43	1,21
Aktivnosti u slobodno vreme	32,75	6,88	42,18	11,52
Drugi troškovi života	84,94	17,86	74,93	20,46
Ukupni troškovi života	475,68	56,50	366,15	43,50
Školarine, upisnine, plaćanja ispita, administrativne takse	668,15	101,26	306,39	90,50
Doprinosi za obrazovne ustanove i za studentske organizacije	17,24	2,61	9,82	2,90
Materijali za nastavu	78,17	11,85	82,05	24,23
Stručna praksa, putovanja	17,19	2,61	18,41	5,44
Ukupni troškovi vezani za studiranje	659,84	66,09	338,57	33,91

Ipak, studenti koji ne žive sa roditeljima snose mnogo veće finansijsko opterećenje i plaćaju više iz sopstvenih prihoda, dok je opterećenje roditelja manje. Ovo posebno može da se odnosi na

studente koji žive u studentskim domovima, budući da studenti koji žive u domu takođe ostvaruju prava i na primanje studenskih stipendija odnosno imaju pristup javnim prihodima, na osnovu čega imaju više mogućnosti da sami plaćaju troškove života i studiranja. Takođe, na osnovu podataka iz sledećeg poglavlja vezanog za zaposlenje, možemo doći do pretpostavke da su studenti koji ne žive sa roditeljima u većoj meri i radno angažovani tokom celog semestra (što im omogućava da u većoj meri sami snose svoje troškove), posebno uzimajući u obzir i to da su troškovi na aktivnosti studenata u slobodno vreme procentualno mnogo manje zastupljeni u odnosu na studente koji žive sa roditeljima (18,4% u odnosu na 36%), što možemo tumačiti manjkom slobodnog vremena usled obaveza oko posla i studija.

Mesečni troškovi studenata koji ne žive sa roditeljima, a u odnosu na dominantni izvor prihoda, ukazuju da najveće troškove imaju oni koje još uvek finansiraju roditelji, a najmanje oni koji se finansiraju iz javnih prihoda. Studenti i studentkinje gotovo jednako izdvajaju na troškove studija, a nešto više novca izdvajaju studenti čiji roditelji imaju visoko obrazovanje. Troškovi su najveći u grupi najstarijih studenata i razlog za to može biti činjenica da su oni u većem broju zasnovali sopstvene porodice te da su im troškovi samim tim i veći (Tabela 62 i Tabela 63).

Tabela 62: Prosečni mesečni troškovi studija za studente koji ne žive sa roditeljima prema dominantnom izvoru prihoda (u KM)

	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda
Troškovi smeštaja	116,97	54,15	9,00	72,70
Troškovi prevoza	23,56	15,29	9,49	27,76
Školarine	45,23	51,30	2,86	63,08
Ukupni troškovi studija	395,13	302,33	100,72	374,97

Tabela 63: Prosečni mesečni troškovi studenata koji ne žive sa roditeljima prema ostalim karakteristikama (u KM)

	Muškarci	Žene	Bez VO - roditelji	Sa VO - roditelji	Do 21 god.	Od 22 do 25 god.	Od 25 do 30 god.	Preko 30 god.
Troškovi smeštaja	87,92	91,95	83,69	99,95	97,60	84,13	78,42	66,73
Troškovi prevoza	19,43	21,32	22,17	17,79	20,18	19,46	23,63	34,64
Školarine	47,69	34,21	37,69	45,11	32,77	42,37	49,42	143,22
Ukupni troškovi studija	339,01	316,82	307,46	352,48	322,78	319,12	343,16	498,96

7. Zaposlenje

Da bi se mogli doneti valjani zaključci vezani za zaposlenje studenata u Republici Srpskoj i da bi se podaci dobijeni EUROSTUDENT istraživanjem mogli staviti u odgovarajući kontekst, treba naglasiti da je tranzicija i restrukturiranje privrede u celoj Bosni i Hercegovini za posledicu imalo sve veću neadekvatnost kvalifikacija radne snage, nisku stopu formalne i visok udeo neformalne zaposlenosti, visoku nezaposlenost, neaktivnost radno sposobnog stanovništva i povećanje dugoročne nezaposlenosti. Isto tako, tržište rada u BiH je nefleksibilno, a mobilnost radne snage je veoma niska (Agencija za rad i zapošljavanje, 2012). Promenjivi trendovi ekonomske stabilnosti i recesije koji su vidljivi u Bosni i Hercegovini u poslednjoj deceniji su u velikoj meri posledica kretanja na svetskoj ekonomskoj sceni ali se može zaključiti da je Bosna i Hercegovina došla do nivoa održavanja makroekonomske stabilizacije tj. stabilnosti nominalnih ekonomskih indikatora (stabilnost i konvertibilnost domaće valute, fiksiran devizni kurs i niska stopa inflacije), ali realni ekonomski indikatori i dalje pokazuju ekonomsko zaostajanje zemlje (konstantno visoka stopa nezaposlenosti, visok deficit trgovinskog i platnog bilansa, održivost vanjskog duga uz međunarodnu pomoć i transfere iz inostranstva).

U strukturi nezaposlenih dominiraju nekvalifikovani radnici i radnici sa trećim stepenom stručne spreme i prema podacima Agencije za statistiku BiH, u januaru 2013. godine, broj zaposlenih u pravnim licima u BiH iznosio je 651,342, a od toga 265,668 žena. U odnosu na decembar 2012. godine broj ukupno zaposlenih u pravnim licima se povećao za 0,3%, a broj zaposlenih žena se takođe povećao za 0,8%. Prema istom izvoru, stopa registrovane nezaposlenosti za januar 2013. godine iznosila je 46,0% i u odnosu na decembar 2012. godine bila je veća za 0,1 %.

U Republici Srpskoj, ukupna nezaposlenost 2014. godine je iznosila 39,8% (na nivou cele BiH stopa nezaposlenosti u ovoj godini je iznosila 44,6%), dok je prema podacima iz Ankete o radnoj snazi RS, stopa nezaposlenosti među omladinom od 15 do 24 godine starosti iznosila 54,3%. Ukoliko se podaci statističkih službi prate kontinuirano, i u ovom entitetu je očigledan konstantan trend rasta nezaposlenosti. Ipak, treba imati u vidu i to da se za analizu stope nezaposlenosti koriste isključivo raspoloživi i dostupni podaci o registrovanoj nezaposlenosti u Zavodu za zapošljavanje, pri čemu problem stvarne nezaposlenosti ostaje skriven zbog velikog broja ljudi koji su zaposleni u sivoj ekonomiji. Takođe, podaci pokazuju i to da je zaposlenost u Banjoj Luci, kao administrativnom centru Republike Srpske, daleko veća nego u većini drugih gradova u Republici Srpskoj.

Imajući u vidu gore opisanu situaciju u Bosni i Hercegovini i podatke dostupne za Republiku Srpsku, značajno je analizirati podatke koji se odnose na radni status/zaposlenost studenata u Republici Srpskoj.

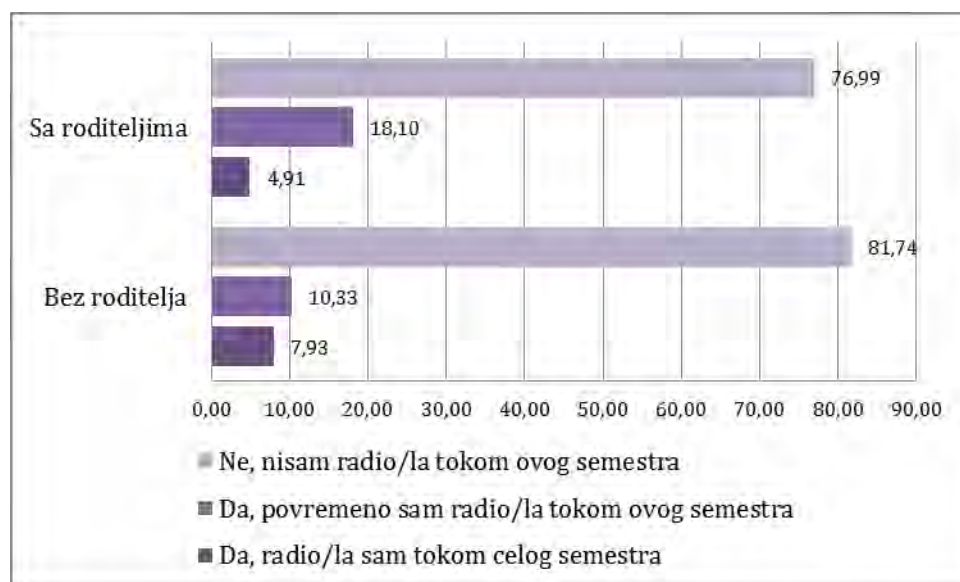
U analizi dobijenih podataka početna pretpostavka je bila da studenti koji ne žive sa svojim roditeljima obično moraju da pokriju veće troškove i zbog toga se suočavaju sa većom potrebom da zarađuju novac. Međutim, situacija u Republici Srpskoj je drugačija – u većem broju su zaposleni studenti koji žive sa roditeljima (23% naspram 18%) iako je procenat studenata koji rade u Republici Srpskoj značajno manji od procenta za druge zemlje učesnice EUROSTUDENT istraživanja. Odnosno, u Hrvatskoj više od 5 sati nedeljno tokom celog semestra radi 37% studenata koji žive sa roditeljima, a 35,9% od onih koji ne žive. U Austriji radi tokom celog

semestra 37,7% studenata koji žive sa roditeljima, a 48% od onih koji ne žive, U Slovačkoj, 31,3% studenata koji živi sa roditeljima radi, dok je to slučaj sa 27,3% studenata koji ne žive sa roditeljima. Od zemalja regiona u Srbiji radi još manji procenat studenata nego u Republici Srpskoj, dok je situacija u Crnoj Gori bliža evropskom proseku.

Slabo funkcionisanje tržišta rada je, verovatno, osnovni razlog zašto veći broj studenata nije zaposlen, a loša ekonomska situacija je primorala i one studente koji žive sa roditeljima da traže posao. Ipak, kada se pogleda vrsta zaposlenja, studenti koji su radili tokom celog semestra su brojniji u grupi onih koji ne žive sa roditeljima.

S obzirom na sličnu poziciju na tržištu rada studenata koji žive sa ili odvojeno od roditelja, u nastavku analize neće biti razdvajanja studentske populacije po toj karakteristici kada se posmatra ponašanje na tržištu rada.

Grafikon 11: Distribucija studenata prema radnom statusu i tome da li žive sa roditeljima ili ne (u %)

Naredni segment se odnosi na analizu ponašanja studenata na tržištu rada u odnosu na socio-ekonomski status posmatran kroz nivo obrazovanja roditelja. U ovom slučaju, socio-ekonomski status se posmatra kao potencijal roditelja da pruže finansijsku podršku svom detetu, što takođe utiče i na odluku studenta da li da potraži zaposlenje tokom studija.

Na osnovu predstavljenih podataka, uočava se da najveći procenat studenata koji rade može da se nađe u grupi studenata čiji roditelji imaju srednju školu, više i visoko obrazovanje (Tabela 64). Naime, u grupi studenata čiji roditelji imaju završenu najviše srednju školu radi oko 20% studenata, kao i u grupi studenata čiji roditelji imaju višu ili visoku školu. Najčešće su tokom celog semestra radili studenti čiji roditelji imaju završenu samo osnovnu školu, dok povremeno zaposlenje najčešće imaju studenti čiji roditelji imaju završene master (23,7%) ili doktorske studije (23,5%). Kako ovi procenti nisu zanemarljivi, a ako polazimo od pretpostavke da sa visinom stepena obrazovanja roditelja raste i socio-ekonomski status studenta, može se pretpostaviti da je na ovakvu situaciju značajno uticala sveopšta ekonomska situacija u Republici Srpskoj, te da studenti koriste ukazane prilike bez obzira na socio-ekonomski status.

Tabela 64: Odnos radnog statusa studenata i stepena obrazovanja njihovih roditelja (u %)

Koji su najviši stepen obrazovanja završili Vaši roditelji?	Da, radio sam tokom celog semestra	Da, povremeno sam radio tokom ovog semestra	Ne, nisam radio tokom ovog semestra
Do osnovne škole	8,33	16,67	75,00
Srednja škola	6,69	13,38	79,92
Viša škola ili fakultet	6,04	13,91	80,05
Master studije	7,89	23,68	68,42
Doktorske studije	5,88	23,53	70,59
Ukupno	6,55	14,06	79,39

Tabela 65 pokazuje stope zaposlenosti studenata prema polju studiranja. Cilj prikupljanja ovih podataka je bio da se dobije informacija da li se studenti iz nekih kategorija više zapošljavaju u odnosu na druge. Tako, možemo uočiti da, tokom celog semestra, najviše rade studenti iz oblasti ekonomije i prava, s tim da studenti uslužnih delatnosti u najvećoj meri imaju povremeno zaposlenje. U komparativnoj perspektivi vidimo da je u Hrvatskoj stopa zaposlenosti studenata inženjerstva 15,4%, a društveno-humanističkih nauka 7,6%. U Slovačkoj 10,5% studenata inženjerstva je zaposleno, dok je to slučaj sa 8% studenata društveno-humanističkih nauka. Ne postoje komparativni podaci za Austriju u okviru EUROSTUDENT V istraživanja.

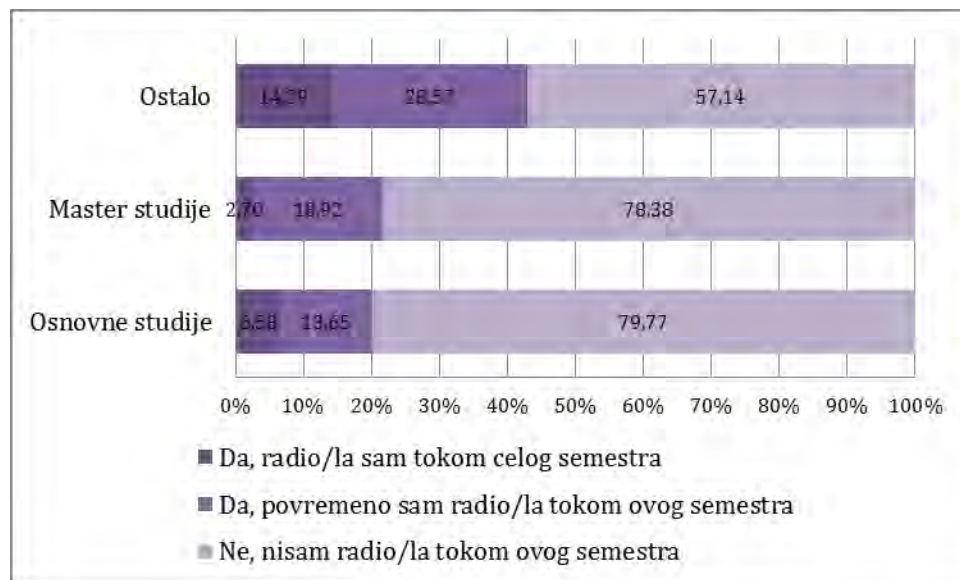
Tabela 65: Odnos radnog statusa studenata i vrste studijskog programa (u %)

Na kom studijskom programu studirate?	Da, radio sam tokom celog semestra	Da, povremeno sam radio tokom ovog semestra	Ne, nisam radio tokom ovog semestra
Obrazovanje	2,20	10,99	86,81
Društveno-humanističke nauke	3,17	13,57	83,26
Ekonomija i pravo	10,04	12,99	76,97
Prirodne nauke	4,82	15,66	79,52
Inženjerstvo	5,38	15,59	79,03
Poljoprivreda	7,07	17,17	75,76
Medicina	1,52	12,12	86,36
Usluge	0,00	40,00	60,00
Ukupno	6,51	13,90	79,59

U Grafikon 12 su predstavljeni isti podaci o angažovanju studenata na tržištu rada ali po nivoima studija. Uočava se da je, kada je u pitanju rad tokom celog semestra, najveće učešće studenata koji spadaju u grupu ostalih (npr. oni koji studiraju po predbolonjskom sistemu studija ili koji su na doktorskim studijama), nakon čega slede studenti osnovnih i na kraju

studenti master studija. Ovakav nalaz je bitno drugačiji od nalaza za zemlje regiona gde u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori najčešće rade studenti master studija, a najmanje studenti osnovnih studija.

Grafikon 12: Distribucija studenata prema radnom statusu i nivou studija (u %)

U narednom segmentu, kroz podatke predstavljene u Tabela 66, prikazana je procena kako studenti posmatraju svoje opterećenje u toku nedelje. Posebna pažnja je posvećena studentima koji su zaposleni za vreme studiranja. Kada se posmatra koliko su studenti zadovoljni opterećenjem koje imaju na studijama i na poslu kojim se bave (posmatra se ceo uzorak), zaključuje se da je oko 30% studenata umereno ili u potpunosti nezadovoljno ukupnim opterećenjem.

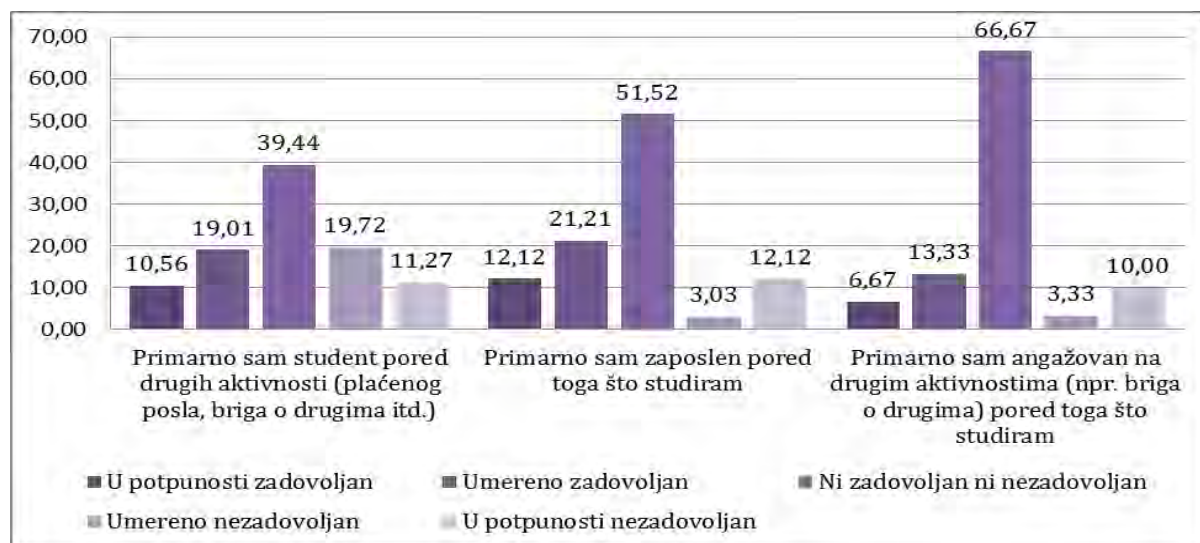
Tabela 66: Zadovoljstvo studenata opterećenjem na poslu i opterećenjem na studijama

Nivo zadovoljstva	Opterećenje obavezama povezanim sa studijama		Opterećenje plaćenim poslom		Ukupno opterećenje	
	n	%	n	%	n	%
-						
U potpunosti zadovoljan	81	7,71	51	6,78	71	7,52
Umereno zadovoljan	171	16,36	69	9,24	169	17,88
Ni zadovoljan ni nezadovoljan	482	46,05	269	36,00	407	43,12
Umereno nezadovoljan	180	17,20	114	15,20	152	16,07
U potpunosti nezadovoljan	133	12,68	245	32,78	145	15,41
Ukupno	1047	100,00	747	100,00	944	100,00

U Grafikon 13 je predstavljena distribucija zaposlenih studenata prema tome koliko su zadovoljni opterećenjem i obavezama na studijama u odnosu na to da li primarno studiraju ili su primarno zaposleni. Uočava se da je u svim grupama najviše onih studenata koji nisu ni

zadovoljni ni nezadovoljni. Ipak, u grupi onih koji su primarno studenti približno isti procenat studenata je i zadovoljan i nezadovoljan, dok je u grupi primarno zaposlenih veći broj onih koji su zadovoljni studijama (umereno ili u potpunosti). U grupi angažovanih na drugim aktivnostima je najviše ni zadovoljnih ni nezadovoljnih. Ono što je neočekivan rezultat jeste to što kako se pozicija studenta pomera od „primarno student“ do „primarno angažovan na drugim aktivnostima“, tako raste procenat koji nisu ni zadovoljni ni nezadovoljni, odnosno procenat ambivalentnih studenata.

Grafikon 13: Distribucija studenata prema zadovoljstvu radnim opterećenjem i primarnom delatnošću u toku studija (u %)

Kada se posmatra zadovoljstvo opterećenjem na studijama, poslu i ukupno u odnosu na pol, uočava se ujednačenost u mišljenju studenata oba pola, a najveće opterećenje, posebno kod studentkinja, izaziva opterećenje na poslu (Tabela 67).

Tabela 67: Odnos pola i radnog opterećenja studenata u toku studija (u %)

	Pol studenta	U potpunosti zadovoljan (1)	2	3	4	U potpunosti nezadovoljan (5)
Ukupno opterećenje	Ženski	6,90	19,87	42,05	14,64	16,53
	Muški	8,15	15,88	44,21	17,60	14,16
Opterećenje obavezama povezanim sa studijama	Ženski	7,57	15,67	47,54	17,25	11,97
	Muški	7,95	17,15	44,35	17,15	13,39
Opterećenje plaćenim poslom	Ženski	7,84	7,84	31,65	15,69	36,97
	Muški	5,93	10,57	39,95	14,69	28,87

Uticaj društvenog statusa roditelja (u ovom slučaju izražen kroz viđenje samih studenata o društvenom statusu svojih roditelja, ocenama od 1 do 10) može u velikoj meri da utiče na očekivanja studenata u budućnosti, nakon završetka studija.

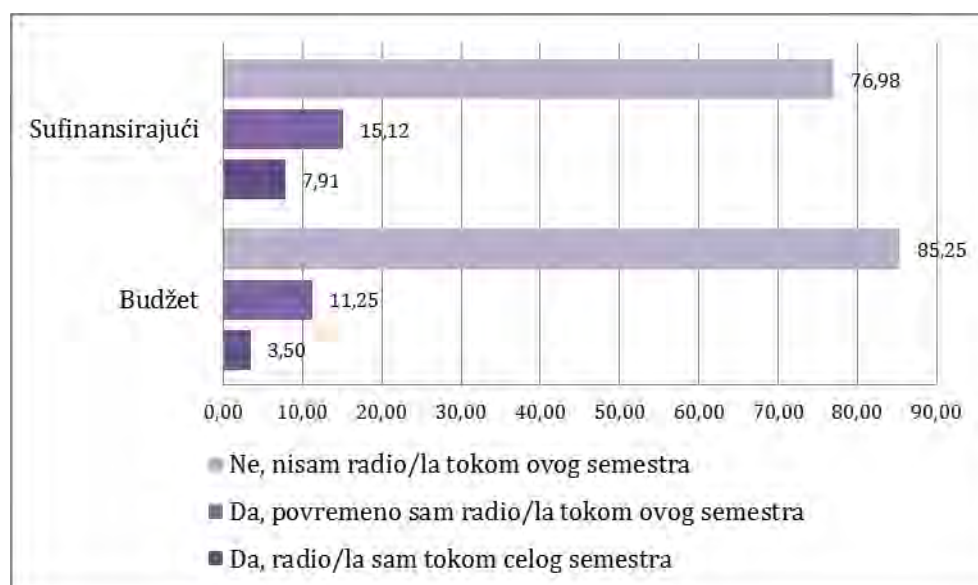
Tabela 68 pokazuje procene mogućnosti zaposlenja u inostranstvu nakon studija, s obzirom na postojeći društveni status. U grupi sa višim društvenim statusom (ocene 10 - 7) svoje šanse kao dobre ocenjuje 38,9% studenata, ni dobro ni loše 24,6%, kao loše 36,5%. U grupi sa nižim društvenim statusom (ocene 4 - 1) očekivanja su više pesimistička: svoje šanse kao veoma dobre i dobre ocenjuje 27,7%, ni dobro ni loše 32,2%, kao loše 40,1%.

Tabela 68: Ocena mogućnosti zaposlenja na međunarodnom nivou nakon završetka programa u odnosu na procenu društvenog statusa roditelja (u %)

Procena društvenog statusa	Mogućnosti zaposlenja			
	Dobre	Ni dobre ni loše	Loše	Ukupno
Viši društveni status (ocene 10-7)	38,92	24,63	36,45	100,00
Prosečni društveni status (ocene 6-5)	30,60	25,00	44,40	100,00
Niži društveni status (ocene 4-1)	27,68	32,20	40,11	100,00

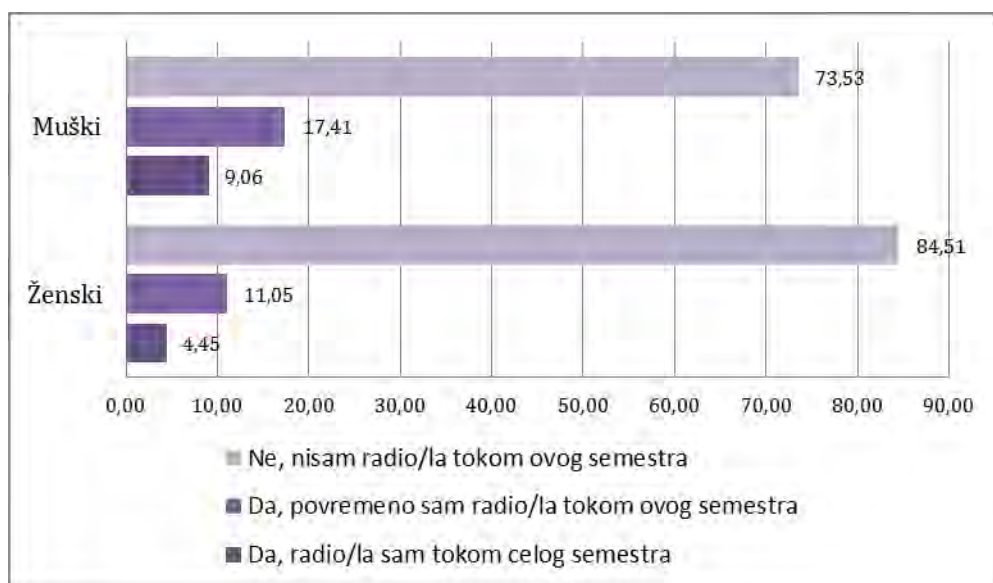
Kada se uporede studenti prema trenutnom statusu na studijama i prema tome da li su obavljali neki plaćeni posao tokom semestra, uočava se razlika između sufinansirajućih studenata i studenata koji se u potpunosti finansiraju iz budžeta. Najveći deo studenata u obe grupe nije obavljao nikakav plaćeni posao, ali među sufinansirajućim studentima ima više onih koji imaju radno iskustvo u toku semestra (Grafikon 14).

Grafikon 14: Distribucija studenata prema radnom statusu i statusu studija (u %)

Grafikon 15 daje uporedni prikaz studenata oba pola u odnosu na podatke dobijene istim pitanjem u vezi sa plaćenim zaposlenjem tokom studiranja. Zaključuje se da je nešto veći procenat studenata muškog pola koji je našao zaposlenje tokom semestra.

Grafikon 15: Distribucija radnog statusa studenata prema polu (u %)

Kada se pogleda struktura studenata koji su radili u toku semestra, razlozi zbog kojih su se zaposlili su pre svega poboljšanje životnog standarda i sticanja iskustva na tržištu rada, te ovi podaci (u kombinaciji sa podacima koji ukazuju da je slična struktura budžetskih i sufinansirajućih studenata kada je u pitanju da li su obavljali neki plaćeni posao tokom semestra) mogu ukazivati da studentski rad, na neki način, u Republici Srpskoj predstavlja privilegiju (Tabela 69).

Tabela 69: Distribucija studenta prema razlogu zaposlenja

Stepen slaganja	Radim da bih preživeo		Radim da bih poboljšao svoj životni standard		Radim da bih stekao iskustvo na tržištu rada		Radim zato što imam višak slobodnog vremena	
	n	%	n	%	n	%	n	%
-								
U potpunosti	31	16,74	94	46,21	44	25,30	17	10,26
Delimično	20	10,68	44	21,65	46	26,41	18	10,98
Neodlučan	37	20,00	46	22,73	59	33,70	39	23,50
Delimično ne	16	8,55	7	3,65	12	7,10	30	18,09
Ne uopšte	81	44,04	12	5,77	13	7,40	62	37,17
Ukupno	183	100,00	202	100,00	174	100,00	166	100,00

Jasniji stav o tome kako sebe vide zaposleni studenti daju podaci u narednoj tabeli. U grupi zaposlenih studenata najveći je broj onih koji sebe primarno smatraju studentima, dok je skoro 17% njih prioritet dalo poslu (Tabela 70).

Tabela 70: Izjave kojima se najbolje opisuje trenutna situacija studenta

Odgovor	Procenat	Broj
Primarno sam student pored ostalih aktivnosti	69,89	160
Primarno sam zaposlen, a pored toga studiram	16,97	39
Primarno sam angažovan na drugim aktivnostima pored toga što studiram	13,14	30
Ukupno	100,00	230

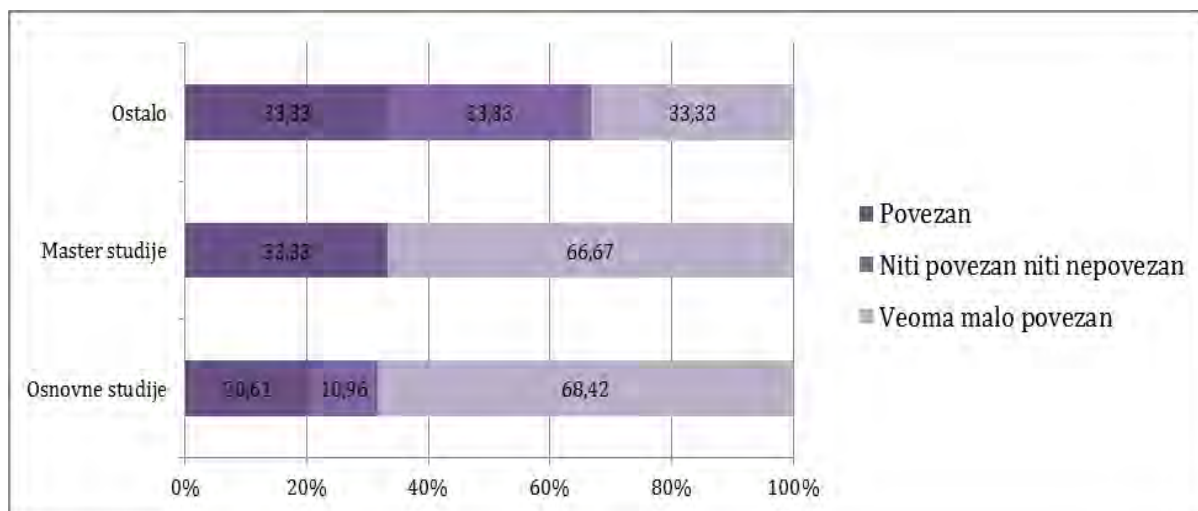
Tabela 71 pokazuje da se povezanost zaposlenja sa studijskim programom na kojem se nalaze studenti koji rade ostvaruje u oko 20% slučajeva. Međutim, procenat od 10,6% studenata koji tvrde da njihov posao nije ni povezan niti je nepovezan uz oko 70% studenata koji tvrde da je posao koji rade malo ili nije uopšte povezan sa njihovim studijama je zabrinjavajući. To sve znači da tek jedna petina studenata radi posao na kojem može da stekne odgovarajuće iskustvo koje je u vezi sa njihovim studijskim programom.

Tabela 71: Povezanost posla koji radi student sa studijskim programom koji pohađa

Odgovor	Broj studenata	Procenat
Veoma povezan	30	12,38
Umereno povezan	23	9,38
Niti povezan niti nepovezan	25	10,56
Veoma malo povezan	18	7,61
Uopšte nije povezan	145	60,07
Ukupno	241	100,00

U Grafikon 16 prikazana je veza zaposlenja studenata sa studijskim programom na kojem se nalaze, po nivoima studija. Zabrinjavajuće je to što ogromna većina studenata osnovnih i master studija izjavljuje da posao koji rade uopšte nije povezan sa studijskim programom koji pohađaju. Veći procenat studenata master studija izveštava o povezanosti.

Grafikon 16: Distribucija studenata prema nivou studija i povezanosti posla koji obavljaju sa vrstom studija (u %)

U Tabela 72 je prikazano u kojoj meri su studenti radili tokom studija, a u odnosu na procenjen društveni status koji zauzimaju njihove porodice. Zanimljivo je primetiti da najveći procenat zaposlenih upravo čine studenti koji smatraju da je njihov društveni status viši (43,9%; ocene 10 do 7). U kategoriji onih koji su radili povremeno, najbrojniji su studenti prosečnog društvenog statusa (oko 50%). Jako je veliki procenat nezaposlenih u svakoj od grupa studenata bez obzira na percepciju društvenog statusa, a u ukupnom uzorku taj procenat je 79,6%. Stoga se postavlja pitanje da li je zaposlenje tokom studija ipak privilegija, naročito ukoliko se uzme u obzir mala povezanost posla sa studijama, što prikazuje prethodni grafikon.

Tabela 72: Odnos društvenog i radnog statusa studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Da, radio sam tokom celog semestra	Da, povremeno sam radio tokom ovog semestra	Ne, nisam radio tokom ovog semestra
Viši društveni status (ocene 10-7)	43,90	34,94	37,84
Prosečni društveni status (ocene 6-5)	39,02	51,20	44,82
Niži društveni status (ocene 4-1)	17,07	13,86	17,34
Ukupno	100,00	100,00	100,00
Ukupno u uzorku	6,51	13,91	79,58

Tabela 73 pokazuje koliko radnih sati u proseku nedeljno provode zaposleni studenti na poslu, kada se posmatraju prema sopstvenoj percepciji o društvenom statusu koji zauzimaju njihove porodice. Uočava se da je taj broj radnih sati niži u odnosu na uobičajenu dužinu trajanja radne nedelje od 40 sati, osim u slučaju studenata koji svoj status smatraju izuzetno niskim (rang 1).

Takođe ne postoje veće razlike u dužini radne nedelje s obzirom na percepciju društvenog statusa.

Tabela 73: Odnos društvenog statusa studenata i broja radnih sati u nedelji

Nivo društvenog statusa	Prosečan broj sati
10 Visok društveni status	31,73
9	23,63
8	20,95
7	24,87
6	19,67
5	19,54
4	23,96
3	25,38
2	19,33
1 Nizak društveni status	45,50
Opšti prosek	22,26

8. Međunarodna mobilnost

Promovisanje međunarodne mobilnosti studenata u evropskom prostoru visokog obrazovanja ocenjuje se kao jedan od najvažnijih ciljeva Bolonjskog procesa. Međunarodna mobilnost studenata značajna je iz više razloga. Sa jedne strane, ona poboljšava kvalitet studijskih programa, doprinosi izvrsnosti u istraživanjima i povećava saradnju kao i konkurenciju između visokoškolskih ustanova. Ima karakter koji neguje poštovanje različitosti i ohrabruje jezički pluralizam. Sa druge strane, međunarodna mobilnost studenata podjednako je važna za lični razvoj studenata, povećava mogućnost sticanja kvalitetnijeg obrazovanja i povećava šanse za zaposlenje. Iz svih navedenih razloga, jedan od ciljeva evropske obrazovne politike jeste povećanje mobilnosti u svim zemljama i svim grupama studenta. U saopštenju iz Luvena (2009) se navodi da najmanje 20% diplomiranih studenata bi trebalo imati iskustvo studiranja u drugim zemljama do 2020. godine.

Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine je zaduženo za koordinaciju za međunarodnu saradnju u oblasti visokog obrazovanja na državnom nivou, uključujući i promovisanje veze između Bosne i Hercegovine i stranih institucija visokog obrazovanja i promovisanje mobilnosti studenata i osoblja u oblasti visokog obrazovanja. Državni univerziteti i neki privatni univerziteti učestvuju u međunarodnim projektima koji za cilj imaju podršku procesima modernizacije visokog obrazovanja, kao što su Tempus i Erasmus Mundus i Erasmus+. Na institucionalnom nivou, međunarodnu saradnju podržavaju kancelarije za međunarodnu saradnju koje pružaju studentima informacije o međunarodnim studijskim programima, programima studentske razmene, međunarodnim događajima itd. Bosna i Hercegovina je članica Programa razmene studenata univerzitetskih studija na nivou centralne Evrope (Central European Exchange Program for University Studies - CEEPUS) od 2007. godine. Osnovna delatnost CEEPUS programa je stvaranje univerzitetskih mreža koje razvijaju i realizuju zajedničke programe što treba, u idealnom slučaju, da dovede do zajedničkih diploma. CEEPUS II pokriva grantove mobilnosti za studente i nastavnike u tom okviru, a glavni cilj ovog programa je razvijanje akademske saradnje u centralnoj, istočnoj i jugoistočnoj Evropi, kao i doprinos izgradnji Evrope i Evropskog prostora visokog obrazovanja uz korišćenje regionalne akademske mobilnosti kao strateškog oruđa za implementaciju ciljeva navedenih u Bolonjskoj deklaraciji (Evropska komisija, 2010).

Imajući to u vidu, od suštinskog značaja je i utvrđivanje što većeg broja faktora koji utiču na mobilnost studenata. Dosadašnje studije o međunarodnoj mobilnosti ukazuju na postojanje značajne veze između mobilnosti studenata i strukture obrazovanja. Nivo studija, područje obrazovanja i tip visokoškolske ustanove su samo neki od elemenata strukture obrazovanja koji su se istakli kao značajni prediktori stopa mobilnosti. Pored razlika u mobilnosti prema obrazovnoj strukturi, velika pažnja se posvećuje i socijalnim faktorima kao što su obrazovanje roditelja, socio-ekonomski položaj studenata itd.

U cilju povećanja stope mobilnosti, osim utvrđivanja faktora koji utiču na realizaciju studentske mobilnosti, veoma je bitno ispitati i očekivanja, želje, motivaciju, moguće razloge kao i potencijalne prepreke za studiranje u inostranstvu.

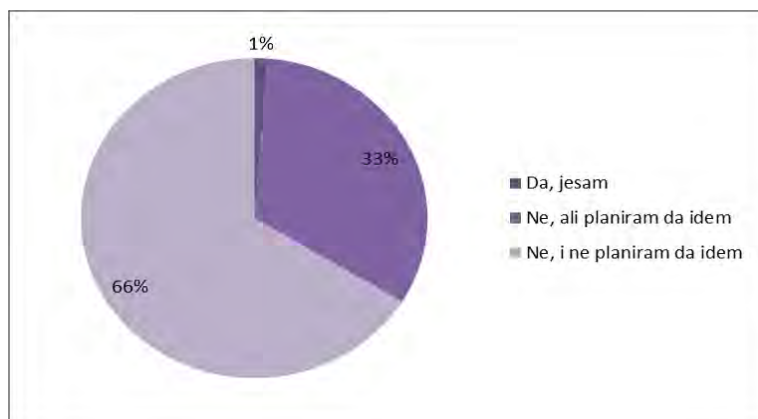
Namera ovog poglavlja je da se predstave osnovni rezultati EUROSTUDENT V istraživanja o mobilnosti studenata Republike Srpske i ispita činjenica o presudnim faktorima koji utiču na stav studenata o mogućnosti studiranja u inostranstvu.

Dodatno, treba naglasiti da je ovo EUROSTUDENT V istraživanje posebno važno jer predstavlja jedinstven izvor prikupljanja podataka o međunarodnoj mobilnosti studenata i tako omogućava detaljan pregled podataka o privremenoj mobilnosti studenata i planovima za buduće studentske mobilnosti tokom studija. Stoga se analiza prezentovana u nastavku izveštaja odnosi samo na privremene studijske boravke izvan Republike Srpske, odnosno iz analize su isključeni studenti koji su u celosti završili studijski program u inostranstvu.

Pojam privremene mobilnosti u EUROSTUDENT okvirima podrazumeva dve mogućnosti za studijske boravke u inostranstvu: realizaciju dela studija u inostranstvu i realizaciju aktivnosti u inostranstvu koje su povezane sa studijama. Pod aktivnostima povezanim sa studijama podrazumevaju se istraživački rad, studijska poseta, kurs stranih jezika, letnja ili zimski škola, praksa ili zaposlenje.

Prema podacima sprovedenog EUROSTUDENT V istraživanja, samo 1% ispitanih studenata u Republici Srpskoj je imalo iskustva sa privremenim studiranjem u inostranstvu (Grafikon 17). Stopa mobilnosti od 1% Republiku Srpsku svrstava u red sa onim zemljama koje imaju najnižu stopu studentske mobilnosti u Evropi. Prosečna stopa mobilnosti prema dostupnim podacima EUROSTUDENT V istraživanja u Evropi iznosi oko 10%. Pored Republike Srpske, izuzetno mali procenat studenata sa iskustvom mobilnosti od 2% imaju i Srbija, Hrvatska, Ukrajina i Slovačka, dok je najviši rezultat zabeležen u Skandinavskim zemljama, sa skoro čak 18% studenata u Norveškoj koji su imali iskustvo studiranja u inostranstvu.

Grafikon 17: Distribucija stope mobilnosti u ukupnoj studentskoj populaciji (u %)

Međutim, kada je reč o planiranim studijskim boravcima u inostranstvu, prema EUROSTUDENT V istraživanju, Republika Srpska ima visok procenat studenata koji nameravaju da deo studija provedu u inostranstvu. Slična situacija je svuda u okruženju – u Federaciji Bosne i Hercegovine, Crnoj Gori i Srbiji. U većini drugih zemalja, procenat planiranih boravaka je najviše duplo veći u odnosu na realizovane studijske boravke. Ipak, u Republici Srpskoj su najbrojniji studenti koji ne planiraju da svoje studije ostvaruju u inostranstvu i taj broj je značajno veći u odnosu na zemlje regiona.

8.1. Međunarodna mobilnost prema karakteristikama studenata

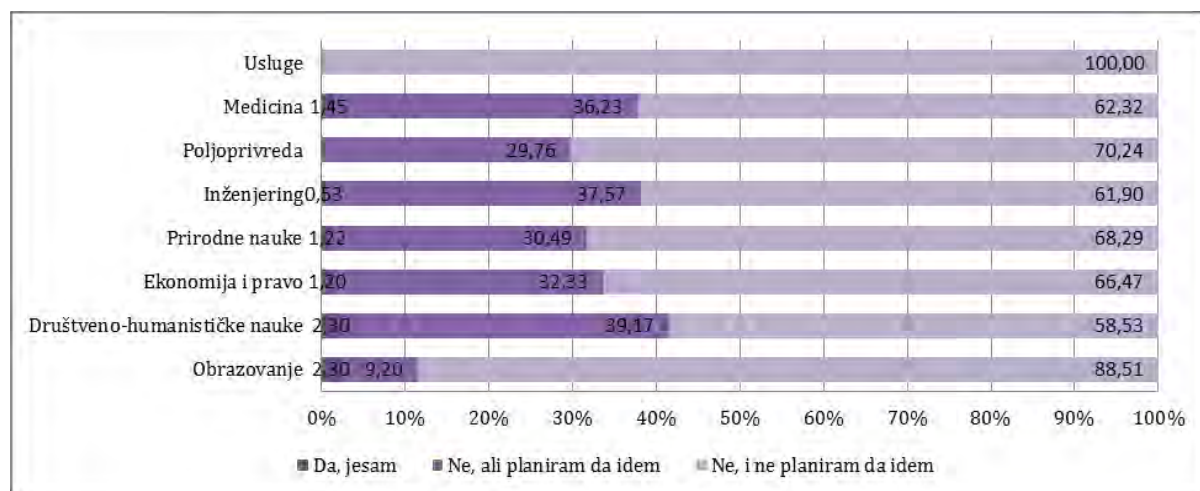
Naredna tabela pokazuje stope mobilnosti studenata prema načinu finansiranja školovanja. Ukoliko se posmatra prostorna pokretljivost studenata prema statusu na studijama, uočava se ujednačenost između budžetskih i sufinansirajućih studenata, bilo kada je u pitanju stopa ostvarene mobilnosti, planirane mobilnosti i broja studenata koji ne planiraju svoje studije u inostranstvu.

Tabela 74: Mobilnost studenata prema načinu finansiranja školovanja (u %)

Da li ste ikada studirali u inostranstvu?	Budžet	Sufinansiranje
Da, jesam	1,55	1,18
Ne, ali planiram da idem	36,01	30,81
Ne, i ne planiram da idem	62,44	68,01
Ukupno	100,00	100,00

Prema prethodnim EUROSTUDENT istraživanjima, jasnija slika o prostornoj pokretljivosti studenata dobija se ukrštanjem stopa mobilnosti i područja obrazovanja. Mogući razlog leži u činjenici da visokoškolske ustanove iz različitih područja obrazovanja imaju različitu internacionalnu orijentaciju i saradnju sa internacionalnim institucijama. Jedan od rezultata koji je zabeležen u većini zemalja za koju su bili dostupni podaci o području obrazovanja, ukazuje na izraženu mobilnost u oblastima humanističkih nauka i umetnosti, naročito u odnosu na studente čije je područje obrazovanja inženjerstvo, mašinstvo i građevinarstvo. Objašnjenje ove pojave može biti iz razloga što studenti umetnosti i stranih jezika često provode deo studija u inostranstvu radi usavršavanja stranih jezika i upoznavanja drugih kultura. Kada je reč o dobijenim podacima vezanim za studente iz Republike Srpske, stope realizovanih mobilnosti upravo potvrđuju spomenuti nalaz. Ipak, svoj studijski boravak u inostranstvu najviše planiraju studenti iz oblasti društveno-humanističkih nauka, inženjeringa i medicine. Od anketiranih studenata, najmanje su mobilni studenti iz oblasti usluga - u realizovanom uzorku čak nijedan student iz ovog područja obrazovanja nije imao iskustvo sa studiranjem u inostranstvu niti ga planira.

Grafikon 18: Mobilnost studenata u odnosu na oblast studija

Radi uočavanja drugih faktora koji utiču na pokretljivost studenata u Republici Srpskoj, naredna slika predstavlja mobilnost studenata prema faktorima koji se odnose na nivo upisanih studija i starost studenata. Rezultati pokazuju da je realizovana stopa mobilnosti za studente master studija veća nego kod studenata osnovnih studija. Kada je reč o planiranim boravcima u inostranstvu, situacija je slična – studenti master studija u nešto većoj meri planiraju studijski boravak, a studenti osnovnih studija u nešto većoj meri ne planiraju studijski boravak uopšte. Kada uporedimo tendenciju studenata za studiranjem u inostranstvu prema starosnoj kategoriji, mobilnost je najmanja među studentima koji imaju preko 30 godina, dok je najveći procenat studenata u grupi onih koji imaju između 25 i 29 godina ostvarilo međunarodnu mobilnost. Najmlađi studenti u najvećoj meri planiraju odlazak na studijski boravak.

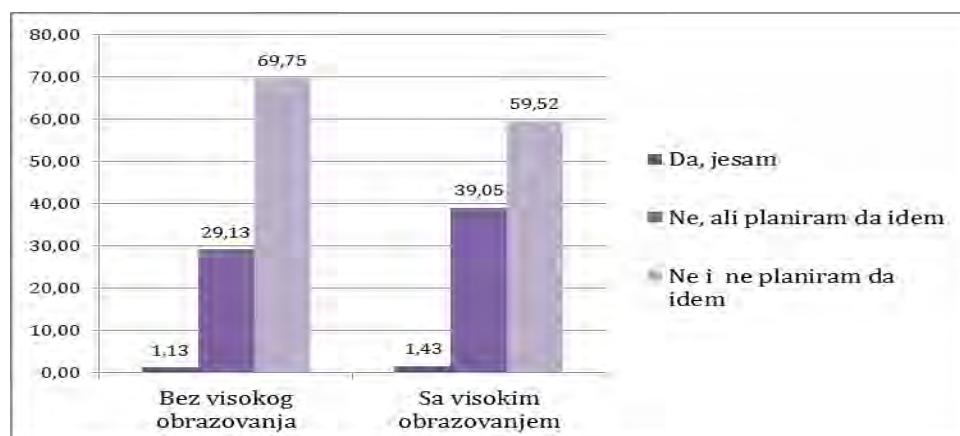
Tabela 75: Mobilnost studenata u odnosu na starost studenta i nivo studija (u %)

Da li ste ikada studirali u inostranstvu?	Do 21 godinu	Od 22 do 24 godine	Od 25 do 29 godina	Preko 30 godina	Osnovne studije	Master studije
Da, jesam	1,13	1,24	3,03	0,00	1,10	5,13
Ne, ali planiram da idem	35,75	30,58	28,28	3,85	32,41	35,90
Ne, i ne planiram da idem	63,12	68,18	68,69	96,15	66,50	58,97
Ukupno	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kao što je napomenuto u uvodnom delu, dostupna literatura o međunarodnoj mobilnosti ukazuje da je jedan od najuticajnijih faktora koji utiče na mobilnost studenata upravo socijalno poreklo studenata, odnosno obrazovanje njihovih roditelja. Drugim rečima, pristup internacionalnoj mobilnosti je socijalno selektivan. Prema podacima EUROSTUDENT V istraživanja, ova činjenica je naročito vidljiva. U većini država studenti sa visokim socijalnim poreklom odnosno studenti čiji su roditelji visokoobrazovani su skloniji studiranju u inostranstvu i češće planiraju boravak u inostranstvu.

Grafikon 19 pokazuje mobilnost studenata u Republici Srpskoj u odnosu na obrazovanje roditelja. Na osnovu dostupnih podataka, stope kako realizovanih tako i planiranih mobilnosti studenata čiji su roditelji visoko obrazovani (ISCED 5-8) su veće nego kod studenata čiji roditelji nisu visoko obrazovani (ISCED 0-4). Ovakav nalaz je u skladu sa dosadašnjim istraživanjima.

Grafikon 19: Mobilnost studenata u odnosu na stepen obrazovanja roditelja

8.2. Programi studentske mobilnosti

Još jedna od prednosti EUROSTUDENT V istraživanja jeste i kapacitet da omogući pregled organizacije i finansiranja studijskih boravaka, odgovori na pitanje koliko su dobro studenti pripremljeni za njihov boravak u inostranstvu.

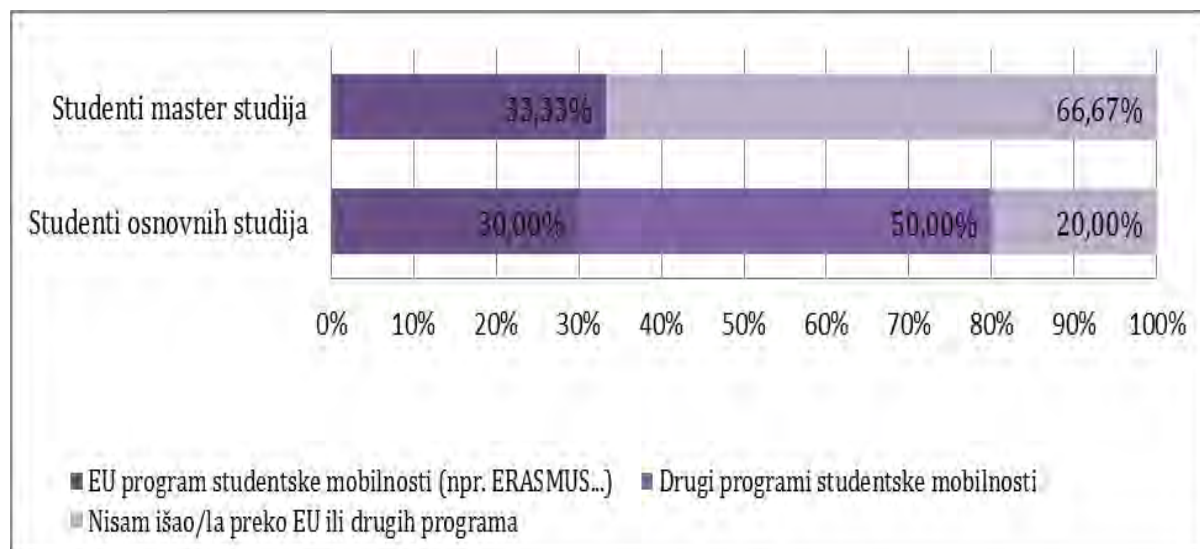
Prema dostupnim podacima EUROSTUDENT V istraživanja, studenti se najčešće opredeljuju za programe mobilnosti koji su realizovani od strane Evropske unije. Kao najpopularniji program mobilnosti izdvaja se ERASMUS MUNDUS, sa preko 50% mobilnih studenata koji se u proseku opredeljuju za ovaj program.

Situacija u Republici Srpskoj se poprilično razlikuje od navedenog podatka. Međutim, izvedene zaključke treba uzeti sa rezervom s obzirom da je broj studenata koji je odgovorio na pitanja iz ove oblasti jako mali, N=14.

Ukoliko uporedimo broj studenata čija je mobilnost zvanično podržana kroz EU ili državne programe i broj studenata koji su na sopstvenu inicijativu deo studija proveli u inostranstvu, od svih studenata koji su bili u inostranstvu na studijama 28,57% (n=4) nije išlo preko organizovanog programa i 28,57% (n=4) studenata je boravilo u inostranstvu u okviru EU programa kao što je ERASMUS MUNDUS itd., a 42,86% (n=6) je koristilo neke druge programe mobilnosti. Od anketiranih studenata master studija 33,3% (n=1) se opredelilo za EU programe, dok nijedan student nije koristio pogodnosti drugih organizovanih programa.

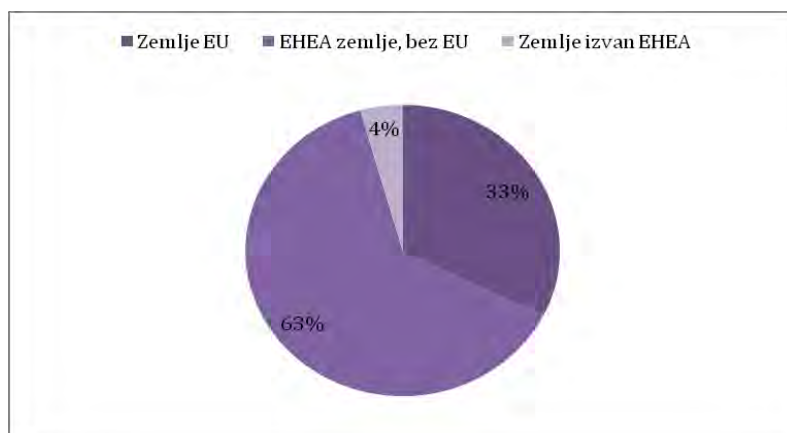
Studenti osnovnih studija su se ipak češće opredeljivali za druge programe studentske mobilnosti.

Grafikon 20: Distribucija mobilnosti studenata prema vrsti programa mobilnosti

Kada je reč o najčešćim putanjama mobilnosti tokom studiranja u inostranstvu, može se primetiti da se studenti najčešće opredeljuju za zemlje EHEA. Tačnije, za oko 60% realizovanih mobilnosti zemlje domaćini su bile zemlje EHEA bez zemalja Evropske Unije. Studenti su studijske boravke imali u sledećim zemljama: Bosna i Hercegovina, Slovenija, Hrvatska, Srbija, Rusija, Austrija i prosečan boravak trajao je 16,5 meseci.

Grafikon 21: Distribucija zemalja u kojima su student studirali u inostranstvu

Kada je reč o zemljama u koje studenti planiraju odlazak, najpoželjnije su sledeće zemlje: Austrija (32,5%); Nemačka (17,3%); Srbija (7,5%); Italija i Rusija (5,5%); Švajcarska, Velika Britanija, Kanada (3-4%); SAD, Norveška, Kina, Slovenija, UAE, Češka, Francuska, Švedska, Brazil, Japan, Kazahstan (1-3%); Mađarska, BiH, Katar, Panama, Australija, Danska (manje od 1%).

U cilju evaluacije fleksibilnosti o otvorenosti nacionalnih sistema prema različitim studijskim programima, studenti su upitani i o priznavanju rezultata stečenih u inostranstvu u matičnim visokoškolskim ustanovama. ECTS poeni su u potpunosti priznati trećini "mobilnih" studenata, dok studenti inženjerstva, mašinstva i građevine izveštavaju o potpunoj priznatosti sertifikata koje su stekli u inostranstvu (Tabela 76).

Tabela 76: Priznatost sertifikata (ECTC, diplome) stečenih na studijama u inostranstvu u matičnoj visokoškolskoj ustanovi (u %)

Odgovor	Ukupan broj studenata	Humanističke nauke i umetnost	Inženjerstvo, mašinstvo i građevina
Da, sve je priznato	38,89	50,00	100,00
Da, ali delimično	11,11	0,00	0,00
Ne, ništa mi nije priznato	22,22	0,00	0,00
Ne znam (još uvek)	11,11	16,67	0,00
Nisam stekao/la sertifikat tokom studija u inostranstvu	16,67	33,33	0,00
Ukupno	100,00	100,00	100,00

8.3. Prepreke za studiranje u inostranstvu

Na početku poglavlja istaknut je cilj evropske obrazovne politike u vezi sa povećanjem mobilnosti u svim zemljama i svim grupama studenata. Prema svim dosadašnjim studijama, aspekti koji argumentovano utiču na realizaciju planova o uključivanju u studijske programe akademske mobilnosti su finansijska i institucionalna podrška. Takođe, prema svim prethodnim istraživanjima najmanje studenta se suočava sa nedostatkom motivacije.

U većini evropskih zemalja, prema EUROSTUDENT V istraživanju, očekivani dodatni finansijski troškovi predstavljaju najveću prepreku koja studente udaljava od ideje da deo studija završe u inostranstvu. U proseku 63% studenata svih zemalja je prepreku finansijske prirode okarakterisalo kao najveću. Skandinavske zemlje su jedine države gde su se kao najveće prepreke izdvojile odvajanje od porodice, dece i prijatelja i priznavanje rezultata stečenih u inostranstvu u matičnoj instituciji.

Imajući u vidu sve prethodno rečeno kao i izrazito nisku stopu realizovanih mobilnosti studenata u Republici Srpskoj, od suštinskog značaja je ispitati koji aspekti predstavljaju prepreke studentima za studiranje u inostranstvu.

Analiza prepreka studenata u Republici Srpskoj predstavljena je u nastavku za sve tri kategorije studenata: studente sa realizovanim boravcima u inostranstvu, studente koji pokazuju interes za studiranjem u inostranstvu i za studente koji ne planiraju studije u inostranstvu.

Rezultati pokazuju da je najveća prepreka za studiranje u inostranstvu studenata koji su imali iskustvo mobilnosti bio ograničen broj raspoloživih mesta na željenim institucijama kao i dodatni finansijski troškovi. Sa druge strane, najmanje prepreke za odlazak na studijski boravak su im predstavljali poznavanje jezika i odvajanje od partnera, dece i prijatelja.

Slični su i podaci koje se odnose na studente koji još nisu realizovali studijske boravke u inostranstvu, ali koji planiraju. Za njih najveću prepreku predstavljaju dodatni finansijski troškovi, problemi pribavljanja dokumentacije i nedostatak informacija o studiranju u inostranstvu. Sa druge strane, najmanju prepreku predstavljaju gubitak plaćenog posla i nedostatak motivacije.

Zanimljiv rezultat je da isti aspekti upravo i odvrćaju studente da studije nastave u inostranstvu. Odnosno, studenti koji ne planiraju studije u inostranstvu kao najveću prepreku vide dodatne finansijske troškove, probleme nabavljanja dokumentacije i nedostatak informacija o studiranju. Kao najmanja prepreka se navodi gubitak plaćenog posla, niska korisnost za studije u zemlji i nedostatak motivacije.

Tabela 77: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu u zavisnosti od toga da li su studenti bili na studijskom boravku ili (ne)planiraju odlazak (u %) ¹⁴

Vrsta prepreke	Studenti koji su realizovali studijske boravke u inostranstvu	Studenti koji nisu realizovali studijske boravke u inostranstvu, ali planiraju	Studenti koji nisu realizovali studijske boravke u inostranstvu ali ni ne planiraju
Poznavanje jezika	4,16	3,71	3,18
Nedostatak informacija o studiranju u inostranstvu	3,74	3,31	3,00
Odvajanje od partnera, dece, prijatelja	3,93	3,47	3,03
Dodatni finansijski troškovi	3,23	2,54	2,23
Gubitak plaćenog posla	3,63	4,31	3,83
Nedostatak motivacije	3,47	4,25	3,55
Niska korisnost za studije u zemlji	3,67	3,90	3,57
Teško povezivanje studija u inostranstvu sa sadržajem mog studijskog programa u zemlji,	3,45	3,38	3,08
Problem priznavanja rezultata stečenih u inostranstvu po povratku u zemlju	3,68	3,45	3,23
Problemi nabavljanja dokumentacije	3,48	3,15	2,90
Niske ocene na studijama	3,66	3,81	3,43
Ograničen broj raspoloživih mesta u željenoj instituciji ili željenom studijskom programu u inostranstvu	3,14	3,35	3,18

¹⁴ Vrednosti u ćelijama tabele predstavljaju aritmetiče sredine odgovora koji su studenti davali prilikom procene veličine prepreke na petostepenoj skali Likertovog tipa (1-velika prepreka; 5-ne postoji prepreka)

8.4. *Kratkoročna mobilnost*

Osim pitanja koja su se odnosila na završene regularne studijske kurseve u inostranstvu, studenti su odgovarali na pitanja o iskustvu u inostranstvu vezanom za aktivnosti koje su povezane sa studijama kao što su kursevi stranih jezika, letnje škole, prakse itd.

Detaljan prikaz dat je u Tabela 78 koja prikazuje podatke za studente osnovnih i master studija. Najzastupljenija od vrsta kratkoročne mobilnosti (od ponuđenih aktivnosti) među studentima osnovnih studija u Republici Srpskoj je kurs jezika, nakon čega sledi praksa/zaposlenje. Na osnovu prikazanih podataka se može zaključiti da su studenti master studija najviše imali iskustva sa letnjim/zimskim školama.

Tabela 78: Vrsta kratkoročne mobilnosti u odnosu na nivo studija (u %)

Vrsta kratkoročne mobilnosti	Osnovne studije	Master studije	Ukupno
Istraživački rad/studijska poseta	72,73	27,27	100,00
Praksa/zaposlenje	75,00	25,00	100,00
Letnja/zimska škola	66,67	33,33	100,00
Kurs jezika	80,00	20,00	100,00
Drugo	96,58	2,98	100,00

8.5. *Poznavanje stranih jezika*

Za kraj pregleda rezultata o mobilnosti predstavljeni su rezultati vezani za poznavanje stranih jezika. U analizi prepreka, nijedna grupa studenata nije navela nepoznavanje stranih jezika kao važnu prepreku za studiranje u inostranstvu. Procenat studenata koji smatraju da dobro govore dva strana jezika veoma varira po zemljama koje su učestvovala u ispitivanju. Republika Srpska se sa manje od polovine ispitanih studenata koji smatraju da imaju dobro poznavanje iz dva strana jezika svrstala u grupu zemalja sa najvišim procentom studenata koji znaju najmanje 2 strana jezika. Kada je reč o konkretnim stranim jezicima, najviše studenata govori engleski jezik, a potom je najzastupljenije poznavanje španskog i ruskog jezika. Kada je reč o jeziku na kom se realizuje nastava u VŠU u Republici Srpskoj, 93,8% ispitanih studenata nastavu sluša na srpskom jeziku, dok samo 3,3% ispitanih studenata pohađa nastavu koja se realizuje na engleskom.

Rezime

Socio-ekonomski i demografski profil studenata

Student u Republici Srpskoj je prosečne starosti od 22,19 godina i u ukupnoj studentskoj populaciji je najmanje studenata iznad 30 godina što govori o relativno adekvatnoj brzini studiranja.

Najveći deo studenata na visokoškolskim ustanovama je rođen u istoj zemlji kao i njihovi roditelji, a udeo studenata čiji se roditelji nisu rodili u studentovoj državi studiranja ali student jeste neznatno je veći u odnosu na studente koji se ni sami nisu rodili u državi studiranja.

Najveći broj roditelja studenata u uzorku ima završenu srednju školu, nakon čega slede studenti čiji roditelji imaju završenu visoku školu ili fakultet. Sa porastom nivoa studija raste i stepen obrazovanja roditelja.

Čak 46,43% studenata ocenjuje da njihovi roditelji spadaju u red onih koji se (veoma) nisko nalaze na lestvici društvenog statusa i percepcija društvenog statusa studenata u Republici Srpskoj je tesno povezana sa nivoom obrazovanja roditelja studenata.

Udeo studenata ženskog pola je veći i na osnovnim i na master studijama, iako je razlika manja na nivou master studija.

Ukupan broj studenata sa decom je 3,9% i u odnosu na ostale studente, finansijske teškoće najviše osećaju studenti roditelji sa dvoje i troje dece.

U Republici Srpskoj 46,8% studenata živi sa roditeljima, dok 12,1% žive sami. Najmanji procenat studenata živi sa partnerom (i decom ako ih imaju), a čak 37,2% studenata je izjavilo da živi sa drugim osobama.

Procenat studenata sa invaliditetom u ukupnoj populaciji u uzorku je 6,6% i među njima su najbrojniji studenti koji imaju senzorne smetnje.

Distribucija studenata sa nekom vrstom invaliditeta prema statusu na studijama se poklapa sa učešćem studenata koji nemaju neku vrstu invaliditeta.

Najveći broj studenata sa invaliditetom u proseku vidi svoj invaliditet kao malu ili nikakvu prepreku za studiranje.

Grupa studenata sa invaliditetom u većem procentu ne planira da nastave studije.

Studenti sa invaliditetom su podjednako zadovoljni, odnosno nezadovoljni, kao i njihove kolege koje nemaju invaliditet te takav stepen visokog slaganja među studentima navodi na pretpostavku da svi studenti imaju jednak tretman i da je svim studentima ponuđen isti kvalitet obrazovanja.

Obrazovanje pre studija

Od ukupnog broja studenata u uzorku 56,8% studenata dolazi iz srednjih stručnih škola dok 41,2% studenata dolazi iz gimnazija.

Studenti roditelja koji nemaju završeno visoko obrazovanje, kao i studenti čiji se roditelji bave manuelnim zanimanjima, su u većoj meri pohađali programe srednjeg stručnog obrazovanja.

Ne postoje veće razlike između studenata koji su završili srednju stručnu školu i onih koji su završili gimnaziju u pogledu vremena koje odvajaju za ispunjavanje studijskih obaveza. Međutim, studenti koji su srednju školu završili u inostranstvu, izdvajaju više vremena za aktivnosti povezane sa studiranjem.

Dominantan izvor prihoda za sve studente je porodica.

Studenti koji su završili srednje stručne škole u značajno većem procentu upisuju studijske programe u oblasti obrazovanja, društvenih nauka, prava i ekonomije, poljoprivrede, medicine i srodnih oblasti.

Od ukupnog broja studenata, 98% studenata je završilo srednju školu u Republici Srpskoj.

Što se tiče karakteristika internacionalnih studenata, nešto više ovih studenata ima roditelje koji su završili visoko obrazovanje i njima su najprivlačniji studijski programi u oblasti medicine i srodnih oblasti i humanističkih nauka i umetnosti.

Kada je u pitanju odložen upis u visokoškolske ustanove, za njih 91,4% je prošlo manje od godinu dana od trenutka kada su završili srednju školu i upisali se na visokoškolsku ustanovu. Pauzu u trajanju između jedne i dve godine je napravilo 4,0% studenata, dok je pauzu dužu od dve godine između završetka srednje škole i upisa visokoškolske ustanove napravilo 4,7% studenata.

Nakon što upišu visokoškolsku ustanovu, 6,7% studenata napravi prekid u studiranju koji je duži od jedne godine. Sa druge strane, 22,7% studenata napravi pauzu dužu od jedne godine između dva nivoa studija.

Skoro duplo veći procenat studenata koji je direktno upisao fakultet nakon srednje škole nastavlja studije većim intenzitetom nego studenti koji su odložili upis na fakultet.

Najveći procenat onih koji su odlagali upis na visokoškolske ustanove ima među studentima medicine i obrazovanja.

Studenti koji finansiraju studije iz sopstvenih izvora prihoda poput zaposlenja, kao i studenti koji imaju druge izvore prihoda u znatno većoj meri odlažu upis na visokoškolske ustanove, dok studenti koji se finansiraju iz javnih izvora prihoda u najvećoj meri imaju *tradicionalni obrazovni put*, odnosno ne odlažu upis na visokoškolske ustanove.

Studenti koji odlažu upis su u većoj meri bili zaposleni na plaćenim poslovima koji su trajali duže od godinu dana i koji su radili 20 ili više sati nedeljno u odnosu na kolege koje su se direktno upisivale na fakultet.

U većoj meri studije prekidaju studenti koji dolaze iz porodica u kojima roditelji imaju visoko obrazovanje.

Studenti koji pohađaju visokoškolske ustanove čiji se studijski programi bave humanističkim naukama i umetnošću, obrazovanjem, medicinom i srodnim oblastima u većoj meri prekidaju

svoje studiranje na duže od godinu dana. Najmanje pauziraju studenti programa iz oblasti uslužnih delatnosti, zatim inženjerstva, mašinstva i građevine, kao i poljoprivrede.

Pauzu dužu od godinu dana češće prave studenti koji se izdržavaju od sopstvenih prihoda i studenti koji imaju druge izvore prihoda, dok studenti koji se oslanjaju na javne izvore prihoda značajno ređe prekidaju studije.

Studenti koji odvajaju manje vremena za svoje studijske obaveze u većoj meri su skloni da naprave pauzu u studiranju koja je duža od godinu dana.

Kada se uporedi odlazak na master studije u odnosu na srednjoškolsko obrazovanje studenata, nema većih razlika između onih koji su završili srednje stručne škole i oni koji su pohađali gimnazije, ali je razlika uočljiva u odnosu na zanimanje roditelja - pauzu između osnovnih i master studija u trajanju dužem od jedne godine češće prave deca roditelja koji se bave manuelnim zanimanjima.

Pauze između dva nivoa studija koje su duže od godinu dana su manje skloni da prave studenti obrazovanja, inženjerstva, mašinstva i građevine, poljoprivrede i uslužnih delatnosti za razliku od studenata društvenih nauka, prava i ekonomije, medicine i srodnih oblasti.

Studenti koji su pravili pauzu u trajanju do godinu dana, su najčešće procenjivali intenzitet sopstvenih studija kao srednji. S druge strane, najveći broj onih koji prave pauzu koja traje duže od godinu dana studira visokim intenzitetom.

U najvećoj meri prekid duži od godinu dana prave studenti kojima je porodica glavni izvor prihoda.

Od ukupnog broja studenata, 4,07% je pre upisa na VŠU imalo dugotrajno zaposlenje, dok je 1,36% studenata imalo kratkotrajno zaposlenje. Većina studenata nije imala nikakvo radno iskustvo pre nego što su upisali visokoškolsku ustanovu.

Veće radno iskustvo pre fakulteta su imali studenti koji trenutno studiraju manjim intenzitetom.

Studenti koji su u najvećem broju imali radno iskustvo pre upisa na visokoškolsku ustanovu su studenti koji su za vreme studija dominantno koristili druge izvore prihoda, dok je procenat radno angažovanih podjednak za studente koji su se dominantno finansirali iz porodičnih i sopstvenih prihoda. Nijedan student koji se finansira iz javnih prihoda nije imao ni dugotrajni ni kratkotrajni radni angažman pre upisa na fakultet.

Tok studija, zadovoljstvo studiranjem i planovi nakon studija

I u grupi studenata na budžetu i među sufinansirajućim studentima je gotovo identičan procenat studenata čiji roditelji imaju i onih čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje. Takođe, približno je ista raspodela studenata na budžetu i među sufinansirajućim studentima, u pogledu zanimanja njihovih roditelja.

Velikoj većini svih studenata porodica je dominantan izvor prihoda, ali među sufinansirajućim studentima ima više onih koji zavise od sopstvenih prihoda.

U odnosu na intenzitet studiranja, studenti koji studiraju na budžetu studiraju nešto višim intenzitetom nego sufinansirajući studenti.

U okviru obrazovanja i poljoprivrede kao oblasti studija, studenti čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje su brojniji, dok su studenti čiji roditelji imaju visoko obrazovanje najbrojniji u oblastima uslužnih delatnosti, humanističkih nauka i umetnosti, kao i društvenih nauka, prava i ekonomije.

U oblastima društvenih nauka, prava i ekonomije, kao i uslužnih delatnosti, nešto su brojniji studenti čiji se roditelji bave nemanuelnim zanimanjima. Studenti čiji se roditelji bave manuelnim zanimanjima su najbrojniji u oblasti poljoprivrede.

Studenti muškog pola su podzastupljeni u oblasti obrazovanja dok su studentkinje podzastupljene u inženjerskim naukama, mašinstvu i građevini, oblasti uslužnih delatnosti i poljoprivrede.

Studenti su najzadovoljniji odnosom zaposlenih u nastavi, kvalitetom nastave i opremljenošću fakulteta dok su najnezadovoljniji mogućnošću izbora većeg broja kurseva i organizacijom kurseva.

Ukupno, najzadovoljniji su studenti koji studiraju studijske programe iz oblasti usluga.

Studenti koji studiraju u Republici Srpskoj značajno bolje ocenjuju mogućnost zaposlenja izvan granica Bosne i Hercegovine.

Procenu najboljih šansi za zaposlenje i u državi i u inostranstvu daju studenti prirodnih nauka.

Uslovi studentskog života

Najveći broj studenata u Republici Srpskoj živi sa svojim roditeljima (46,8%) dok je znatno manji broj studenata koji žive sami (12,1%).

Po sopstvenoj proceni oko 28% studenata ima malo ili nimalo finansijskih poteškoća dok isto toliko studenata smatra da ima velike finansijske poteškoće, a rezultati pokazuju da javni izvori prihoda u velikoj meri doprinose finansijskoj stabilnosti studenata.

Studenti čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje, u daleko većoj meri procenjuju finansijske teškoće kao velike, što je slučaj i sa studentima čiji se roditelji bave manuelnim zanimanjima.

Ozbiljne finansijske poteškoće u najvećoj meri prijavljuju studenti koji studiraju studijske programe u oblasti inženjerstva, mašinstva i građevine, dok najmanje finansijske poteškoće prijavljuju studenti koji studiraju programe u oblasti prirodnih nauka.

Deca roditelja koji imaju završeno visoko obrazovanje češće žive sa roditeljima, a značajno ređe sa drugim ljudima. Studenti koji finansijski primarno zavise od javne podrške češće žive sa drugim osobama u odnosu na studente koji finansijski primarno zavise od porodice.

Studenti koji zavise od javne podrške u većoj meri žive u studentskim domovima.

Kada su u pitanju prosečni mesečni troškovi koji obuhvataju i studiranje i život, studenti koji troškove za vreme studiranja plaćaju iz sopstvenih prihoda u proseku imaju veće troškove u odnosu na budžetske studente.

Pored troškova hrane, smeštaja i drugih troškova (npr. odeća, higijena), najveći deo ukupnih troškova svih studenata odlazi na školarinu, smeštaj, hranu i druge troškove života.

Zaposlenje

U Republici Srpskoj u većem broju su zaposleni studenti koji žive sa roditeljima ali su studenti koji su radili tokom celog semestra brojniji u grupi onih koji ne žive sa roditeljima.

Tokom celog semestra, najviše rade studenti iz oblasti ekonomije i prava, inženjerstva i poljoprivrede, s tim da studenti uslužnih delatnosti u najvećoj meri imaju povremeno zaposlenje.

Oko 30% studenata je umereno ili u potpunosti nezadovoljno ukupnim opterećenjem (opterećenjem i na poslu i na studijama).

Kada su u pitanju procene mogućnosti zaposlenja u inostranstvu nakon studija, u grupi studenata sa višim društvenim statusom svoje šanse kao dobre ocenjuje 38,9% studenata, ni dobro ni loše 24,6%, kao loše 36,5%. U grupi sa nižim društvenim statusom očekivanja su više pesimistička: svoje šanse kao veoma dobre i dobre ocenjuje 27,7%, ni dobro ni loše 32,2%, kao loše 40,1%.

Najveći deo studenata tokom semestra nije obavljao nikakav plaćeni posao, ali među sufinansirajućim studentima ima više onih koji imaju radno iskustvo u toku semestra. Nešto veći procenat studenata muškog pola je imao zaposlenje tokom semestra.

Razlozi zbog kojih su se studenti zapošljavali su pre svega poboljšanje životnog standarda i sticanja iskustva na tržištu rada. Povezanost zaposlenja sa studijskim programom na kojem se nalaze studenti koji rade ostvaruje se u oko 20% slučajeva.

Najveći procenat zaposlenih čine studenti koji smatraju da je njihov društveni status viši ali je procenat nezaposlenih u ukupnom uzorku 79,6%.

Međunarodna mobilnost

Samo 1% ispitanih studenata u Republici Srpskoj je imalo iskustva sa privremenim studiranjem u inostranstvu, ali 33% studenata planira studentsku mobilnost.

Postoji ujednačenost između budžetskih i sufinansirajućih studenata bilo kada je u pitanju stopa ostvarene mobilnosti, planirane mobilnosti i broja studenata koji ne planiraju svoje studije u inostranstvu.

Stope realizovanih mobilnosti su najveće kod studenata iz oblasti obrazovanja, humanističkih nauka i umetnosti koji, zajedno sa studentima inženjerstva, mašinstva i građevine, i najviše planiraju studijski boravak u inostranstvu. Najmanje su mobilni studenti iz oblasti usluga.

Realizovana stopa mobilnosti za studente master studija je veća nego kod studenata osnovnih studija i studenti master studija u nešto većoj meri planiraju studijski boravak, a studenti osnovnih studija u nešto većoj meri ne planiraju studijski boravak uopšte.

Stope realizovanih i planiranih mobilnosti studenata čiji su roditelji visoko obrazovani su veće nego kod studenata čiji roditelji nisu.

Od svih studenata koji su bili u inostranstvu na studijama, isti je broj studenta koji nisu išli preko organizovanog programa i broj studenata koji su boravili u inostranstvu u okviru organizovanih EU programa mobilnosti. Ipak, najveći broj studenata je koristilo neke druge organizovane programe mobilnosti.

Studenti iz Republike Srpske su se tokom studentske mobilnosti najčešće opredeljivali za zemlje EHEA.

ECTC poeni su u potpunosti priznati trećini "mobilnih" studenata, pa tako studenti inženjerstva, mašinstva i građevine izveštavaju o potpunoj priznatosti sertifikata koje su stekli u inostranstvu.

Najveća prepreka za studiranje u inostranstvu studenata koji su imali iskustvo mobilnosti je bio ograničen broj raspoloživih mesta na željenim institucijama kao i dodatni finansijski troškovi, a najmanje prepreke za odlazak na studijski boravak su im predstavljali poznavanje jezika i odvajanje od partnera, dece i prijatelja.

Za studente koji još nisu realizovali studijske boravke u inostranstvu, ali koji planiraju, najveću prepreku predstavljaju dodatni finansijski troškovi, problemi pribavljanja dokumentacije i nedostatak informacija o studiranju u inostranstvu dok najmanju prepreku predstavljaju gubitak plaćenog posla i nedostatak motivacije. Potpuno isti činioci odvrćaju studente koji ne planiraju studije u inostranstvu.

Najzastupljenija od vrsta kratkoročne mobilnosti među studentima osnovnih studija u Republici Srpskoj je kurs jezika, nakon čega sledi praksa/zaposlenje, a studenti master studija su najviše imali iskustva sa letnjim/zimskim školama.

Literatura

- Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine (2012). *Istraživanje tržišta rada u Bosni i Hercegovini u cilju utvrđivanja usklađenosti obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada u 2012. Godini*. Dostupno na: <http://www.arz.gov.ba/Dokumenti/Fajlovi/ANKETA%202012.pdf>, posećeno 02.09.2015.
- Baucal, A. (2012). *Ključne kompetencije mladih u Srbiji u PISA 2009 ogledalu*. Beograd: Institut za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu.
- Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (1977/1990). *Reproduction in education, society and culture*. London, UK: Sage.
- Branković J. & Branković N. (2013) *Country Report: Bosnia and Herzegovina*. Overview of Higher Education and Research Systems in the Western Balkans. Dostupno na: <http://www.herdata.org/research/country-reports/68>, posećeno 02.09.2015.
- Čekić Marković, J. i Jokić, T. (2015). Studentski standard u svetlu PISA rezultata u Radišić, J. i Buđevac, N. (Ur.), *Sekundarne analize istraživačkih nalaza u svetlu novih obrazovnih politika* (str. 45-59). Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Društvo istraživača u obrazovanju u Srbiji.
- Državni akcioni plan za priznavanje kvalifikacija u Bosni i Hercegovini (2006). Dostupno na: http://www.untz.ba/uploads/file/bolonjski%20proces/5_BiH%20Priznavanje%20Drzavni%20akcioni%20plan.pdf, posećeno 02.09.2015.
- European Commission (2010). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels: European Commission.
- European Commission (2010). *Higher Education in Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: http://eace.ec.europa.eu/tempus/participating_countries/reviews/bih_review_of_higher_education.pdf, posećeno 19.09.2015.
- Hauschildt K., Gwosc C., Netz N., Mishra S. (2015). *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe Synopsis of Indicators EUROSTUDENT V 2012-2015*. Dostupno na: http://www.Eurostudent.eu/download_files/documents/EVSynopsisofIndicators.pdf, posećeno 17. 08. 2015.
- Lažetić P., Živadinović I., Jarić I., Radonjić, O. (2014), *Od studenta do (ne)zaposlenog stručnjaka: pregled rezultata istraživanja o diplomiranim studentima u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori u okviru CONGRAD TEMPUS projekta*. Kragujevac: Univerzitet u Kragujevcu.
- Leuven and Louvain-la-Neuve Communiqué (2009). *The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009*. Dostupno na <http://www.ehea.info/article-details.aspx?ArticleId=43>, posećeno 02.09.2015.
- Lynch, K. & Baker, J. (2005). *Equality in education: an equality of condition perspective*. Dostupno na:

<http://researchrepository.ucd.ie/bitstream/handle/10197/2035/Lynch%20and%20Baker%20%282005%29%20Equality%20in%20Education%20%28pre-print%29.pdf?sequence=1>, posećeno 21.09.2015.

- Okvir za visokoškolske kvalifikacije u Bosni i Hercegovini (2007). Dostupno na: http://www.untz.ba/uploads/file/bolonjski%20proces/3_BiH%20Okvir%20visokoskolskih%20kvalifikacija%20u%20BiH.pdf, posećeno 19.09.2015.
- Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2009). Dostupno na: <http://unbi.ba/eng/images/DokumentiZakoni/Okvirni%20zakon%20o%20visokom%20obrazovanju%205907.pdf>, posećeno 19.09.2015.
- Preporuke za implementaciju osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2007). Dostupno na: http://hea.gov.ba/Dokumenti/bolonja_bih/?id=443, posećeno 02.09.2015.
- Provođenje okvira za kvalifikacije za visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini (2007). Dostupno na: http://www.untz.ba/uploads/file/bolonjski%20proces/4_BiH%20Okvir%20visokoskolskih%20kvalifikacija%20u%20BiH_implementation.pdf, posećeno 19.09.2015.
- Regional Cooperation Council (2013). *South East Europe 2020 Strategy: Jobs and Prosperity in a European Perspective*. Sarajevo: Regional Cooperation Council.
- Sirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of Educational Research*. 75(3), 417-453.
- Standardi i smjernice za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2007). Dostupno na: http://www.untz.ba/uploads/file/bolonjski%20proces/6_BiH%20Standardi%20i%20smjernice%20za%20OK%20u%20VO.pdf, posećeno 02.09.2015.
- Strategija razvoja obrazovanja Republike Srpske za period od 2010. do 2014. Godine (2009). Dostupno na: http://www.herdata.org/public/Strategija_razvoja_obrazovanja_Republike_Srpske_2010-2014.pdf, posećeno 19.10.2015.
- Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementacije od 2008. do 2015. godine (Službeni glasnik BiH, broj 14/08). Dostupno na: http://www.aposo.gov.ba/hr/files/2012/11/StrateLki_pravci_razvoja_obrazovanja_u_Bosni_i_Hercegovin.pdf, posećeno 02.09.2015.
- Zakon o visokom obrazovanju Republike Srpske (2010). Dostupno na: http://www.vub.edu.ba/dokumenti/dok_menu/1.pdf, posećeno 17.08.2015.
- Zakon o studentskom standardu, "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 34/08
- Zakon o učeničkom i studentskom standardu, "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 18/94

- Zakon o školovanju i stipendiranju mladih talenata, "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 73/10
- Zakon o školovanju i stipendiranju mladih talenata, "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 73/10
- Živadinović, I. i Čekić Marković, J. (2015). Mere izjednačavanja šansi u visokom obrazovanju – analiza i preporuke u Gorana Đorić (Ur.). *Socijalna dimenzija visokog obrazovanja* (str, 79-99). Dostupno na: <http://www.equied.ni.ac.rs/en/vesti/279-final-study-equal-access-to-higher-education-has-been-published.html>, posećeno 17.08.2015.

Aneks 1. EUROSTUDENT upitnik

Социјална димензија студирања у Републици Српској

Драги колега/ Драга колегинице,

Пред Вама је упитник који има за циљ да високошколским установама у Републици Српској пружи јаснију слику у каквом су положају наши студенти, како живе, у каквој су финансијској ситуацији, који су њихови планови за будућност и колико су просторно покретљиви, као и да ове податке упореди са другим земљама Европе.

Подаци које ћете пружити у овом истраживању биће коришћени искључиво у истраживачке сврхе. Ваша анонимност је загарантована.

Молимо Вас да одговарате искрено.

Молимо Вас да пажљиво прочитате упутство за свако питање јер се начини одговарања на различита питања разликују.

Хвала Вам на учешћу у истраживању!

потпис анкетара

Попуњава анкетар:

Назив факултета/високе школе: _____

Назив Универзитета: _____

Град у коме се налази факултет/висока школа _____

1. Социо-демографски подаци

1.1. Када сте рођени?

Молимо Вас да наведете месец и годину рођења.

Месец _____ Година _____

1.2. Ког сте пола?

1. Мушког
2. Женског

1.3. У којој држави сте Ви и Ваши родитељи рођени?

Молимо Вас да узмете у обзир **тренутне** националне границе.

	Држава (уписати)	Не знам (означити)
Ви	_____	☐
Ваша	_____	☐
Ваш отац	_____	☐

1.4. Који су највиши степен образовања завршили Ваши родитељи?

	Отац	Мајка
Незавршена основна школа	1	1
Основна школа	2	2
Средња стручна школа - трогодишњи профил	3	3
Средња стручна школа - четворогодишњи профил	4	4
Средња школа - гимназија	5	5
Висока/виша школа	6	6
Факултет	6	6
Магистарске/мастер студије	7	7
Докторске академске студије	8	8
Не знам	9	9

1.5. Које је тренутно или последње занимање које су имали Ваши родитељи?

	Отац	Мајка
Руководилац (директор), функционер или законодавац (нпр. виши функционер, директор великог предузећа, хотела)	1	1
Стручњак или уметник (нпр. лекар, наставник, финансијски стручњак, правник, библиотекар, књижевник, певач, сликар, тренер, глумац)	2	2
Инжењер, стручни сарадник или техничар (нпр. машински инжењер, медицински техничар, агент осигурања)	3	3
Административни службеник (нпр. административни секретар, благајник, књиговођа)	4	4
Услужна или трговачка занимања (нпр. кувар, конобар, касир, улични или пијачни продавац, радник у обезбеђењу)	5	5
Пољопривредник, шумар, рибар или сродна занимања (нпр. узгајивач риба, земљорадник за сопствене потребе, тржишно оријентисани)	6	6
Занатлија или сродна занимања (нпр. лимар, молер, штампар, инсталатер, произвођач одеће, ковач, столар)	7	7
Руковалац машинама и липостројењима, монтер или возач (нпр. монтер производа, машиновиђа, возач, бродска посада)	8	8
Једноставна занимања (нпр. чистач, пољопривредни радник на туђем имању, занимања на уклањању отпада)	9	9
Војна занимања (нпр. официр, подофицир)	10	10
Не знам	11	11
Није био активан/а на тржишту рада (није имао/ла и није тражио/ла посао, нпр. студент, домаћица, издржавано лице итд.)	12	12

1.6. Како је Ваше знање језика (писано и усмено)?

	Матерњи језик (означите одговарајућу кућицу)					Не знам језик					Веома добро				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Српски						1	2	3	4	5					
Енглески						1	2	3	4	5					
Мађарски						1	2	3	4	5					
Немачки						1	2	3	4	5					
Француски						1	2	3	4	5					
Руски						1	2	3	4	5					
Шпански						1	2	3	4	5					
Други _____ (навести назив језика)						1	2	3	4	5					

1.7. Да ли имате деце?

Уколико имате молимо Вас да наведете колико.

Не

Да имам _____ деце (уписати број деце)

Уколико немате деце пређите на питање 1.9.

1.8. Колико је старо ваше најмлађе дете?

_____ година старости

1.9. Молимо Вас да наведете да ли имате неку врсту хендикепа, хроничних здравствених проблема или ограничења у функционисању.

Можете заокружити више одговора.

1. Да, хроничну болест
2. Да, проблеме са менталним здрављем
3. Да, потешкоће у кретању
4. Да, сензорна оштећења (нпр. проблем са видом или слухом)
5. Да, проблем у учењу (нпр. АДХД, Дислексија)
6. Да, друге хроничне здравствене проблеме
7. Не

Ако сте одговорили са НЕ, пређите на питање 1.12.

1.10. У којој мери је Ваш хендикеп препрека Вашим студијама?

Није препрека уопште

1

2

3

4

Велика је препрека

5

1.11. У којој мери добијате институционалну подршку у вези са Вашим хендикепом током студија (нпр. од државе, факултета, итд.)?

Уопште не добијам

1

2

3

4

5

Добијам велику подршку

Немам потребу/не желим подршку

0

1.12. За неке људе се сматра да имају висок друштвени статус док се за неке сматра да имају низак друштвени статус. Узимајући у обзир Ваш породичну ситуацију, где бисте уврстили ваше родитеље/старатеље на десетостепеној скали на којој 10 представља висок друштвени статус а 1 низак друштвени статус?

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Низак друштвени статус

Висок друштвени статус

2. Тренутни положај студента

2.1. На ком студијском програму тренутно студирате?

Уколико студирате на више факултета/високих школа, молимо Вас да наведете факултет/високу школу на коме се тренутно налазите.

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. Основне академске студије
2. Основне струковне студије
3. Интегрисане академске студије
4. Мастер студије
5. Специјалистичке струковне студије
6. Специјалистичке академске студије
7. Докторске академске студије
8. Студирам по предболоњском програму студирања

2.2. Који је Ваш тренутни статус на студијама?

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. Финансирање из буџета
2. Самофинансирајући студент

2.2. Који је Ваш тренутни статус на студијама?

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. Редован студент/студенткиња
2. Ванредан студент/студенткиња

2.3. Да ли сте током студија мењали статус?

Молимо Вас да упишете и колико пута сте променили статус

1. Не, нисам мењао/ла статус
2. Да, прешао/ла сам са буџета на самофинансирање _____ пут(а) (наведите колико пута сте променили статус)
3. Да, прешао/ла сам са самофинансирања на буџет _____ пут(а) (наведите колико пута сте променили статус)

2.4. На ком студијском програму студирате?

Уколико студирате више студијских програма истовремено, молимо Вас да наведете студијски програм на коме се тренутно налазите.

Назив студијског програма: _____

2.5. Да ли планирате да наставите студије након што завршите студијски програм који тренутно похађате?

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. Да, у периоду од једне године након што завршим студијски програм на коме сам тренутно.
2. Да, али у периоду дужем од једне године након што завршим студијски програм на коме сам тренутно.
3. Не, не планирам да наставим студије
4. Не знам

Уколико сте заокружили одговор под бројем 1, молимо Вас да одговорите на **питања 2.6 и 2.7**, прескочите 2.8 и наставите даље редом.

Уколико сте заокружили одговор под бројем 2, молимо Вас да одговорите на **сва питања редом**.

Уколико сте заокружили одговоре од 3 до 4, молимо Вас да прескочите црвена питања и пређете на питање **2.8** и наставите даље редом.

2.6. На ком нивоу желите да наставите студије?

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. На основним академским студијама
2. На основним струковним студијама
3. На мастер студијама
4. На специјалистичким струковним студијама
5. На специјалистичким академским студијама
6. На докторским академским студијама
7. На другом програму који није наведен
8. Још не знам

2.7. Где желите да наставите студије?

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. У Босни и Херцеговини
2. У иностранству
3. Још не знам

2.8. Шта планирате да радите током прве године након завршетка студија?

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. Планирам да тражим плаћен посао
2. Планирам да започнем сопствени посао (самозапослење)
3. Наставићу тренутно запослење
4. Радићу нешто друго
5. Још не знам

2.9. На ком језику се реализује Ваш студијски програм?

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. На српском
2. На енглеском
3. На неком другом језику _____ (навести ком другом језику)

2.10. Колико сте задовољни својим студијама у следећим категоријама?

	Нимало					У потпуности				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Квалитет предавања	1	2	3	4	5					
Организација студија и распоред предавања	1	2	3	4	5					
Могућност избора великог броја курсева	1	2	3	4	5					
Однос запослених у администрацији према студентима	1	2	3	4	5					
Однос запослених у настави према студентима	1	2	3	4	5					
Опремљеност факултета (библиотека, компјутери, зграда,	1	2	3	4	5					

2.11. Како оцењујете могућност запослења након завршетка програма који тренутно студирате?

	Веома лоша					Веома добра					Не могу да проценим				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
На националном нивоу	1	2	3	4	5										0
На међународном нивоу	1	2	3	4	5										0

3. Образовање пре студија

3.1. Коју средњу школу сте завршили?

Можете заокружити више одговора.

1. Трогодишњу средњу стручну школу уз полагање разлике испита
2. Четворогодишње средњу стручну школу
3. Гимназију
4. Средњу школу изван Босне и Херцеговине

3.2. У ком граду, општини и држави се налази средња школа коју сте завршили?

Град и општина: _____
Држава: _____

3.3. Када сте завршили средњу школу?

Месец _____ Година _____

3.4. Када сте по први пут уписали факултет/високу (вишу) школу?

Месец _____ Година _____

3.5. Када сте почели да студирате студијски програм на коме сте тренутно?

Месец _____ Година _____

3.6. Да ли сте икада прекинули студирање на најмање годину дана?

Можете заокружити више одговора.

1. Да, направио/ла сам паузу која је трајала дуже од годину дана након што сам уписао/ла факултет/високу школу.
2. Да, направио/ла сам паузу која је трајала дуже од годину дана између два студијска програма (на пример између основних и мастер студија)
3. Не, нисам прекидао/ла студирање (или је пауза трајала мање од годину дана)

3.7. Да ли сте имали плаћен посао или плаћену стручну праксу пре него што сте први пут уписали факултет/високу (вишу) школу?

Молимо Вас да заокружите само један одговор.

1. Да, радио/ла сам или сам имао/ла плаћену праксу најмање годину дана и по најмање 20 сати недељно
2. Да, радио/ла сам или сам имао/ла плаћену праксу мање годину дана и/или мање од 20 сати недељно
3. Не

4. Услови живота

4.1. Са ким живите у време трајања семестра (од понедељка до петка)?

Можете заокружити више одговора.

1. Са родитељима и/или другим рођацима
2. Са партнером и/или супружником
3. Са својом децом и/или децом мог партнера
4. Са другим особама
5. Живим сам/а

4.2. Где живите у време трајања семестра (од понедељка до петка)?

Молимо Вас да заокружите само један одговор.

1. У студентском дому
2. Код родитеља
3. У изнајмљеном стану
4. У сопственом стану (стану у мом власништву или власништву мојих родитеља)
5. Друго _____ (навести)

4.3. Колико сте задовољни смештајем?

Нимало нисам   1   2   3   4   5   Веома сам задовољан/а

4.4. Које начине транспорта користите за пут од места становања до факултета/високе школе током овог

	Никада	Ретко	Често
Пешачим	1	2	3
Користим бицикл	1	2	3
Користим такси	1	2	3
Користим аутомобил/моторцикл или	1	2	3
Користим јавни превоз	1	2	3
Користим друге начине транспорта	1	2	3

4.5. Шта од наведеног најчешће користите?

Молимо Вас да заокружите само један одговор.

1. Пешачим
2. Користим бицикл
3. Користим такси
4. Користим аутомобил/моторцикл или слично
5. Користим јавни превоз
6. Користим друге начине транспорта

4.6. Колико времена Вам је потребно, током уобичајеног дана у овом семестру, да стигнете од Вашег места становања до факултета/високе школе на којој студирате?

Место становања је место на коме живите током семестра (од понедељка до петка).

У једном смеру _____ минута у просеку

4.7. Молимо Вас да оговорите да ли поседујете наведене изворе прихода као и да означите колики је просечан месечни приход који вам је на располагању током овог семестра.

Молимо вас наведите приход у **динарима** који Вам је месечно на располагању за потрошњу, без обзира на то када сте га стекли.

Молимо Вас да унесете 0 уколико немате приходе из наведених извора.

	Просечан месечни износ
- Приход од породице/партнера	<input type="text"/>
Из јавних извора финансирања (на пример стипендије Министарства просвете)	
- студентски кредит/зајам	<input type="text"/>
- студентска стипендија	<input type="text"/>
Из приватних извора финансирања (на пример стипендије које дају приватне фирме)	
- студентски кредит/зајам	<input type="text"/>
- студентска стипендија	<input type="text"/>
Самостално зарађен новац	
- од тренутног посла	<input type="text"/>
- од посла који сте раније радили (нпр. током празника)	<input type="text"/>
Други извори прихода	
- из јавних извора финансирања (укључујући дечији додатак, пензију)	<input type="text"/>
- из приватних извора финансирања	<input type="text"/>
Укупно	<input type="text"/>

4.8. Који су ваши просечни трошкови за следеће потребе током овог семестра?

Питање се односи на **све редовне трошкове**, не рачунајући трошкове за појединачне предмете као што су хемијско чишћење, путовања (у сврху одмора/забаве) итд.

Молимо Вас да унесете 0 уколико немате трошкове из наведених извора.

А) Месечни трошкови живота	Плаћам из сопствених средстава	Трошкове плаћају моји родитељи/партнер или други за мене
Укупни трошкови смештаја (кирија/хипотека укључујући комуналије, грејање, воду....)	_____	_____
Храна	_____	_____
Превоз	_____	_____
Комуникација (телефон(и), интернет и сл.)	_____	_____
Трошкови здравствене заштите (здравствено осигурање) - само за студенте који сами уплаћују здравствено осигурање	_____	_____
Брига о деци	_____	_____
Отплата задуживања (изузев хипотеке)	_____	_____
Активности у слободно време	_____	_____
Други трошкови живота (одећа, средства за хигијену, цигарете, домаће животиње, осигурање - изузев здравственог осигурања)	_____	_____
Укупно	_____	_____
Б) Трошкови студија по семестру	Плаћам из сопствених средстава	Трошкове плаћају моји родитељи/партнер или други за мене
Школарине, уписнине, плаћања испита, плаћања административних такси	_____	_____
Доприноси за образовне установе за и студентске организације	_____	_____
Материјали за наставу (књиге, фотокопирања, материјали и сл.)	_____	_____
Стручна пракса, путовања	_____	_____
Други редовни трошкови везани за студије (приватни часови, додатни курсеви и сл.)	_____	_____
Укупно	_____	_____

4.9. У ком степену осећате финансијске тешкоће?

Немам нимало финансијских   1   2   3   4   5   Имам веома озбиљне финансијске

4.10. Да ли сте обављали плаћен посао током овог семестра?

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. Да, радио/ла сам током целог семестра
2. Да, повремено сам радио/ла током овог семестра
3. Не, нисам радио/ла током овог семестра

Уколико сте заокружили одговоре “Да, радио/ла сам током целог семестра” или “Да, повремено сам радио/ла током овог семестра” молимо Вас да редом попуните сва питања.

Уколико сте заокружили одговор “Не, нисам радио/ла током овог семестра” молимо Вас да прескочите питања од 4.11 до 4.14 и пређете на питање 4.15 и наставите даље редом.

4.11. У којој мери су следеће изјаве применљиве на Вашу ситуацију?

	Нимало					У потпуности				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Радим да бих преживео/ла	1	2	3	4	5					
Радим да бих побољшао/ла свој животни стандард	1	2	3	4	5					
Радим да бих стекао/ла искуство на тржишту рада	1	2	3	4	5					
Радим зато што имам вишак слободног времена	1	2	3	4	5					

4.12. У којој мери је посао који радите повезан са Вашим студијским програмом?

Није нимало повезан   1   2   3   4   5   Веома блиско је повезан

4.13. Шта од наведеног најбоље описује Вашу тренутну ситуацију?

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. Примарно сам студент поред осталих активности (плаћеног посла, бриге о другима...)
2. Примарно сам запослен/а а поред тога студирам.
3. Примарно сам ангажован/а на другим активностима (нпр. брига о другима) поред тога што студирам.

4.14. Колико сати током уобичајене недеље проводите на плаћеним пословима током овог семестра?

Проводим _____ сати недељно на плаћеном послу.

4.15. Колико сати током уобичајене недеље проводите на активностима везаним за ваше студије током овог

Молимо Вас да покушате да се сетите укупног броја сати за сваки дан укључујући и викенде.

Молимо Вас да унесете 0 или да прецртате кућицу уколико немате ове активности у одређеном дану.

	ПО	УТ	СР	ЧЕ	ПЕ	СУ	НЕ
Студијске обавезе на факултету/високој школи (предавања, семинари, лабораторијске вежбе...)	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Студијске обавезе изван факултета/високе школе (припрема за предавања, испите, домаћи задаци...)	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____

4.16. Имајући у виду оптерећење које имате на студијама (на и изван факултета/високе школе) и на послу којим се бавите, молимо Вас да оцените колико сте задовољни оптерећењем.

	Нимало задовољан/а					У потпуности задовољан/а				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Време за обавезе повезане са студијама	1	2	3	4	5					
Време за плаћен посао	1	2	3	4	5					
Укупно оптерећење	1	2	3	4	5					

5. Међународна мобилност

5.1. Да ли сте икада студирали у иностранству?

Молимо Вас да искључите студијске програме које сте у целости завршили у иностранству, питање се односи само на привремене студијске боравке изван Босне и Херцеговине.

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. Да, јесам	Молимо Вас да пређете на питање 5.2
2. Не, али планирам да идем	Молимо Вас да пређете на питање 5.7.
3. Не, и не планирам да идем	Молимо Вас да пређете на питање 5.9.

5.2. На ком нивоу студија сте били када сте отишли у иностранство?

Можете заокружити **више одговора**.

1. На основним академским студијама
2. На основним струковним студијама
3. На мастер студијама
4. На специјалистичким струковним студијама
5. На специјалистичким академским студијама
6. На докторским студијама
7. На другим постдипломским студијама
8. На другом нивоу студија

5.3. У којој држави сте студирали и колико дуго?

Уколико сте више пута били на студијском бораваку у иностранству, молимо Вас да одговорите за последњи боравак. Попуните трајање боравака у месецима.

Држава: _____
Трајање у месецима: _____

5.4. Да ли су сертификати (ЕСПБ, дипломе) које сте стекли на студијама у иностранству признати у вашој матичној високообразовној установи?

Уколико сте више пута били на студијском бораваку у иностранству, молимо Вас да одговорите за последњи боравак. Попуните трајање боравака у месецима.

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. Да, све је признато
2. Да, али делимично
3. Не, ништа ми није признато
4. Не знам (још увек)
5. Нисам стекао/ла сертификат током студија у иностранству

5.5. У оквиру којих од наведених програма студентске мобилности сте боравили у иностранству?

Уколико сте више пута били на студијском бораваку у иностранству, молимо Вас да одговорите за

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. ЕУ програм (ЕРАСМУС, ЕРАСМУС МУНДУС...)
2. Други програми студентске мобилности
3. Нисам ишао/ла преко програма

5.6. Који од следећих извора сте користили да финансирате Ваш боравак у иностранству и који од њих је био примаран извор финансирања?

Уколико сте више пута били на студијском бораваку у иностранству, молимо Вас да одговорите за

Молимо Вас да размислите о **свим трошковима** студија које сте имали у иностранству, укључујући и путне трошкове као и школарину и друге трошкове студија.

Молимо Вас да заокружите све изворе прихода које сте користили (више одговора) као и основни извор прихода (један одговор).

	Извор прихода (за сваки извор означите да ли не)		Основни извор прихода (означити основни извор прихода; означите само један одговор)
	да	не	
Помоћ родитеља/породице/партнера	да	не	☐
Сопствени приход од запослења или уштеђевине	да	не	☐
Приход од посла током студија у иностранству	да	не	☐
Студентски стипендија/кредит од земље у којој сам студирао/ла	да	не	☐
Стипендије/кредити добијени од матичне државе	да	не	☐
Стипендија/кредит добијена из ЕУ фондова (нпр ЕРАСМУС)	да	не	☐
Финансирање од стране приватних фирми или невладиних организација (НВО).	да	не	☐
Други извори финансирања	да	не	☐

Питања 5.7 и 5.8 су само за студенте који нису студирали у иностранству али планирају.

5.7. У коју државу планирате да одете на привремени студијски боравак?

1. _____ Назив државе
2. Не знам још

5.8. У оквиру којих од наведених програма студентске мобилности планирате свој боравак у иностранству?

Молимо Вас да заокружите **само један** одговор.

1. ЕУ програм (ЕРАСМУС, ЕРАСМУС МУНДУС...)
2. Програми студентске мобилности Босне и Херцеговине (нпр. Фонд за младе таленте)
3. Други програми студентске мобилности
4. Не бих ишао/ла преко програма
5. Не знам још увек

Питања 5.9, 5.10 и 5.11 су за све студенте

5.9. У којој мери Вам следећи аспекти представљају или су Вам представљали препреку за студирање у иностранству?

Уколико сте студирали у иностранству узмите и обзир у којој мери су наведени аспекти представљали реалну препреку планирању одласка као и самом одласку.

Уколико нисте студирали у иностранству (још увек), молимо Вас да размислите у којој мери Вас следећи аспекти одвраћају од студирања у иностранству.

	Није препрека уопште			Велика препрека	
	1	2	3	4	5
Познавање језика					
Недостатак информација о студирању у иностранству					
Одвајање од партнера, деце, пријатеља					
Додатни финансијски трошкови					
Губитак плаћеног посла					
Недостатак мотивације					
Ниска корисност за студије у земљи					
Тешко повезивање студија у иностранству са садржајем мог студијског програма у земљи.					
Проблем признавања резултата стечених у иностранству по повратку у земљу					
Проблеми набављања документације за путовање (виза, боравишна дозвола)					
Ниске оцене на студијама					
Ограничен број расположивих места у жељеној институцији или жељеном студијском програму у иностранству.					

5.10 Да ли сте икада били у иностранству као студент на активностима које су повезане са вашим студијама?

Уколико сте више пута били у иностранству, молимо Вас да одговорите за последњи боравак.

Истраживачки рад/студијска	☐	Да	☐	Не	(уколико сте одговорили са НЕ, прескочите следеће питање)
Пракса/запослење	☐	Да	☐	Не	(уколико сте одговорили са НЕ, прескочите следеће питање)
Летња/зимска школа	☐	Да	☐	Не	(уколико сте одговорили са НЕ, прескочите следеће питање)
Курс језика	☐	Да	☐	Не	(уколико сте одговорили са НЕ, прескочите следеће питање)
Друго	☐	Да	☐	Не	(уколико сте одговорили са НЕ, прескочите следеће питање)

Уколико сте одговорили сте макар једном одговорили са Да одговорите и на следеће питање.

5.11 Молимо Вас да за сваку активност унесете следеће детаље за вашу последњу посету иностранству.

	Трајање у недељама	Држава	Да ли је активност била део Вашег студијског програма		Да ли сте добили ЕСПБ бодове?	
Истраживачки	_____	_____	☐ Да	☐ Не	☐ Да	☐ Не
Пракса/запослење	_____	_____	☐ Да	☐ Не	☐ Да	☐ Не
Летња/зимска школа	_____	_____	☐ Да	☐ Не	☐ Да	☐ Не
Курс језика	_____	_____	☐ Да	☐ Не	☐ Да	☐ Не
Друго	_____	_____	☐ Да	☐ Не	☐ Да	☐ Не

Хвала на учествовању у истраживању!